SİMAVNA KADISIOĞLU ŞEYH BEDREDDİN

FRANZ BABINGER

Çeviren ve Yayına Hazırlayan

İLHAMİ YAZGAN

la

SİMAVNA KADISIOĞLU ŞEYH BEDREDDİN

FRANZ BABINGER

la

SİMAVNA KADISIOĞLU ŞEYH BEDREDDİN

FRANZ BABINGER

Çeviren ve Yayına Hazırlayan

İLHAMİ YAZGAN

LA KİTAP

La Kitap Yayınları - 2013

Araştırma - 4

Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin & Franz Babinger

Çeviren ve Yayına Hazırlayan:
İlhami Yazgan

Kapak resmi:
Torlaqui Histoire des Turcs - 1663
Vigenère, Blaise de / Artus, Thomas

1. Baskı - La Kitap Yayınları 2014 Ekim

ISBN 978-605-64294-6-0

La Kitap Yayınları
Sertifika No: 28874

Htc Matbaacılık ANKARA

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Bilgi ve belge ulaştırmak için yazarın iletişim bilgileri
elektronik posta: iyazgan@web.de
İnternet adresi: http://scheich-bedreddin.blogspot.de

La Kitap Yayınları
Fatih Mah. Mevlana Sok. Yeni Murat Apt. No: 4/5
Sincan / ANKARA
0 312 272 02 55
www.lakitap.com
lakitap@outlook.com

SİMAVNA KADISIOĞLU ŞEYH BEDREDDİN

FRANZ BABINGER

Çeviren ve Yayına Hazırlayan

İLHAMİ YAZGAN

İlhami Yazgan

Zonguldak ilinin Alaplı kazasında 1961 tarihinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Alaplı'da yapan Yazgan, Kdz. Ereğli'de Endüstri Meslek Lisesi'ni bitirdi. 1979 yılında Almanya'ya yerleşen Yazgan, bir süre Köln Mühendislik Fakültesi'nde okudu. Köln Üniversitesi İşletme Bölüm mezunu olan Yazgan, özel bir şirkette çalışmaktadır.

1985 yılından bu yana çeşitli gazete ve dergilerde araştırma ve inceleme yazıları kaleme alan Yazgan'ın ilk kitabı 1996 yılında Belge Yayınları tarafından basılan **"Eski Kürt Öyküleri"** dir. Bunu 1997'de Almanya'da yayımlanan **"Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler"** adını taşıyan anlatımlı bir albüm çalışması izledi. Gazete yazılarından oluşan ve bunun devamı sayılabilecek kitabı 2007 yılında **"Tarihin Akışında Kürtler"** başlığı altında Almanya'da Zer Yayınları tarafından yayımlandı. İlhami Yazgan, geçmiş yüzyıllara ait Alman kaynaklarını tararken, Alman literatüründe yer bulmuş ünlü Kürdolog Kamiran Alî Bedirxan'ın 1937'de Berlin'de Almanca yayımladığı, Kürt sosyal isyancı ve yurtsever Yado'nun hayatı üzerinde yoğunlaşan **"Der Adler von Kurdistan"** (Kürdistan Kartalı Yado) adlı belgesel-romanı 2002'de Türkçeye çevirdi. **"Kürdistan Kartalı Yado"**, 2014 yılı başında Avesta Yayınları tarafından Türkiye'de tekrar yayımlandı.

İlhami Yazgan, Alman arşivlerinde yaptığı araştırmalarında sadece Kürdoloji ile ilgilenmemiş, derlediği Kızılbaş-Alevî ve Bektaşîliğe özgü inanç ve kültürel kayıtlar 2013 yılında, **"19. Yüzyılda Alman Şarkiyatcıların Bektaşîlik Serüveni"** başlığı altında **La Kitap** tarafından basılmıştır. Yazgan, ayrıca 2013 yılında **"100 Yıl Önce Selanik"** başlıklı gezici sergisini **"Selanik Tarihine Bir Yolculuk"** başlığını taşıyan bir katalog çalışması ile okuyucuların beğenisine sunmuştur.

Kitaplarının yanı sıra 1985'dan bu yana birçok kişisel sergiye de imza atan İlhami Yazgan, **"Güneşin Altında Çarmıha Gerilenler"**, **"Bir Bektaşî Masalı"**, **"Eski Ermeni Halk İnançları"** ve Osmanlı döneminde vuku bulmuş bir olaydan esinlenerek tasarladığı **"Yazidji-Zade Biraderler"** adlı anı-roman üzerinde çalışmaktadır.

Bizüm
mürşidimüz
Şeyh Bedr-i din'dür...

İçindekiler

Franz Babinger Kimdir? 9
Sunu 13
Önsöz 19
1400'lü Yıllarda Osmanlı İmparatorluğu 21
Şeyh Bedreddin'in Yaşamı 33
Osmanlı Kaynakları 38
Anonim Anlatımlar 41
Friedrich Giese 41
Âşıkpaşazâde 46
Mehmed Neşrî 50
İdris-i Bitlisi 53
Çelebi Lütfi Paşa 64
Doukas 66
Sonuç 74
Şeyh Bedreddin Öğretisi 84
Şeyh Bedreddin ve Safevilik 98
Küçük Asya'da Derviş Oluşumları 108
Şeyh Bedreddin'in Serez'deki Türbesi 114
Şeyh Bedreddin'in Doğum Yeri ve Ölüm Tarihi 123
Şeyh Bedreddin'in Silsilesi 130
Şeyh Bedreddin'in Eserleri 131
Şeyh Bedreddin'in Seceresi 133
Manâkibnâme'ye göre Şeyh Bedreddin'in Yaşamındaki Önemli Tarihler 134

Gravürler Hakkında 136
Görsel Dökümanlar 145

Franz Babinger Kimdir?

1891-1967 yılları arasında yaşamış olan Alman şarkiyatçı **Babinger**, Osmanlı tarihini ters yüz etmesiyle bilinir. Fatih Sultan Mehmed için ortaya attığı "kuramparalık eğilimleri olan bir padişah" iddiasından dolayı Türk tarihçileri tarafından sevilmez. Hatta nefret söylemi ile anılır. **Babinger**'in 1953 yılında İstanbul'un Türkler tarafından fetih edilişinin beşyüzüncü yılı kapsamında yazdığı kitap, Fatih Sultan Mehmed hakkında yazılmış en ciddi biyografi olarak kabul görmüştür.

Babinger'in kitaplarından, batılı tarihçilerden çok, Türk tarihçiler alıntı yaparlar. Eserleri bilimsellik arz eder. Tezleri kolay çürütülecek türden değildir. Osmanlı tarihi konusunda tüm dünyada birkaç otorite isimden biri sayılır. Ele avuca sığmayan ilginç bir kişiliği vardır. Naziler iktidara geldiğinde politik düşüncelerinden dolayı, 1935 yılında Berlin Üniversitesi'ndeki görevi esnasında Nazilerle işbirliği yapmaya zorlanır. Bunu kabul etmez. Üniversitedeki görevinden istifa edip Almanya'yı terk eder.

Gençlik yıllarında Türkiye'de gönüllü askerlik yapmıştır. Osmanlı ordusunda Çanakkale, Kafkasya ve Irak cephelerinde bulunmuştur. Türkler hakkında yüzden fazla makale yazmıştır. Türkler'in ruhunu iyi tanır! Fatih Sultan Mehmed için "yıkıcı, cani ve Hıristiyanlığa sempati duyardı" iddiaları hâlâ geçerlidir ve çürütülememiştir. Fatih'in kan kardeşi "Drakula"yı ortaya çıkartıp tarihe mal eden Babinger olmuştur!

Şeyh Bedreddin hakkında ilk ve en kapsamlı çalışmayı yapan kişi olarak da tarihe geçmiştir. Yaşadığı süre zarfında Şeyh Bedreddin'in izini sürmüş, ömrünün sonuna kadar Şeyh'in peşini bırakmamıştır. Şeyh Bedreddin ile alâkalı gerçek ve doğru bilgileri iğne ucu ile kuyu kazarcasına ortaya çıkarmıştır. Bedreddin'in asıldığı Serez'e gitmiş, türbesini bulmuş, türbenin fotoğraflarını çekip, mevcudiyeti ile hakkında bilgiler vermiştir. 1461 yılında Şeyh Bedreddin'in torunu Halil tarafından yazıl-

mış, Bedreddin'in hayatını konu alan Manâkıbnâme'yi Serez'de bulup yayımlamayı umut etmiş, bulamayınca büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Yaşadığı bu hayal kırıklığına rağmen, 1943 yılında İstanbul'da bir kopyasını bulmayı başarmış ve "Die Vita (menāqibnāme) des Schejch Bedr ed-dīn Mahmūd" başlığı altında yayımlamıştır.

Osmanlı tarih araştırmaları alanında önemli bir otorite olan **Babinger**, Şeyh Bedreddin çalışmasında Osmanlı tarih yazıcıları hakkında şu tespitleri yapar: "Sultan Selim öncesi ve sonrası tarihsel verilere ulaşmak istiyorsak, eski Osmanlı kaynaklarına temkinli yaklaşmamız gerekir! Osmanlı tarih yazarlarının eserlerine bakıldığında, alabildiğine sade, çocuksu ve saf bir tarzda yazıldığı görülür. Kendi çabalarından hoşnutturlar. Padişahın çıkarlarına hizmet etmeyen konulara değinmemişler, Osmanlı padişahlarını yücelten konuları ele almışlardır. Bu anlamda Osmanlı tarihçileri sultanın ve imparatorluğun resmi yazıcılarıdırlar. Kendilerine verilen görevlerinin dışına çıkmamışlardır. Osmanlı tarihini, açıklarını gizleyerek gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Hatta bu konuda lafını eğip bükmeden, açık bir şekilde söyleyen Osmanlı tarihçisi İdris-i Bitlisi olmuştur. Bitlisi, kaleme aldığı 'Heşt Bihişt - Sekiz Cennet' adlı çalışmasında Osmanlı padişahlarını yüceltirken, padişahların övgüye değer olduğunu, onların yüceltilmesinin kitapları için bir onur olduğunu belirtir."

Babinger'in Osmanlı tarihçileri hakkında yaptığı en çarpıcı tespit: "Sultan Selim öncesi ve sonrası tarihsel verilere ulaşmak istiyorsak, eski Osmanlı kaynaklarına temkinli yaklaşmamız gerekiyor" belirlemesidir. Sultan Selim öncesi ve sonrası nelerin yaşandığına bakıldığında, kuşkusuz birçok olay yaşanmıştır, ama gelin biz burada Alevî-Kızılbaş ve Bektaşîler'in yaşadıklarına hızlı bir göz atalım.

- Sultan Selim öncesi 1240 yılında, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, Babaîler isyanında 20-25 bin Alevî-Kızılbaş ve Bektaşî katledilmiştir.

- 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed, Alevî-Kızılbaş ve Bektaşîleri yakarak yok etmiştir.
- Bu yetmezmiş gibi Kuyucu Murad Paşa, Alevî-Kızılbaş ve Bektaşîleri kuyulara doldurup, katliam sonrası -sanki övgüye değer gibi- "Kuyucu" lakabı ile anılır olmuştur.

Şimdilik bu kadar yeter! Fazla sıralamaya gerek yok. Ne diyor **Babinger**? "Sultan Selim öncesi ve sonrası tarihsel verilere temkinli yaklaşmak gerekir!" Doğru! Osmanlı tarihini padişahların sadık kapıkulları yazmıştır. Kapıkulları doğal olarak efendilerinin tarihini yazarlar ve yazmışlardır. Alevî-Kızılbaş ve Bektaşî katliamlarına değinmek zorunda kaldıklarında ise efendilerini haklı çıkarmak uğruna her türlü yalanı sıralamaktan geri durmamışlardır. **Babinger**, Osmanlı kaynaklarını incelerken temkinli olmamız konusunda bizi yüz yıl öncesinden uyarmış ve halkların kendi tarihlerini nasıl yazmaları konusunda geride örnek teşkil eden çalışmalar bırakmıştır.

Babinger'in kitaplarını her anımsadığımda Afrikalılar'ın o meşhur atasözü aklıma gelir. O atasözü şöyle der: **"Avın tarihini avcılar değil de, aslanlar anlatmaya başlarsa, bu başka bir tarih olacaktır."**

Babinger "aslanlar" gibi tarih yazmıştır. Okumaya başladığınız Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'i bitirdiğinizde **Babinger**'e hak verecek ve **Babinger**'in "başka" bir tarih yazdığına tanıklık etmiş olacaksınız.

Bu kısa girişten sonra **Babinger** ile alâkalı kronolojik bilgilere geçebiliriz. Ünlü Alman tarihçi, dilbilimci ve şarkiyatcı **Franz Babbinger,** 1891 yılında Almanya'da doğmuş, 1967 yılında Arnavutluk'un Dıraç şehrinde vefat etmiştir. Üniversite eğitimini Würzburg ve Münih şehirlerinde tarih ve İslam sanatı konusunda yapmıştır. Doktorası ise Hindoloji ve Sami dilleri üzerinedir. 1914 yılında askeri görevli olarak İstanbul'a gitmiş, buradaki Alman karargâhında çalışmıştır. Çanakkale, Kafkasya

ve Galiçya cephelerinde bulunan **Babinger**, Filistin'de Cevat Paşa'nın kurmay heyetindeki görevi sonrası Almanya'ya dönmüştür. 1921 yılında Berlin Üniversitesi'nde İslami Bilimler doçenti, ardından da profesör olmuştur. Naziler iktidara geldikten sonra Almanya'yı terk etmiş, bir süreliğine konuk profesör olarak Bükreş Üniversitesi'nde çalışmıştır. Naziler'in savaşı kaybetmesinden sonra tekrar Almanya'ya dönmüş, yüksek eğitimini tamamladığı Münih Üniversitesi'nde Yakındoğu Tarihi ve Türkoloji profesörlüğü görevini üstlenmiştir. Yaşamı boyunca akademik kimliğine bağlı kalan **Babinger**'in çalışmalarının büyük bölümü Türk tarihi ve Türk dili üzerinedir. Özellikle Osmanlı döneminin 15 ve 16. yüzyılları üzerine yazdığı tarih kitapları Türkiye'de oldukça ilgi görmüş ve görmektedir. İslam Ansiklopedisi'nde Osmanlı Devleti ve Türkler ile alâkalı pek çok maddeyi yine **Babinger** kaleme almıştır.

Çalışmalarının bazıları şunlardır:

- Mehmed der Eroberer und seine Zeit, 1953 (Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı)
- Stambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert, 1919 (18. Yüzyılda İstanbul'da Kitapçılık)
- Die frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch, 1925 (Oruç'un Erken Osmanlı Dönemi Vakayinameleri)
- Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke, 1917 (Osmanlı Tarih Yazarları ve Onların Eserleri)
- Ewlija Tschelebi's Reisewege in Kleinasien, 1939 (Evliya Çelebi'nin Küçük Asya Gezi Yolları)
- Rumelische Streifen, 1937 (Rumeli Akınları)
- Vier Bauvorschläge Lianardo da Vinci's an Sultan Bajezid II, 1952 (Leonardo da Vinci'nin Sultan Bayezid'e Sunduğu Dört İnşaat Önerisi)

İlhami Yazgan, 2014-Köln

Sunu

Ali Haydar Avcı

Karşıtların çekişmesidir tarih. İnsanın gelişiminin ve yaşadığı "sonsuz macera"nın sebep-sonuç ilişkisi temelinde anlatımıdır. İnsanı bilmeden, insanın "macera"sını çözmeden tarih anlaşılamaz. Osmanlı tarihindeki önemli eylemlerden biri olan Şeyh Bedreddin hareketi de, açık ki ancak bu boyut içinde anlaşılabilir.

"Ben de hâlümce Bedreddinem" sözü, (Hicri 885 / M. 1480/81) yılında yazılmış bir atalar sözü mecmuasında geçer. "Ata sözü" haline gelmiş bu söz, Bedreddin'in o dönemde toplum üzerindeki etkisinin önemli göstergelerinden biridir. Şeyh Bedreddin Menakıpnamesine eklenen bir deyişinde ise Hakıyri adında, "Bedreddinli" olduğu anlaşılan bir şair Bedreddin'i şöyle anıyor: "Olup Mansur bu yolda verdi başın / Hudâ aşkına hiç çatmadı kaşın / Münâfıklar atarlar ta'nâ taşın / Bizüm mürşidimüz Şeyh Bedreddin'dür // Bunun silsilesine iregör sen / Yoluna varlugını viregör sen / Bu yolda sıdk u ışkla turagör sen / Bizüm mürşidimüz Şeyh Bedreddin'dür // İki cihanı terkit sal önünden / Başın vir ışkıla dönme yolundan / Bunun ilmüne uy geç sen bilünden / Bizüm mürşidimüz Şeyh Bedreddin'dür // Hakiyri miskinün sözün kabûl it / Hudâ yolunda varlıgun sebil it / Getür Sultanuma kendüni kul it / Bizüm mürşidimüz Şeyh Bedreddin'dür." Eldeki verilerden 17. yüzyılın ikinci yarısı – 18. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılan Çorum bölgesinden Aşık Dedemoğlu ise Bedreddin'i derin bir saygı ve bağlılıkla anmaktadır. "Şahların içinde Serez şahısın / İsmin Şah Bedreddin ilim varısın / Müminler kâbesi dostun nurusun / Güzelsin Serez'in şahı güzelsin / Güzelsin pirimin nuru güzelsin // Dedemoğlu uyarır çerağ yakar / Kara Nine eşiğine yüz sürer / Derviş Cemal Baba'm murada erer / Güzelsin Serez'in şahı güzelsin / Güzelsin pirimin nuru güzelsin."

Yine verdiğimiz şu deyişin ise, Orta Anadolu'da yaşamış, 19. yüzyılın önde gelen Alevi aşıklarından Aşık Veli tarafından Börklüce üzerine söylendiği anlaşılıyor: "Akdeniz yakası Aydın illeri / Kuşlar gider bizim Dede Sultan'a / Cemalin görünce yürüdü dağlar / Taşlar gider bizim Dede Sultan'a // Veli'm aydur dört kitaptan evveli / Şeyhoğlu Bedreddin Bektaş-ı Veli / Hüseyin aşkına didemin seli / Yaşlar gider bizim Dede Sultan'a." Bu veriler, Şeyh Bedreddin'in Balkanlardan Anadolu'ya, geniş bir alanda, çeşitli toplulukar üzerinde derin bir etkisinin olduğunu açıkça gösteriyor. Değişik dönemlerde Balkanlarda baskı ve kıyıma uğrayan Bedreddinlilerin Anadolu'ya, Alevi toplulukları arasına, Anadolu'da baskı ve kıyıma uğrayan Alevilerin de Balkanlara geçtiklerine ve Bedreddinliler arasına karıştıklarına, bu toplulukların birbirini koruduklarına, kolladıklarına dair elimizde birçok belge bulunmaktadır. Sözlü tarih ve kültür geleneğinin ürünü olan deyişler de bu durumu açıkça onaylamaktadır.

Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi Efendi tarafından yazılarak, 1603 yılında tahta çıkan Osmanlı padişahı I. Ahmed'e sunulan "takrir"de de (raporda) bu ilişkilere ilişkin açık kayıtlara rastlanmaktadır. Her ne kadar saldırı amaçlı, karalama ve olumsuzlama temelinde yazılmışsa da bu kayıtlar içindeki ayrıntılar büyük önem taşımaktadır. Özellikle ayrıntıların geri planını irdelemek ve çözümlemek son derece önemli. Bu sebeple raporun ilgili bölümünü aktarmakta yarar görüyoruz. Bu takrire/rapora göre; "Docalar dimek ile maruf olan köylerde ve her daim fesad kasdından hâli değillerdir. Ve Kızılbaş ile birdir. Mukaddemden mabeyinlerinde muamele ve muahedeleri vardır. Hatta orada olan sipahiler Kızılbaş seferi oldukda anlara emir oldukda kimisi timardan feragat itmişdir ve kimisi kılıncı mühürleyüb gitmişlerdir, "timar hatırı için ere kılınc çekmeyuz" deyu. Asla içlerinde şeriat ve sünnet eseri yoktur. Müslümanlardan bir âdem öldürmek, kâfir öldürmek kadarınca gazâ bilürler rafizilerdir. Menbâ-ı fesâd ve menşe-i fitnedirler. Çokluk taifedir. Ve içlerinde yer yer şeyhleri namında şeytanları vardır. Daima ihlâl

ve idlâl üzerinedir. Ve yer yer Işık zâviyeleri vardır. Anlar dahi harabdır. Ve ol taifeye Simavni derler. Zira ol mahalde şeyhlerine de Simavi derler imiş. Âşikâre ve alâniyetten erbabı Çiharyâre tam iderler. Ve Işık taifesi ve anların habasiyyeti vasıf olunmaz. Her daim Kızılbaşın zuhur ve intişarın temenni iderler idi. Elhamdülillah aksi oldu ve hâlâ "Hak ancalar olmaz gene fırsat Şah'ındır" dirler imiş. Bu makule revafızdır ve melâhide ve zenadıkadır. Fırsat esirleridir." Raporda görüldüğü gibi Batını/heteredoks toplulukların tamamı aynı kapsamda değerlendirilmekte ve bunların ilişki ve içiçeliğine yoğun vurgu yapılmaktadır. Elimizde bulunan çeşitli dönemlerde verilmiş hüküm ve fermanlarda da bu yönde açık belirleme ve değiniler görülmektedir. Bu açıdan, bu boyutun üzerinde ayrıca durmakta yarar var.

Bedreddin eylemi, Anadolu halk hareketleri içerisinde kendine özgü özellikleriyle son derece önemli bir olaydır. Öneminin başında, siyasal bir sistem hedeflemesi ve bu sistemin iktisadi yapısının "ortaklaşa üretim" ve "ortaklaşa tüketim" esasını içermesi gelir. Burada din, dil, ırk, cins ayrımı yoktur. Bütün insanlar eşittir ve yeryüzü tüm insanlara aittir. Bu sebeple kimsenin özel mülkü olamaz. Bu düzende sömürü yoktur. Herkes emeğini ortaya koymalı, bütün üretenler gibi üretime katılmalıdır. Başkasının hakkını yemek büyük bir kötülüktür. Osmanlı yöneticilerinin çok yoğun bir şekilde rahatsız olması ve saldırıya girişmesinin asıl nedenlerinden biri de işte bu temel boyuttur. Eylemin düşünsel lideri, kendi döneminin en önemli bilginlerinden olan Şeyh Bedreddin olmasına karşın, pratik eylemdeki önderlik/öncülük aynı zamanda "kethûda"sı olan Börklüce Mustafa ve Torlak Hû Kemal adında Şeyh Bedreddin'in iki önde gelen halifesi tarafından yürütülmüştür.

"Şeyhimiz hurûc itdi, biz dahi ideriz" diyerek eyleme geçen Börklüce'nin, etkilediği çevreler ve eylemciler arasındaki bir adı da "Dede Sultan"dır. Bu tabir dönemin tanıklarından Doukas'ın tarihinde Türkçe olarak aynen bu şekilde geçer ve

eski Yunan diline "Kutsal Peder" olarak çevrilmiştir. Bu tabir önemlidir, çünkü Alevi öğretisiyle doğrudan ilintilidir. Dönemin Osmanlı kayıtlarına göre, Aydın ili Karaburun mevkiinde büyük bir savaş sonrası Börklüce Mustafa ve yoldaşları ele geçirildi. On bin civarındaki "mülhid"den büyük çoğunluğuysa savaş meydanında kalmıştı. Yine Doukas'ın kayıtlarına göre Börklüce'nin taliplerini/yoldaşlarını "onun gözleri önünde kıyımdan geçirdiler. Bu müritler (yoldaşları) "Dede Sultan eriş"ten başka bir şey söylemiyorlardı." Börklüce'yi ise bir devenin üstünde çarmıha gererek ağır işkencelerle katlettiler. Bütün işkencelere karşın zerrece pişmanlık belirtisi göstermedi. Katledilme aşamasını Efes'te, bütün halka şehir içinde gezdirerek izlettiler. Daha sonra yoldaşlarından Torlak Kemal Manisa yöresinde Osmanlı güçleri tarafından aynı şekilde yenilgiye uğratıldı, yoldaşlarının çoğu savaş meydanında katledildi. Ele geçirilen Torlak Kemal ise Manisa'da siyaset edilerek öldürüldü.

Bu olaylar sırasında İznik'te bulunan Bedreddin, buradan Kastamonu hakimi İsfendiyaroğlu bölgesine, Sinop'a gitti. Fakat Anadolu'da barınamayacağını anlayan Bedreddin'in, buradan da bir gemiye binerek Alevi toplulukların yoğun yaşadığı Balkanlara, Deliormanlar yöresine geçtiği görülüyor. Kendisini adım adım takip eden Osmanlı güçleri tarafından Deliormanlar yöresinde ani bir baskın sonrası ele geçirildi. Kendisini Serez'de Sultan Mehmet Çelebi'ye ilettiler. Mehmet Çelebi, "bunun gibi iş edenün şer'an hâli nicedür. Bu dahi asılda bir danişmend kişidür." "Bunu nice idelüm? Bunca fesâd itdi, acep bunu öldürmek günâhı var mı?" diye sordu.

"Tanrı, insanı kendi örneğinde yarattı, onun görünüş biçimi Tanrı'yı yansıtır." "Her kim ki insanı bildi, Hakk'ı bildi", "Enelkak", "Fitil öylesine yandı ki, gönül ışık oldu... Ey gerçek yolcusu umutsuzlanma, bu korkulu yerlerden aşar, bu ışığı elde edersin." diyen Bedreddin, kendi çağının önde gelen bilginiydi. Göstermelik bile olsa hakkında hüküm vermek kolay değildi. "Şer'an katli -kanı- helâl, malı harâmdır" denildi. Uydurma bir

yargıyla yargılanarak hakkında fetva verildi ve Serez çarşısında idam edildi. Öyle ki, Osmanlı ulemasından idamına fetva verecek bir yetkili dahi bulamadılar. Mehmed Çelebi'nin yanına yeni gelmiş "Mevlâna Haydar" adında bir Acem "ulema"sı verdi fetvayı. Tevarih yazarlarına göre; "Ve kendi dahi öyle fetva verdi. Andan Simavne Kadısıoğlunu pazara iledip, bir dükkan önünde ber-dâr ettiler." Osmanlı vâkanivüslerinin döneme ilişkin aktardığı bilgilere göre, "şimdi ol diyarlarda müridleri vardır." Gerçektende, bu "Bedreddinli" kesimin bölgede uzun süre etkili oldukları, sonraki dönem Osmanlı divan kayıtlarından da bilinmektedir.

Darağacında uzunca süre asılı kalan Şeyh'in cansız bedeni talipleri tarafından bir gece gizlice kaçırılarak sırlandı. Asılmaya götürülürken Osmanlı padişahı Çelebi Mehmet, "neden benzin sarармış, yoksa hummaya mı tutuldun" diye sorar. Bedreddin'in yanıtı ise çarpıcıdır: "Güneş batarken sararır. Yolcuyu yılan sokarsa yılanın zehiri benzini sarartır." biçimindedir. Çelebi Mehmet "neden buyruk ıssı olanların buyruklarına karşı geldin, aykırı iş ettin?" diye yeniden sorduğunda ise "zulüm olan yerden göçmek gerek" diye fütûrsuzca yanıtlar. Döneme ilişkin kayıtlardan anladığımız kadarıyla, ne Bedreddin'in, ne de halifeleri olan Börklüce ve Torlak Kemal'in benliklerinde zerrece korku belirmez. Yine söylencelere göre sararan yüzünü kolundan akan kanıyla siler Börklüce, yüzündeki sararmayı kimse görmesin diye. Bedreddin ise dönemin kayıtlarına göre darağacına korkusuzca yürür. Zaten böyle âkıbeti de beklemektedir.

Kimi Osmanlı kayıtları ve araştırmacılara göre Bedreddin'in idam edilerek katledilme tarihi 1420, Franz Babinger'in belirmelerine göre 1416'dır. Her iki belirlemenin farklı kaynak ve verilere dayanması sebebiyle farklı sonuçların ortaya çıktığı görülüyor. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in katledilme tarihi ise bu tarihlerden yaklaşık 3 yıl önceye denk gelmektedir.

Bedredddin üzerine önemli çalışmalardan birisi, Alman tarihçi Franz Babinger tarafından yapılarak 1920 yılında yayınlanmıştı. Bilim dünyasında çok bilinen bir çalışma olmasına karşın, ne yazık ki bugüne dek Türkçeye aktarılmamıştı. Kendi alanında önemli bir boşluğu dolduran bu çalışmayı, değerli araştırmacı-yazar arkadaşım İlhami Yazgan uzun emekler sonucu Almancadan çevirisini yaparak Türkçeye kazandırdı. Ayrıca ulaşılması bir hayli zor olan görsel ürünlerle (minyatür ve gravürlerle) kitabı oldukça zenginleştirdi. Bu gravürlerden bazıları Türkiye'de ilk kez yayınlanmaktadır. Bu açıdan ayrıca önem taşıyor. Emekleri zây olmasın. Umarım bu önemli çalışma okuyucuda gerekli yankıyı ve değeri bulur. Arkadaşım İlhami Yazgan'a ise giriştiği bu çetin uğraşta nice başarılar diliyorum.

Önsöz

Devletler Kendi Tarihlerini Yazdıklarında Ortaya "Güçlülerin Tarihi" Çıkar

Batı coğrafyasında Osmanlı tarihi ile ilgili en kapsamlı çalışmayı Avusturyalı şarkiyatçı **Joseph von Hammer** yapmıştır. **Hammer,** çalışmalarında Türk kaynaklarının ruhuna sadık kalıp, Osmanlıyı yüceltmiş, bir anlamda "Güçlülerin Tarihini'' yazmıştır! **Hammer**, yaşanan olayları aktarmaktan öteye geçmeyip, olayların genel özetini vererek, ardı sıra sıralanmış tarih anlayışını benimsemiştir. **Hammer**'in çalışmalarında dikkat çeken bir diğer nokta, Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllar boyunca varlıklarını kısmen içe kapanık bir şekilde sürdürmüş olan dini akımları gözardı etmiş olmasıdır. Şarkiyatçı **Georg Jacob**'un bu konudaki duyarlılığı olmasaydı, Osmanlı coğrafyasındaki farklı dini akımlardan haberimiz olmayacaktı. **Jacob,** "Die Bektaschijje und verwandte Erscheinunge"[1] adlı çalışması ile ilgimizi kısıtlı da olsa bu alana çekmesini bilmiştir.

Bu alanda yapılmış olan araştırmaların yetersiz olduğunu bildiğimiz için bu çalışmanın Osmanlı tarihine ilgi duyan kişilere farklı bir bakış açışı sunmasını istedik. Çalışmayı hazırlarken sınırsız destek sunan sayın **J. H. Mordtmann'**a ve **Firiedrich Giese'**e teşekkür ediyorum. Her ikisinin de uzun yıllar üzerinde titizlikle çalıştıkları Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi, kültür zenginliği konusunda sahip oldukları derin bilgilerinden yararlandım. Sayın **F. Giese,** uzun süredir üzerinde çalıştığı ve baskıya hazır, "Osmanlı Tarihi" başlıklı çalışmasından alıntılar yapmama izin verdi. Ayrıca bazı tartışmalı noktaları mektuplarıyla açıklayan, Sayın **Ignaz Goldziher**'e buradan teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

---

[1] Abhandlungen der Bayrische Akademi, I. KL XXIV, Cilt III. München 1909. Bektaşîlik ve Ona Yakın Akımlar.

Bu çalışmanın ana hedeflerinden biri, Şeyh Bedreddin'in liderliğinde başlayan başkaldırının tarihsel dokularını sunmak olacak. Başkaldırının psikolojik boyutları aktarılırken, başlangıç nedenleri irdelenecek. Hareketin çıkış noktası ve sonrası tanımlanacak. Başkaldırıyı kimlerin desteklediği, kimin ve neden karşı durduğu araştırılacak. Anadolu'da var olan Şiî ve Bâtınî akımların ayaklanma kapsamında oynadıkları roller irdelenecek. Tüm bu verilerden yola çıkarak Kızılbaş-Safevi Devleti'nin öncülüğünde başlayıp kendi sınırlarını aşan öğretinin geniş kitleler tarafından neden ve nasıl kabul gördüğü sorgulanacak. Şah İsmail liderliğinde başlayan ve kısa sürede genişleyip tüm bölgeyi kapsayan Kızılbaş-Safevi Devleti'nin başarısında Şah İsmail ile Şeyh Bedreddin'in rolleri irdelenecek. Hızlı bir şekilde güçlenen Kızılbaş-Safevi Devleti'nde dervişlerin oynadıkları rollerin yanı sıra Şeyh Bedreddin'le olan bağları hakkında bilgiler aktarılacak. "İriş Dede Sultan İriş!" nidâsı ile "Yetiş Rabbimiz İsa Yetiş!" seslenişi arasındaki benzerlik ve psikolojik bağlantı sorgulanacak. Kutsanmış olduğuna inanılan "Dede Sultan"nın Efes'te çarmıha gerilişi sırasında ödün vermez duruşu ve yeniden dirilişe olan inancın dışa vurumu anlatılacak.

Bu çalışmanın Şeyh Bedreddin hareketi başta olmak üzere, hâlâ gizemliliğini koruyan Anadolu orijinli tarikatlar hakkında araştırma yapacak olanlara katkı sunması dileğiyle.

Franz Babinger
8 Kasım 1919 - Würzburg

1400'lü Yıllarda Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı'nın önemli şair ve tarihçisi sayılan Âşık Paşa'nın[2] eserlerinin Avrupa dillerine çevrilmemiş olması, biz Avrupalı şarkiyatçılar için olumsuz bir durum. Çünkü Âşık Paşa'nın samimi, eski ve o kadar da gizemli olan "Garipname"[3] adlı eserin çevirisi olmadığı için üzerinde istediğimiz araştırmayı yapamıyoruz. 1271-1322 yılları arasında yaşamış olan Âşık Paşa, Garipname'nin dışında geride bir dizi önemli el yazması bırakmıştır. Bu el yazmalarının büyük bir bölümü Almanya ve Avusturya kütüphanelerinde mevcut olmasına karşın bu eserlere gerekli olan ilgi gösterilmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 600 yıllık tarihini anlamak için vazgeçilmez olan Âşık Paşa'nın bu eserlerine, Mehmed Neşrî'nin "Cihannüma" adlı eseri ile Muhyiddin Cemali'nin "Tarih-i Al-i Osman" adlı eserlerini de eklemek gerekir. Tarihçiler için çok önemli olan bu eserleri incelemiş olan şarkiyatçı **Thedor Nöldeke**, bu eserler hakkında bir derleme hazırlamıştır. **Nöldeke**'nin bu özet derlemesi[4] olmasaydı Alman tarihçi **Johannes Löwenklau**'nun 400 yıl önce yayımladığı "Türkischen Historien" adlı çalışmasına -ki mutlaka tekrar gözden geçirilmesi gerekir- bağımlı kalacaktık. Tek bir kaynağa bağımlı kalmış olmak, doğal olarak Şeyh Bedreddin üzerine yaptığımız çalışmanın tarafsızlığına gölge düşürecekti. Araştırma yaparken elinizin altında yeterli, güvenilir, bilime bağlı kaynak yoksa Osmanlı İmparatorluğu üzerine yapılacak çalışmalarda doğru sonuçlara ulaşmanız zor. Bu anlamda Osmanlı kaynaklarındaki yanlış, yanıltıcı ve tek taraflı bilgilerin biz tarihçiler tarafından ivedilikle belirlenmesi gerekmektedir. Âşık Paşa'nın orijinal metinlerinden Türkçeye çevrilmiş el yaz-

---

[2] [Ç.N.:Âşık Paşa. Eserlerinde tasavvufun etkisi büyüktür. Eser ve düşüncelerinin farklı bir yönü, yaşadığı dönemde Türkçeye verdiği önemdir.]

[3] [Ç.N.: Garipnâme, Âşık Paşa'nın ünlü 12.000 beyitlik ahlaki, felsefi, psikolojik, tasavvufi konuları işleyen uzun şiirinden oluşuyor.]

[4] Thedor Nöldeke'nin Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft adlı derginin 13. ve 15. sayılarında yayımladığı bölümler.

malarının bilimsellikten uzak, çarpıtılmış ve hatalı oldukları biliniyor. Bu nedenle bu çalışma hazırlığında başvurduğumuz Osmanlı kaynakların tamamına temkinli yaklaştık. Bunun dışında Mehmed Neşrî, Muyittin Cemali, İdris-i Bitlisi ve Aşıkpaşazâde gibi Osmanlı tarih yazarlarının eserlerine bakıldığında, alabildiğine sade, çocuksu, duru bir tarzda yazıldığı görülür. Kendi çabalarından hoşnutturlar. Padişah tahtına zararlı olabileceğini düşündükleri konularda, -İslam'ın inanç boyutları hakkında- bilgi vermezler. Verilen bilgiler de taraflı bilgilerdir. Bu partizanca tutum Osmanlı tarih yazıcılarında sıkça görülür. Bu düşündürücü bir durumdur. Hatta bu tutum bazı tarihçiler tarafından açıkça savunulur. Kendilerinin yalnızca sultanın tarih yazıcısı olduklarını kafadan ilan ederler. Verilen görevlerin dışına çıkmazlar. Osmanlı tarihinin açıklarını gizleyip parlak bir şekilde gelecek kuşaklara aktarmayı görev edinmişlerdir. İmparatorluğun önde gelen tarihçilerinden biri sayılan İdris-i Bitlisi, kaleme aldığı "Heşt Bihişt - Sekiz Cennet" adlı çalışmasında bunu açık bir şekilde dile getirmiştir! İdris-i Bitlisi, Osmanlı padişahlarını yüceltirken, onların övgüye değer olduklarını, kitabın temel ilkelerinden birinin sultanları onurlandırmak olduğunu yazar.[5]

Yukarıda sıralanan belirlemeler, Osmanlı İmparatorluğu adına tarih yazmış olan Osmanlı tarih yazıcılarının temel özellikleridir. Osmanlı tarihçileri bu özelliklerini imparatorluğun çöküş dönemine kadar korumuşlardır. Bu nedenle birçok olayın tek taraflı ve tahrif edilerek anlatıldığını biliyoruz. Buna karşın sınırlı da olsa batılı kaynaklarda 15 ve 16. yüzyıla ait güvenilir bilgi bulmak mümkün. Bu güvenli kaynakları aktaranlar arasında Bizans kökenli tarihçiler de var. Bizanslı tarihçiler, 15. yüzyılda yaşanmış olaylar ile alâkalı, Osmanlı tarihçilerle karşılaştırıldığında daha objektif bilgiler aktarmışlardır. Yalnız Bizans kökenli tarihçi **Michael**[6] **Kritopulos**'u bunun

[5] Joseph von Hammer, Osmanlı Tarihi I, Sayfa 66.

[6] **[Ç.N.:** Michael Kritopulos: Fâtih Sultan Mehmed'in yaşamı ve savaşlarına dair yazıları ile tanınan tarihçidir. Kendisi Bizans kökenlidir. Aslen İmroz

dışında tutmak gerekir. **Kritopulos,** tüm bilgi ve becerisini, İstanbul'un fethinden sonra, -büyük bir esneklik gösterip- yurtseverlik duygularını da bir kenara bırakarak, inanılmaz bir şekilde, -hiç tereddüt etmeden- yeni efendileri Osmanlılar için kullanmıştır. Anlatımları tek taraflıdır. Kendisine Osmanlı tarihçilerini referans almıştır. Bu nedenle, **Kritopulus** gibi Bizanslı olan **Johannes Doukas**'ın aktarımları hayatî bir önem arz etmektedir. **Doukas,** meslektaşı **Kritopulos**'a karşın, tarihsel gerçeklere bağlı kalarak,[7] olayları çarpıtmadan, dönemiyle alâkalı önemli belgeler bırakmıştır.

On yıl süren "Fetret Devri" ardından, 1413 yılının Temmuzunda Sultan I. Mehmed, Çamurlu Ovası'ndaki muharebeden zaferle çıkıp, kardeşi Musa Çelebi'yi tasfiye eder. Sultan I. Mehmed'in zafer çığlıklarıyla Edirne'ye girişi Osmanlı İmparatorluğu'nun eski ihtişamının tekrar sağlanmasını beraberinde getirir. Kardeşler arasında on yıl süren taht kavgası son bulur. Ayakları yere sağlam basmaya çalışan genç Osmanlılar, karşılarında zorlandıkları güçlü Moğol istilâsının yaralarını sarmaya başlarlar. Osmanlı ordusu da iyileşme yolunda ufak tefek adımlar atmaya başlar. Buna karşın Avrupa'daki ahali rahat ve barışçıl bir şekilde yaşam sürdürürken, Osmanlı'nın sınır boylarındaki beyliklerin güçlenmesi, Avrupa için yaklaşan felaketin fırtına öncesi hebercisi anlamına gelmektedir. Karamanlı Mehmed Bey, Yıldırım Bayezid'ın oğullarının kavgasını fırsat bilerek,

Sultan I. Mehmed

Adası, günümüzde ise Gökçe Ada olarak bilinen yerdendir. Kritopulos olan adı Türkçe tarihlerde Kritovulos şeklinde geçer. Gençliğinden itibaren Fâtih Sultan Mehmed'in kâtibi olduğu ileri sürülse de bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Kritopulos, "Histiria" adını verdiği eserinde Fâtih'in 1451-1467 yılları arasındaki hayat ve seferlerini kaleme almıştır.]

[7] Karl Krumbacher, Bizans Tarihi, 2. baskı, München 189, Sayfa 306.

Osmanlı'nın boşalttığı alanları doldurup, isyan bayrağı açar ve Bursa sınırlarına dayanır. Sultan türbelerinin bulunduğu Bursa şehrini yağmalar. Osmanlı sultanlarının mezarları zarar görür! İzmir derebeyi Cüneyd, kendi sınırlarını aşarak sultana karşı başkaldırır. Bayezid'ın mezarına yapılan saldırı, sulh antlaşmaların ihlalidir. Sultan I. Mehmed, hızlı bir şekilde ordusu ile İzmir sınırlarına dayandığında, on gün süren cenk sonrası Cüneyd'in sığındığı kaleyi ele geçirir. Cüneyd, affa uğrar. Ne de olsa Osmanlı'nın kulu kölesidir. Tuna valiliğine tayin edilerek zararsız hale getirilir. Sultan I. Mehmed, İzmir'in ardından

Muharebe anı

Karaman'a yönelir. Direniş fazla sürmez. Anadolu'nun en sağlam kaleleri arasında sayılan Akşehir, Beyşehir, Seydişehir ardı ardına Osmanlı'nın eline geçer. Osmanlı Sultanı Konya önlerine geldiğinde Karamanlılar'a sulh antlaşması uzatır. Antlaşma yapılır. Fakat kısa bir süre sonra Karamanlı Mehmed Bey tekrar ayaklanır. Sultan I. Mehmed, Karadeniz'deki kıyı kenti Amasya'yı tam ele geçirirken veziri Bayezid'ı yanına alarak Karamanlılara son darbeyi indirebilmek için yönünü tekrar Karaman'a çevirir. Karamanlılar'ın başkaldırısından güç alan Ana-

dolu'daki beylikler, sultana karşı ayaklanma hazırlığını başlatırlar. Kastamonu hâkimi İskender Bey, ayaklanmaya destek vermez. Sultan I. Mehmed buna rağmen Kastamonu bölgesinin bir bölümünü Çandaroğulları arasında bölüştürür. Ülkede sürekli huzursuzluk yaratan konar-göçer Türkmenler'i zorla Balkanlar'a göçe zorlar ve Bulgaristan ile Yunanistan'daki seyrek alanlara yerleştirir. Amasya sancağına atanması gerekirken, reşit olmayan Murat Bey'i vali olarak atar ve sancağı Bursa'ya bağlar. Küçük Asya'da herşey yolunda derken 1415 yılının yazında İzmiroğlu Cüneyd ile birlikte hareket eden "Düzmece Mustafa" lakaplı Mustafa Çelebi, Bulgar topraklarında ortaya çıkar. Mustafa Çelebi, Osmanlı tahtının varisi olduğu iddiasındadır. Diğer taraftan **Mirçe Cel Bătrân**,[8] Bizans İmparatoru, itibar kaybına uğramış Karamanlılar ve tatminsiz İsfendiyar Bey ittifakı hiç bir hedef belirlemeden, Osmanlıları sonsuza dek ortadan kaldırmak için güçlerini birleştirme kararı alırlar.

---

[8] [Ç.N.: 1386-1418 yılları arasında (Romanya'nın Walachei Bölgesi) Eflak Voyvodalığı yapmış olan Mirçe Cel Bătrân, 1355 yılında doğmuştur. Ölüm tarihi Şeyh Bedreddin'in Serez'deki idamından iki yıl sonrasına denk gelmektedir. Yaşadığı dönemde Osmanlı ile yıldızı barışmayan Mirçe, yönetimde bulunduğu dönemde ülkesinin bağımsızlığı ve istikrarı için çok çaba göştermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme politikasına karşı, başta Macaristan kralı olmak üzere, sınırlarına yakın komşu ülkeleri ile iyi dostluk ilişkileri geliştirmiştir. 1989'da Osmanlılar ile Sırplar arasındaki savaşta Sırplar'a destek vermiştir. Bayezid'in oğulları arasında baş gösteren taht kavgasında Musa Çelebi ve onun kazaskeri Şeyh Bedreddin'i desteklemiştir. I. Mehmed'in kardeşi Musa Çelebi'yi öldürmesinden sonra tahta oturan I. Mehmed ile sulh antlaşması imzalamak zorunda kalmış, fakat 1413 yılında Timur'a esir düşmüş olan Düzmece Mustafa'ya yardım ettiği için Sultan I. Mehmed, Mirçe'nin tekrar üstüne yürümüştür. Yenilgi sonrası Osmanlı'ya vergi vermek zorunda kalmıştır. Kültürel birikimi oldukça fazla olan Mirçe, bir sanat aşığıdır. Sırbistan ve Romanya'da bir çok sanatsal eserin yapılmasına ön ayak olmuştur. 1416 yılında bir süreliğine Şeyh Bedreddin'e kucak açıp, Osmanlı'nın zulmüne karşı, Bedreddin'i ülkesinde misafir etmiştir. Osmanlı ve Bizans kaynaklarına göre benzeri misafirperliği Musa Çelebi'ye de göstermiş, bir süre onun ülkesinde kalmasına müsaade etmiştir.]

Osmanlı paşasının öldürülme anı

Anadolu'daki beylikler, Osmanlı'ya karşı güçlü olmak için birlikte hareket etme kararı sonrası Osmanlı Devleti dört bir yandan darbe yerken, kardeşler arasındaki kavga hız kazanıyor, Anadolu'da Osmanlı'ya karşı çok ciddi bir başkaldırı furyası başlıyordu. Anadolu ahalisi bu kargaşa içerisinde sağdan sola savrulurken, yaşadıkları topraklar güvensiz bir hal alıyordu. Ekilen tarlanın ertesi gün talan edilmeyeceğini kimse garanti edemiyordu. Sınırların sürekli el değiştiği bir ortamda, ahalinin hangi beyliğe bağlı olduğu konusunda kafalar karışıktı. Kolay inanan, sağlam inançlı, ataları gibi davranan Anadolu köylüsü sürekli baskı ve zulm altında umutsuz, yıpratılmış ve tüm dirençleri kırılmıştı. Anadolu'nun iç kesimlerinde[9] yaşayan ahali-

[9] Osmanlı öncesi ve kuruluş aşamasındaki Anadolu'nun durumu araştırmaya değer. Mordtmann'ın 1879 yılında yaptığı çalışmadan sonra bu alanda yeni bilimsel çalışma yapılmadı. 1916 yılında Amerikalı Herbert Adams Gibbons tarafından yayımlanan "The Foundation Of The Ottoman Empire.

nin dış dünya ile bağlarının olmaması var olan durumu daha da zorlaştırıyordu. Tüm bu olumsuz gelişmelere karşın yaşananlardan güç alıp, duruma itiraz eden kişiler ortaya çıktı. Bu kişilere destek veren topluluklar oluştu. Müslümanlar ile Hıristiyanlar bir araya geldi. Halklar arasında dostane ilişkiler geliştirildi. Her iki toplumun entelektüel güçleri bu topluluklara öncülük ediyordu. Ahalinin birikmiş öfkesi katmer katmer birikip zapt edilemez bir hal almıştı. Bu katmerlenme hali başkaldırının fitilini ateşlemeye yetti. Ahali toprakla geçimini sağlayamıyor, balıkçılıkla karnını doyuramıyordu. Buna karşın Konya ve Bursa gibi şehirlerdeki kişilerin medreselerde eğitim alma şansları vardı. Buralarda Farslar'dan kopyalanan eğitim modelleri uygulanıyordu.

Muharebe sonrası

A History of Ihe Osmanlis up to the death of Bayezid I. 1300-1403, New York, The Century Co. 1916" adlı kitap büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Kaynaklar eksik ve yetersiz.

Musa Çelebi

Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat da ülkesinin başşehrinde Farslı şair ve bilginleri toplayıp onlardan yararlanmıştı. Moğol istilasından çok zaman önce Fars kökenli Mevlana Celaleddin-i Rumi, Konya'ya sığınıp orayı bilim yuvasına çevirmişti. Konya'da kurulan câmi, medrese ve tekkelerle birlikte Mevlana kendi tarikatını kurmuştu. Dervişlerin kamu hayatındaki etkilerinin artması ahalinin tasavvuf ile tanışıp dervişlerle yakınlaşmasını sağladı. Bu durum beraberinde dervişlerin güç olarak ortaya çıkmasına neden oldu.[10]

Seyyah **İbn-i Batuta,** 1333 yılında Karaman'dan Sinop'a yaptığı gezi sonrasında dervişler hakkında çarpıcı bilgiler aktarır. **İbn-i Batuta,** gezisi sırasında Anadolu'da yaygın olan Ahîlik[11] örgütlenmesine tanıklık ettiğini yazar. **Batuta**'nın söz ettiği Ahîlik, günümüze kadar ulaşmamış olsa da bu birliğin uzantısını derviş yapılarında görmek mümkün. İlk dönemlerde Arap kaynaklarından anlayabildiğimiz kadarıyla inançların bölünmesi öncesinde dervişlere yönelik kötü bir uygulama olmamış. İnanç bölünmesi sonrası başlayan kötü uygulama, takip ve nefret, dervişleri yok etmeye başlamış. Bu konuda **H. v. Kremer** şunları yazar: "İslam, Küçük Asya topraklarında yeni kabul görmeye başlamıştı. İslam öncesi bu topraklarda yaşayan konar-göçer Türkmenler pastoral[12] topluluklar olarak yaşamak-

---

[10] Albert Hugo, des Griechentums in Kleinasien im XIV. Jahrhundert, Leipzig 1903. 14. Yüzyılda Anadolu'da Yunan Hâkimiyeti.

[11] 14. yüzyılda baylar tarafından, meslek gruplarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir zümre. **[Ç.N.:** Ahilik; mesleki bir kurumdur. Ahi sözcüğü kardeş anlamına gelir. Kimilerine göre de Ahi sözcüğü cömert, eli açık gibi anlamlar taşır.**]**

[12] **[Ç.N.:** Göçebe topluluklar**]**

taydılar. Ortodoks İslam'ın iç kontraslarının şiirsel coşkusuyla insanlara yaklaşan Farslı sufilerin kucaklayıcı olabileceği daha bilinmiyordu."

Dervişlerin toplumdaki etkilerinin artması ve bu etkinin tahta oturacak kişiyi belirlemeye kadar varması,[13] zaman zaman huzursuzluğa neden oluyor, iktidar sahiplerini zor durumda bırakıyordu.[14] Selçuklular'm bu tür yaklaşımlara karşı bir şiddet boyutu yoktu. Dervişlerin rahat koşulları Selçuklu topraklarının Moğol işgaline uğrayıncaya kadar devam etti. Bu Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Horasan topraklarından kopup Anadolu'ya gelen dervişlere kapılarını sonuna kadar açıp, dervişlerin tümünü kucaklamış olduğunu gösteriyor. Bu nedenle Sünnî İslama sonuna kadar bağlı kalmasına rağmen Cengiz Han'ın sufizme çok yakın durduğu söylenir. Osmanlı yönetimi de bu dönemde İranlı derviş ve din bilginlerini toplumun dini eğitimlerinde rol almaları yönünde rahat bırakmış, onlara karşı hiç bir kısıtlama yoluna gitmemiştir. Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Bey, kendi döneminde câmi ve medreseler yaptırmıştır. Osman Bey'den sonra tahta oturan Orhan Bey'de, dervişlerle son derece uyumlu bir iletişim kurmuş, beyliğin yeni başkentinde ardı ardına dervişlerin kaldığı türbe ve dergâhlar inşaa ettirmiştir.[15] Bursa'da çok dinamik bir entelektüel hayat oluş-

---

[13] Josef von Hammer, Geschichte des, I. Cilt, Sayfa 152.

[14] Selçuklular zamanında Konya'da yaşanmış derviş ayaklanmaları. Âşıkpaşazâde, Baba İlyas'ın öncülüğünde başlayan Babailer ayaklanmasında binlerce dervişin öldürüldüğünü ifade etmiştir. E. J. W. Gibb, History of Oltoman Poetry, I, Sayfa 177, Leiden 1902. 1527 yılında Karaman'da başlayan derviş isyanı, Kalender Çelebi tarafından yönetilmiştir, Josef von Hammer, GdOR, III, 67 ve devamı. **[Ç.N.:** Kalender Çelebi isyanı hakkında daha detaylı bilgi için, La Kitap Yayınları'ndan 2014 yılında yayımlanan Ali Haydar Avcı'nın Şah Kalender İsyanı kitabına bakınız.**]**

[15] Josef von Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, I, Sayfa 105 ve devamı. Bursa şehrinde bulunan Uludağ'ın ismi Osmanlılar öncesi, "Keşiş Dağı" idi. Burada İslam öncesi manastırların varlığı bilinmektedir. **[Ç.N.: Aşık Paşazâde, Osmanoğullarının Tarihi Sayfa 102, Bölüm 38,**

maya başlamış, bu oluşumun başını doğu ile sürekli irtibat halinde olan Farslı mistik din bilgeleri çekmiştir. Osmanlı'nın kuruluş aşamasında Farslı göçmenlerden oluşan çok sayıda evliya, din adamı ve bilge kişileri dostça karşılayıp ağırladıkları biliniyor. Bu döneme ait elimizde Şiîlik ile alâkalı çok detaylı veri yok. Fakat fazla iddialı olmamak kaydıyla şunları söylemek mümkün: Eğitimli zümreler içerisinde geniş bir tabaka Şiîliğe[16] eğilimliydi. Hatta bazı küçük beylikler Şiîliğe yakın duruyordu. Şüphesiz Aydınoğulları'nın nedensiz yere Şiî olduğu söylenmemiştir. Buna karşın sıradan ahalinin, Şiîliğe karşı daha mesafeli bir duruş sergilediğini vurgulamak gerekir.

Tasavvuf, insan düşüncesini oldukça zorlayan bir felsefe! Zihinsel çeviklik gerektiren bir tapınma biçimi. Çeviklik Fars doğasında var olan bir meziyet. Bu özellik konar-göçer Türkmenler'de yok gibi! Sünnî doktrini ile pek içli dışlı olmayan Anadolu insanı, zamanla Sünnî-İslam'ın güçlenmesiyle günlük yaşamında Sünnîlikle karşı karşıya kaldı. Zaman içerisinde devletin yönetim kadrosunda kabul gören Sünnî-İslam akımı Türk zümresiyle bütünleşti. Bu bütünleşmeden devlet düzeni doğdu; Türk, bey oldu. Türk olmayan ise köle olmaya adaydı. Sünnî-İslam'm kabulü beraberinde baskın inancı ve etnisiteyi belirledi. Bu süreç, her zaman ve her yerde dini inanca göre oluşmuyor. Yeni iktidar sahipleri, doktrinlerini anlatmak için zaman zaman vaaz verir gibi ortaya çıkıp, derme çatma ayakta

---

Çeviren ve Günümüz Diline Aktarım: Kemal Yavuz, Yekta Saraç, Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş. 2003: Bursa'da Orhan Gazi'nin neler yaptığını görmemiz gerekir. Kutlulukla Bursa'ya geldikten sonra önce imaret yaptı ve bölgedeki dervişleri denetlerneye başladı. İnegöl yöresinde Keşiş Dağı arasında pek çok derviş gelip buraları yurt edinmişler. Aralarından bir derviş ötekilerden ayrılıp gidip dağda ara ara geyiklerle birlikte yürürmüş. Sonra Turgut Alp ona yakınlık göstermiş, zaman zaman onunla görüşüp konuşurmuş.]

[16] **[Ç.N.:** Şiîlik 14 ve 15. yüzyılda Bâtını – Hurufi – Kalenderî temeli üzerinde dinsel-siyasal oluşumların iç içeliğini simgelen inanç sistemi.]

Osmanlı'da Abdalan-ı Rum olarak adlandırılan Horasan dervişleri

durabilen yeni federe yapının yöneticilerini kışkırtmaya başladılar. Anadolu Selçuklu dönemiyle başlayan bu süreç Osmanlı dönemine kadar sürdü. 15. yüzyılın başında yavaş yavaş kendini göstermeye başlayan tehlikeli ortam, ülkenin barışına ve uzun yıllar boyunca doğudan gelen yabancıların misafirperverliğine yönelik tehlike oluşturmaya başladı. Şiî karşıtları, bir kaç dini oluşumdan, özellikle bunların arasında en etkili tarikatları kendi saflarına katarak Sünnî-İslamı daha belirgin kılmaya başladı.

1400'lü yıllarda topraktan fışkırır gibi çoğalan tarikatlar arasında en belirgin olan ve Şiî özellikleri taşıyan Helvetiler'i sayabiliriz. Osmanlı şiir sanatı bile dışarıdan gelen düşünce akımlarının etkisi altındaydı. Nesimi'nin öğrencilerinden olan Refii'nin yazdığı tasavvufî şiirlerinde gizli öğretilerine övgüler sıraladığı görülür. 1397 ve 1398 yıllarında insanlığın ve âlemin harflerle yaratılmış olduğundan yola çıkan ve oldukça geniş bir kesime kendisini kabul ettiren Hurufi tarikatının kurucusu Fazlullah-ı Hurufi ile Kul Nesimi'nin bu yolda verdikleri müca-

Osmanlı uleması

dele hayatlarına mal olmuştur. Temelde sadece içe dönük bir yaşam sunan sufizim, kendisini yeterince temsil ve ifade etme alanları bulduğu İslam içerisinde, inanç boyutunda bazı yapılarda dönüşüme neden olmuştur. Fakat bu dönüşüm belli noktadan sonra tepki almaya başlamıştır. Büyük kutsal gerçeğin karşısında sufizmin geniş kitlelere[17] hitap edip etkilemesi tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bu tehlikenin en belirgin olanı ise; Osmanlı Devleti'nin, Şiîler'in kontrolünde yön değiştirmeye başlamış olmasıydı. Bu inanca göre evreni kurtaracak olan İmam Mehdi, kendini gösterecek, evreni özgürleştirip insanlığı tüm kötülüklerden kurtaracaktı. Sulh ve adaleti yeniden kurup hak ve hukuku kalıcı kılacaktı. **G. van Vloten**, **Chr. Snouck Hurgronje** ve **Goldziher**'in araştırmalarında Şiîlikte, Mesih'e olan inancın yüksek olduğu vurgusu yapılır. Şiî inancının temel kuralı ve besleyici unsuru olan Mehdilik, Sünnî inanç doktrininde yoktur. **Goldziher,** Mehdi kavramını Şiî inancının can damarı olarak verir. Anadolu'nun genç imparatorluğu üzerine verilen entelektüel ve sosyal yaşam bilgilerine şimdilik bir nokta koyup Şeyh Bedreddin'in hayat hikâyesine geçebiliriz.

---

[17] "Hıristiyan değilim ne de Musevi, ne Müslüman ne de Hindu, Budist, sufi ne de zen. Hiç bir dine ait değilim. Hiçbir din ya da kültür düzenine ait değilim. Ne doğu, ne batıdan geldim, ne deniz, ne de yerden çıktım. Ne tabii, ne havai, ne de çeşitli maddelerden oluştum. Ben yokum. Ne bu dünyada varım, ne de öteki dünyada. Ne Âdem'den, ne Havva'dan, ne de başka bir başlangıç masalından çıktım. Yerim yersiz, izim izsiz. Ne vücut ne de ruhum. Sevgiliye aitim. İki dünyayı bir gördüm, Bir onu çağırdım, bir onu bildim. Önce, sonda, dışta, içte, Sadece o, nefes alan, ve nefes veren insanım. Mevlana Celaleddin-i Rumi" Ignaz Goldziher, İslam Üzerine Dersler, Heidelberg, Sayfa 170.

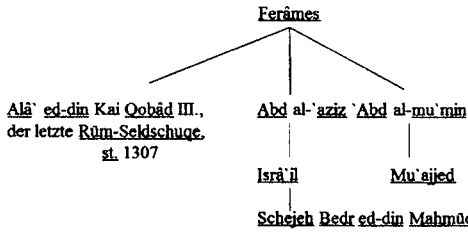
Şeyh Bedreddin'in Yaşamı

Şeyh Bedreddin'in yaşam öyküsünün bilinen ana kaynağı, 1560'da Arapça kaleme alınan "Eş-şakaikü'n-n- numaniyye Fi Ulemai'd-devleti'l-osmaniyye" adlı eserdir. Bu eser Osmanlı tarihinde ilk 10 padişah devrini konu eder ve tarihçi Molla Taşköprülüzade Ahmet Bey tarafından yazılmıştır.

Şeyh Bedreddin'in kökenleri Anadolu Selçuklu Devleti'ne kadar uzanır. Babası İsrail'in, Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin'in[18] yeğeni olduğu söylenir. Fakat bu bilgilerin kesinlikle tekrar sorgulanması gerekiyor. Çünkü oldukça dikkat çeken ve bir Yahudi ismi olan İsrail'in[19] Anadolu Selçuklu Devleti'nin üyesi olan birine verilmesi pek mantıklı görülmemektedir. Mikail, Yunus, Musa gibi Hıristiyan ya da Yahudi isimlerinin Kafkaslar'daki Hıristiyan komşular tarafından kullanılması açıklanabilir bir durum, fakat kendine has gelenekleri olan Selçuklular'da[20] bunu açıklamak zor. Şeyh Bedreddin'in

---

[18] Bursalı Mehmed Tahir'in "Osmanlı Müellifleri" adlı çalışmasına göre Şeyh Bedreddin'in seceresi:

[19] Carl Brockelmann, Geschichte der arabische Literatur II, 224, M. Tu. Houtsma E. Enz. des Islam II, 416. sayfasında ise İsrail yerine İsmail yazar.

[20] Bu konuda bakınız: N. Jorga'nm, Geschichte des osmanischen Reiches I. Cilt, Sayfa 26. Semerkent Türkmenleri'nin mezar taşlarını inceleyen Abraham Chwolson, mezar taşlarında İncil'de geçen Hıristiyan isimlerin varlığından söz eder. W. Barthold, Zapiski Vostocnago Otdelenija Imperatorskago russkago Archaeologiceskago Obscestva, St. Petersburg 1894, Sayfa 18 ve devamı.

babası Kütahya bölgesinde küçük bir kasaba olan Simavna'de[21] yaşıyordu. Kütahya, Sultan Murat tarafından Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra babası vali, daha sonra da kadı olarak atandı. Şeyh Bedreddin'in burada dünyaya geldiği söylenir. Doğum tarihi bilinmiyor.[22]

Şeyh Bedreddin, babasının mesleği ve oturduğu yere göre, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin diye anılmıştır.

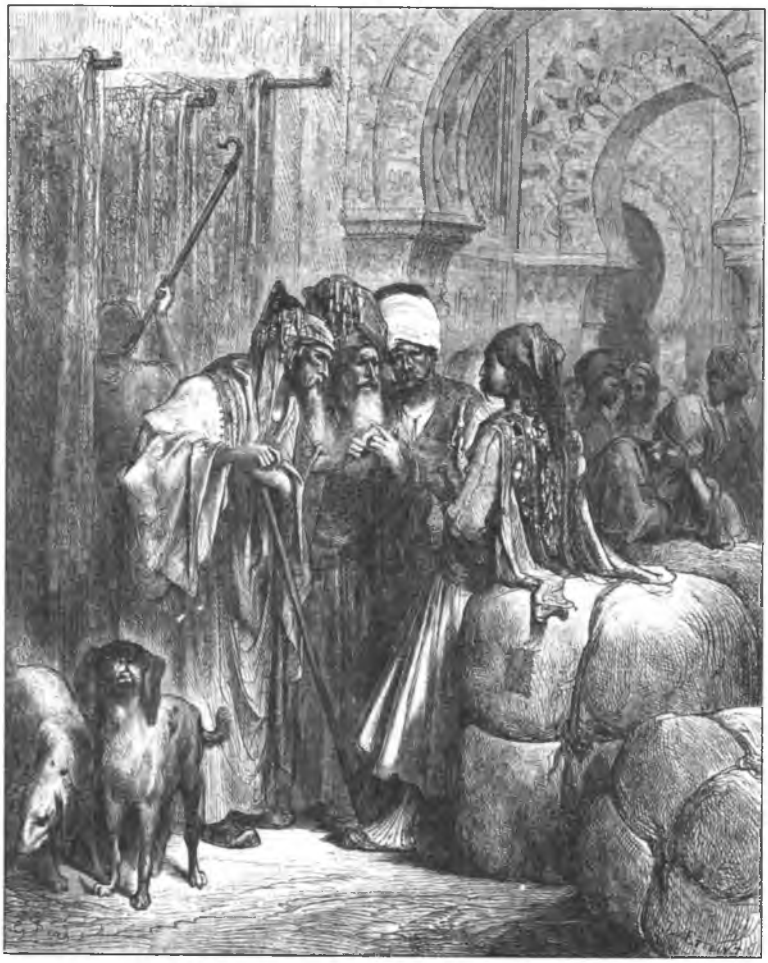
16. yüzyılda medrese eğitimi

Ailesi ilk olarak Şeyh Bedreddin'in dini bilgileri almasını sağladı. Taşköprülüzâde'ye göre Kuran'ı ezbere öğrenen Şeyh Bedreddin'nin bir hafızın yanında kalması uygun görüldü. Ar-

---

[21] Kütahya'nın bir ilçesidir. İl merkezinin 132 km güneybatısında yer alır. Bursa'ya uzaklığı 176 km'dir. "Researches in Asia Minor, Pontiis and Annenia, London 1842, II. Cilt, Sayfa 124."

[22] [Ç.N.: Franz Babinger, Şeyh Bedreddin ile alâkalı 1919 yılında yayımladığı çalışmasının ardından 24 yıl sonra, "16. yüzyılda Rumeli'de Türk Hâkimiyeti" adlı çalışmasında Şeyh Bedreddin'in doğum yerinin Kütahya bölgesinde bulunan "Simavna" olmadığını, Sevr Antlaşması sonrası Yunanistan sınırları içerisinde kalan ve Edirne yakınlarındaki "Samàvona" kasabası olduğunu yazar ve kendi yanlışını düzeltir. Bu konu "Şeyh Bedreddin'in Doğum Yeri ve Ölüm Tarihi" başlıklı bölümde daha detaylı irdeleniyor. (Bkz. Sayfa 123, konu Şeyh Bedreddin'in Doğum Yeri ve Ölüm Tarihi, Faranz Babinger, Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherschaft in Rumelien (14-16. Jahrhundert), München, 1994.]

dından Mevlana Sahidi'nin yanına gönderilen Şeyh Bedreddin ondan genel fen bilgilerinin yanı sıra dil ve sanat dersleri aldı.

Sonra babasının amcazadesi Mevlana Müeyyed bin Abdülmümin ile birlikte Mısır'a gitti. Oradan Mekke'ye geçen Şeyh Bedreddin, dört ay orada kalır ve Şeyh Zili'nin bilgilerinden yararlanır. Mekke'den ayrılıp Kahire'ye geri döner. Kahire'de

Timurlenk

Şeyh Ekmeleddîn el-Bâbertî'nin öğrencisi olur. Taşköprülüzade'ye göre Şeyh Ekmeleddîn el-Bâbertî'nin cemiyeti içinde bulunan Aydınlı Hacı Paşa[23] gibi ünlü doktor[24] ve hukuk bilginleri ile tanışma fırsatını bulur.

Aynı zamanda Mısır'da Memluk Sultanı Berkuk'un oğlu Ferec'e de ders verir. Ermeni şehri Ahlat'da, Ahlatlı Şeyh Hüseyin Ahlati'nin tarikatına girer. Şeyh Ahlati ile olan dostluğu sonucunda tasavvufa yönelir. Ne yazık ki, Şeyh Bedreddin üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu yazılıp çizilen Ahlatlı Şeyh Hüseyin Ahlati'nin hayatı ve çalışmaları hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Moğol yıkımını önceden öngörerek halk arasında büyük isim yapmış olan Şeyh Hüseyin Ahlati'nin, Kabalistler[25] arasındaki itibarı da oldukça yüksektir.

Şeyh Bedreddin, bir süre sonra Seyyid Hüseyin'in başında bulunduğu tarikata kabul edilir ve ondan icazet alır. Güçlü bir bilgi ile donatılmış Şeyh Bedreddin, Mısır'ı arkasında bırakıp Tebriz'e doğru yola koyulur. Anlatımlara göre orada Timurlenk'in sarayına konuk olur. Ulemaların da katıldığı bir toplantıda Timurlenk'in sorularına verdiği cevapla herkesi şaşkına çevirdiği rivayet edilir. Timurlenk'in övgü dolu söz ve hediyelerine rağmen Tebriz'den ayrılıp Van Gölü kıyısındaki Tatvan

---

[23] Mehmed Tahir, Aydın Vilayetine Mensûb Meşâyın, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli, İstanbul 1324, Sayfa 174-177; Sicill-i Osmani II. Cilt, Sayı 94, Josef von Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, I. Cilt, Sayfa 351, 630, ders, Geschichte der osmanischen Dichtkunst, I. Cilt, Sayfa 73, Thedor Menzel, EI, II, 218. E. J. W. Gibu, History of Ottoman Poetry, I. Cilt, Sayfa 260.

[24] Taşköprülüzade, Hıdır b. Ali b. Hattâb.

[25] **[Ç.N.:** Kabalistler, ortodoks Musevi teolojisinin kavram ve fikirlerini kullanırken onlara yeni anlamlar yüklerler.]

şehrine yerleşir. Oradan bir kaç defa Nil Nehri'ne gider. Burada eski hocası Şeyh Hüseyin Ahlati ile buluşur. Hocasının ölümünün ardından kısa bir dönem tarikatın başına geçer. Altı ay sonra Halep'e doğru yola çıkar. Konya üzerinden Tire'ye ulaşır.[26] Burada, rüyasında Şeyh Bedreddin'i gördüğünü iddia eden Sakız[27] Adası'nın valisi, Şeyh Bedreddin'i -ki onun İslam'ı kabul etmesini sağlayan kişinin Şeyh Bedreddin olduğu riyavet edilir- adaya davet eder. Buradan ailesinin bulunduğu şehre, Edirne'ye geçer. 1410 yılında tahta geçen Sultan Bayezid'ın oğullarından Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin'i, Rumeli Beylerbeyliğine atar.[28] Şeyh Bedreddin'in kazaskerlik görevi pek uzun sürmez ama kısa süre zarfında bilgi ve yönetim becerisiyle özellikle Rumeli'deki ahalinin arasında ün kazanır. Ahalinin ihtiyaç ve arzularını derin bir anlayış ile giderir ve kendini ahaliye sevdirmesini bilir.

Bayezid'ın oğulları arasında çıkan taht kavgasının ardından, Sultan I. Mehmed, kardeşi Musa Çelebi'yi tahtan indirerek yerine kendisi geçer. Şeyh Bedreddin'i 1000 akçe maaşa bağlayıp kazaskerlik görevinden alır ve İznik'e sürgüne gönderir. Şeyh Bedreddin'in İznik yılları kendisi için bir dönüm noktası olur. İznik'te kurduğu ilişkilerin boyutu Osmanlı tarihçileri tarafından görülmez. Bunun çok farklı nedenleri vardır. Bu nedenleri akratabilmek ve anlayabilmek için yavaş yavaş Osmanlı tarihçilerinin Şeyh Bedreddin üzerine yazdıklarına geçmek gerekiyor. Osmanlı tarihçilerin bilgi aktarımından ardından, Bizanslı tarihçi **Doukas**'ın aktarmış olduğu, -gerçeğe daha yakın- bilgileri değerlendirmeğe çalışacağız.

---

[26] Aydın'ın ilçesi. Tarihte Aydınoğulları Birliği'nin merkezi olmuştur. Josef von Hammer.

[27] Sakız Adası, o dönemlerde Cenevizliler'in yönetimindeydi.

[28] Paralel olarak Mihaloğlu Mehmed Bey Rumeli'ne beylerbeyi ilan edilir. Âşıkpaşazâde, Tarih, Sayfa 73.

Osmanlı Kaynakları

Sözü Osmanlı tarihçilerine bırakmadan önce 15 ve 16. Yüzyıla ait Osmanlı kaynakları üzerine söylenecek fazla birşeyin olmadığını vurgulamak gerekiyor. Osmanlı kaynaklarını tarihin her döneminde kendisini tekrarlayan, gelişmeye kapalı, anlaşılması kolay, basit bir şekilde kaleme alınmış, bilimsellikten uzak yöntemlerle yazılmış metinler olarak görmek gerekir!

Metinlere bakıldığında, ilk olarak uyumsuz ya da sadece yan yana yazılmış tipik epik motifler hissi verdiği görülür. Olayları tek tek sıralayıp birleştirmek, ayrıntılı bir şekilde nedenlerini sıralamak gibi bir çalışmaya ihtiyaç duyulmamış. Başka bir deyişle olayların birbirleriyle olan iç bağlantı ve pragmanlarını arayıp sorgulamak gibi uygulamaya rastlanmıyor. Bu tarih anlayışı ve amiyane düşünme tarzı nesilden nesile aktarılmış. Değişen koşullara ayak uydurulmamış. Tarihsel olayları daha derin anlama uğraşına gidilmemiş. Toplumların kaderinin hükümdarların eline bırakılması, beraberinde sıradan olma durumunu yaratmış! Tarih yalnız belli bir zümre için yazılmış. Kutlamalar sultanın yüceltilmesi için yapılmış. O günlerin tarihsel yaşam belleği padişahlar için var olmuş.

"Tewârih" ya da "Menâqib-i Osman" gibi el yazmalarına bakıldığında bunların Osmanlı kabilesinin erdemlerini anlatan kayıtlar olduğu görülür. Bu kayıtlardaki yüceltme yüzyıllardır aralıksız devam etmiş. Örneğin; kelime cambazlığı yapan İdris-i Bitlisi'nin el yazmaları siz okuyucuları yanıltmasın. İdris-i Bitlisi'nin, taraflı tutumuyla yazdığı her satır bir fakirlik[29] arz

[29] **[Ç.N.:** İdris-i Bitlisî, Osmanlı tarihçileri arasında Şeyh Bedreddin hakkında en ağır sözleri söyleyen şahsiyet olarak öne çıkar. Bitlisî, Şeyh Bedreddin'in din ve mezhep bağlarını ortadan kaldırmaya, haram olanları helal saymaya, şarabı serbest bırakmaya, çalgı aletlerini çalma va dinlemeyi mübah saymaya çalıştığı için idam edildiğini iddia eder. İşin ilginç olan tarafı, Bitlisî'nin dile getirdiği bu iddiaların hiç birinin diğer

ediyor. Bitlisi, yapıtlarında Farsça tekerlemeler ve ucuz sloganlar kullanarak tarih yazmaya çalışmıştır. Buna karşın olayları doğru bir şekilde artarmış olan tarihçiler de vardır. Bunların arasında Sadeddin Efendi ve Katip Çelebi ya da Hacı Halife'yi[30] saymak mümkün. Bu kişilerin aktarmış olduğu bilgiler sayesinde geçmişte yaşanmış olayları günümüzde doğru bir biçimde yorumlayabiliyoruz. Bu kaynakların çevirilerinin ivedilikle yayımlanması gerekiyor. Çeviri sonrasında Osmanlı üzerine yapılacak bilimsel çalışmaların ivme kazanacağından kimsenin kuşkusu olmasın.

16. yüzyıl yazarlarından Muhyiddin Cemali'nin "Tarihi Ali-i Osman'ın" transkriplerinin bir bölümü Avrupalı eserlerde mevcut.[31] **Friedrich Giese**'nin yayımlamış olduğu Anonim Tevarih Ali-i Osman'lar Âşıkpaşazâde ve Mehmed Neşrî'nin yapmış olduğu çalışmalardan biraz daha eski olsa da adı geçen bu eserlerin tümü II. Murat zamanında kaleme alınmıştır. Özellikle Âşıkpaşazâde ve **F. Giese**'nin yayınladığı Anonim Tevarih Ali-i Osman'lara bakıldığında, bunların bire bir örtüştüğü görülür. Birbirlerine tıpa tıp benzeyen bu çalışmaların daha sonraki neşriyatları farklılıklar gösterse de özü itibari ile birbirinin kopyasıdır. Hatta tıpa tıp benzerlik taşıyor iddiasında da bulunabiliriz. Bu eserlerin II. Murat zamanında yazıldığını belirtmiştik. Tüm bu saydığımız çalışmaların ana kaynağı aslında Yahşi Fakih'in[32]

---

tarihçiler tarafından yazılmamış olmasıdır. Bu bağlamda Franz Babinger'in, Bitlisî için "Anlatımlarına bakıldığında bir sürü laf kalabalığı görülür. Sürekli tekrarlanan anlamsız sözcükler. Kendinden önceki tarihçilerden alıntı yapıp aktarmak. Bunun ötesine geçilmez" belirlemesi yerinde ve doğrudur.]

[30] Lexicon bibliogr. II, Sayfa III, Nr. 2154. Almanca çevirisi G. Flügel.

[31] El yazmalarının bulunduğu arşivler: Berlin Nr. 207 (Pertsch, Kai. S. 233), Wien Nr. 1000 (Flügel, Kai. II, S. 223), München, cod. turc. 32, 83, Gotha, cod. turc. 150, Britisches Museum, Ch. Rieu, Catalogite of turkish, Sayfa 46 b ve Sayfa 251 b.

[32] **[Ç.N.:** Yahşi Fakih, ikinci Osmanlı Sultanı Orhan Gazi'nin imamı olan İlyas Fakih'in oğludur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ilişkin olup

kaleme aldığı "Menakıb-ı Ali Osman'a"[33] dayanmaktadır. Menakıb-ı Ali Osman adıyla anılan bu eser ilk Osmanlı kaynaklardan biridir. **F. Giese**'nin yayımladığı Anonim Tevarih Ali-i Osman'ın iki el yazması[34] Viyana kütüphanesinde mevcut. **J. Seetzen**'in[35] "Anonim Tevarih Ali-i Osman" üzerinde yapmış olduğu yeni çalışmada ise yalnızca ufak tefek farlılıklar bulunmaktadır.

''Menakıb-ı Ali Osman'' adıyla anılan ilk kaynaklardan birinin bu kişi tarafından yazıldığı söylenir. Bunu Franz Babinger'de iddia eder. Yahşi Fakih, babası ve çevresinden duyduklarını yazmıştır. Tevârih-i Âl-Osman yazarı Aşıkpaşazâde başta olmak üzere birçok Osmanlı tarihçisi onun bu yapıtım olduğu gibi kopya ederek Osmanlı tarihini yazmışlardır.]

[33] **[Ç.N.: Ali Haydar Avcı, Konargöçer Toplumlar ve Osmanlının Kuruluşu - Osmanlının Gayriresmi Tarihi, Sayfa 57, La Kitap Yayınları, Ankara 2014:** Âşıkpaşaoğlu bu bilgileri Orhan Bey'in imamı İshak Fakih'în oğlu Yahşi Fakih'den ve onun yazıya geçirdiği kayıtlardan aktarmıştır. "Âl-i Osman'un tevârihinden ve menâkıbından zikr etdiler. Bu fakirden dahı sual etdiler. Fakir cevab verdüm ki Orhan Gazinün imamı İshak Fakı oğlı Yahşı Fakıdan kim ol Sultan Bayezid Hana gelince bu menâkıbı ol Yahşı Fakıda yazılmış buldum kim ol Yahşı Fakı Orhan Gazinün imamı oğlıyidi, ve fakir dahı bilüb işitdügümden, ba'zı hallarından ve makallerinden ve menâkıblarından ihtisar edüb kalem diline verdüm... Fakır dahi kim bu sözi işitdüm. Heman can kulağını ol nağmeye dutdum."]

[34] A. F. 251 (Flügel, Kat. II, 207, Nr. 983) ve A. F. 445 (Flügel, a. a. O. S. 208) adlı dosyalarda.

[35] (W. Pertsch, Kat. S. 121, Wien 1864, cod. turc. 149, Bl. 29 b, 10. Z (Mitte) bis Bl. 30 b, 3. Z. v. o.

Anonim[36] Anlatımlar

Friedrich Giese

"Padişah olma iddiasında olan Musa Çelebi tarafından ordu komutanlığına atanan Şeyh Bedreddin'in saflarında yer alan Börklüce Mustafa adında bir müriti vardı. Şeyh Bedreddin İznik'e sürüldüğünde Börklüce Mustafa, Aydın eline doğru yola koyuldu. Oradan da Karaburun'a doğru gitti. Börklüce Mustafa buraların başına bela olmuştu. Aydın ahalisini arkasına alıp bir isyan başlatmıştı. Mevlâ insanları bu tür insanlardan korusun! Kendini peygamber ilan edip insanların kendisine inanmasını sağladı. Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa'nın ahaliyi yanına topladığını duyduğu zaman, İznik'den kaçıp İsfendireye gitti. İsfendireye'de kalırken bir akşam gemiye binip Eflak bölgesine geçti. Oradan Kara Ormanları'na ulaştı. Burada Börklüce Mustafa ile buluşup bir antlaşmaya vardığı söylenir. Sultan I. Mehmed, Beyazid Paşa ve oğlu Murat'ı, Karaburun'a gönderdi. Börklüce Mustafa bu güçler karşısında kendini savunup çatışmadan başarıyla çıkamadı. Börklüce'nin safına 2000-3000 insan toplanmıştı. Çok sert çatışmalar yaşandı. Her iki taraftan yüzlerce insan öldü. Sonunda Börklüce Mustafa telef edildi. Daha sonra Manisa'ya giden Bayezid Paşa güzel vaadlerle 1000-2000 kişiyi çevresinde toplayan Torlak Kemal'e karşı

---

[36] [Ç.N.: Osmanlı tarihinin ilk devirlerine ait ana kaynaklardan biri olan Anonim Tevarih-i Ali-i Osman'lar üzerinde uzun yıllar çalışan Türkolog ve tarihçi F. Giese (1870-1944) Avrupa kütüphanelerindeki anonim nüshalarının edisyon kritiğini yaparak 1922 yılında yayınlamıştır. F. Giese, eserin takdim yazısında asıl amacının 16. yüzyıl müelliflerinden Muhyiddin Cemali'nin "Tarih-i Ali-i Osman'ı" yayımlamak olduğunu, ancak çalışmaları ilerleyip bu eserin bir anonim derlemesinden ibaret olduğu ortaya çıkınca çalışmalarını anonimler üzerinde yoğunlaştırdığını söyler. F. Giese, Avrupa'da Osmanlı tarihi konusunda bilinen ilk eser olan ve Johannes Löwenklau tarafından 1558 ve 1590'da Latince ve Almanca'ya tercüme edilen Muhyiddin'in metni ile birlikte diğer anonim nüshalarından da faydalanarak meydana getirdiği metni yayımlamıştır.]

cenk etti ve onu yakalayıp idam etti. Öte yandan, askerleriyle Selanik'e gelen Sultan I. Mehmed, çevreyi kuşattı. Şeyh Bedreddin, Kara Ormanlar'da ahaliye karşı çağrı yapıp, 'Bundan sonra yönetim bende, artık taht bana ait. Ben kralım, ben Mehdi'yim!' diyordu. 'Onların foyaları ortaya çıktı, artık ben varım!' propogandası ediyordu. Şeyh Bedreddin'in çevresinde toplanan sufiler, bulundukları yerlerde ahaliyi ayaklanmaya çağırdılar. Birçok ahali ayaklanmaya katıldı. Bu arada Börklüce Mustafa'da ayaklanmıştı. Bunu duyan Şeyh Bedreddin, 'Bakın bunlarda benim adamlarım!' deyip kendi de ayaklandı. Bu sıra Börklüce Mustafa daha ölmemişti. Şeyh Bedreddin, Kara Ormanlar'a ulaştığında birçok insan ona katılmıştı. Musa Çelebi de Şeyh Bedreddin'i kazaskeri ilan edip ona çokça yer vermişti. Bu nedenle birçok insan hemen onun yanında yer aldı ama bazıları da; 'Bu şeyh sağlam papuç değil!' diye düşündü. Çevresinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladılar. Yanında kimse kalmadı. Bunu duyan Sultan I. Mehmed, hemen adamlarını gönderip Şeyh Bedreddin'i yakalattı. Serez'e getirilen Şeyh Bedreddin, I. Mehmed'in huzuruna çıkartıldı. Sultan I. Mehmed, 'Bu adamı ne yapacağız? Öldürüp günah mı işleyelim?' diye sordu. Padişahlar her zaman adil olmuşlardır. Padişahlar bu tür fesat isyancıları öldürecek kadar zalim değildiler. Yalnız padişahın yanında zamanın âlimlerinden İranlı Mevlana Haydar: 'Kanını akıtmak caizdir. Malına dokunmak haramdır' diye fetva verdi. Bu fetvadan sonra Şeyh Bedreddin, Serez Çarşısı'nda asıldı. Asıldığı yerde gömüldü."

Metni okudunuz. Bu metin, daha önce vurgulandığı gibi, Osmanlı arşivlerinde bulunan Anonim anlatımlar ile 16. yüzyıl müelliflerinden Muhyiddin Cemali'nin kaleme aldığı "Tarihi Ali-i Osman" ile bire bir aynı. Hatta kelimesi kelimesine benzemekte. Bu benzerliğe **J. H. Mordtmann,** İslam[37] adlı dergide yayımladığı makalesinde dikkat çeker. Ayrıca **Johannes Gaudier**'de "Historiae Musulmane Turcorum"[38] adlı çalışma-

[37] Der Islam, Cilt 5, 1920, Sayfa 159 ve devamı.

[38] Frankfurt 159.

sında, Muhyiddin Cemali'nin çalışmasından söz eder ve benzerliğe vurgu yapar. Bunun dışında Westfalyalı Alman **Johannes Löwenklau**'nun[39] Osmanlı kaynaklarından Latinceye[40] aktar-

---

[39] 1533 yılında Almanya'nın Müster şehrinde doğan Johannes Löwenklau'nun hayat hikâyesi bilinmiyor. Onu, Avrupa'da ilk olarak Türk araştırmalarını başlatan kişi olarak tanımlayabiliriz. Yaşadığı dönemde yapmış olduğu çalışmalara bakıldığında bunu söylemek mümkün.

[40] **[Ç.N.: Westfalyalı Johannes Löwenklau'nun "Tevarih Ali-i Osman'ın" Latince çevirisindeki Şeyh Bedreddin ile alâkalı bölüm:** Fuerat id temporis Scheiches Bedredin, iudicis Semaunae filius, Musae viventis adhuc Casiasker. Is quemdam a secretis habuerat, Burgluzen Mustapham. Sed quum extincto Musa, deportatus esset Sultani Muhametis iussu Bedredin Isnicam, velut in exsilium: statim Burgluzes Mustapha se contulit in Aidinensem provinciam, et Caraborum. quibus in regionibus valde multarum Murailucarum, hoc est haeresium auctor exstitit. Adeoque Burgluzes hic tantum effecit, ut Aidinensis ad ipsum deficeret ager universus. Ritus excogitabat novos et insolentes, seque pro viro sancto gerebat, et foeda quaedam alia non pauca profercbat in medium, a receptis aliena. Quum vero Scheiches Bedredin, iudicis Semaunae filius, hunc Burgluzen Mustapham intellexisset armatum, ahquid mohri: etiam ipse Nicaea profugit, et Isfendiarem begum adiit. Ubi tempus ad aliquot ipso haerente, forte contigit, ut navis quaedam in noctu solveret, trans mare nigrum in Valachiam itura. Conscendit hanc Bedredin, et in Valachiam transvectus, silvam adiit, quam incolae vulgo Mare arborum vocare solent. Interea Burgluzes ille Mustapha regionum superius indicatarum populos sibi prorsus adiunxit. Itaque Suitanus Muhametes Baiasitem bassam, cum filio suo, Sultano Murate, Caraborum misit; ut hominisseditiosi tumultum compeseerent. Profecti sunt hi, quod imperatum esset a Sultano, facturi. Sed eorum locorum incolae tanta veneratione ac benevolentia prosequi Burgluzen Mustapham ceperant; ut etiam mota seditione, ipsorum ad tria milia Burgluzen armati sectarentur. Nihilo minus progressi Caraborum Baiasites bassa, et Suitanus Murates invasere Burgluzen, et acri hominem proeho cum suis adorti sunt, quo magnus hominum ab utraque parte numerus caesus fuit. Tamdem vulneratus Burgluzes aufugit, quem persecuti Muhametici non vivum cepere, sed occiderunt. Simul iisdem regionibus recuperatis, militibus suis, et aliis ministris illic timaria donarunt. Hoc motu sopito, Manissam cum cxercitu Baiasites bassa

properavit, ibique monachum sive religiosum Musulmanum reperit, Torlacem Hudin Gemalim se nominantem, qui et ipse hominum ad dua milia collegerat, ac secum habebat, omnes sui ordinis ac professionis, videlicet Torlaccs. Hi passim furiose grassabantur et vias publicas infestabant. Ouapropter et ipsos adgressus Baiasites bassa, dissipavit; et Torlacem Hudin Gcmalim, eiusque discipulum quemdam, vivos in potestatem redactos, suspendio necavit. Interim Suitanus Muhametes opidum Siros vel Seres adiit, et hinc movens Selenicam sive Thessalonicam circumfusis copiis obsedit, magnoperc conclusos urgens, ut urbem per deditionem potiri posset. Bedredin vero, Semaunae iudicis filius, e Mari arborum egredi volens, aliquot improbos et sceleratos Sophilaros, sive devotos et religiosos specie tenus, ante se misit in planitiem Zagorensem, cum mandato, ut dicerent: Imperium Scheichi Bedredini deinceps datum esset, regiumque thronum ipsi debere: begos et proceres omnes ab eo stare: decrevisse vexillum extollere, reque ipsa demonstrare, quod verbis nunc polliceatur. Fecere Sophilari, quod facere iussi fuerant, et Zagoram ingressi, populos earum regionum ad Bedredinis partes invitarunt, nec alienos ab hoc motu repererunt, quum Bedredinem secuturos se profiterentur. Pervaserat eo rumor de Burgluzis Mustaphae successibus in regione Aidinensi. Ouamobrem seipsum efferens Scheiches Bedredin, hunc sibi dumtaxat aiebat loco famuli operam navasse. Prodiit tamdem ex arborum mari Bedredin cum satis magno sectatorum comitumque numero, et cum Sophilaris impostoribus; aliquot etiam se cum eo coniungentibus ex illorum ordine, quibus ipsa regionis erat illius commissa gubernatio. Cur autem hi partes illius amplecte rentur, causa quaedam erat huius modi; qui ante hoc tempus, adhuc superstite Musa Zelebi, quum ipse Casisaskeris sive iudicis maioris munere fungeretur, compluribus officia cadilicatuum sive iuris dicundi, pro auctoritate sua concesserat: ideoque valde multi eum amabant, et discipulos ipsius se profitebantur, iamque adeo veniebant, uti cum eo se coniungerent. Sed animadverso denique, quam huic motui nihil omnino inesset boni; sua sponte sie eo deserto dissipati fuerunt, ut hominum manus sane perexigua cum co maneret. Suitanus autem Muhametes, quum hoc intellexisset; satis magnas eo copias suorum misit, qui Zagorensem in agrum profecti, captum Bedredinem Serras ad ipsum adduxerunt. Tum vero Suitanus inquirere primum voluit, Cjuidde Bedredine statuendum esset: occidendus, nee ne, videretur: et talem interficiendo, peccatum ahquod, nee ne committeret.

mış olduğu Osmanlı tarihçisinin el yazmaları vardır. Övgüye değer bir çalışmadır. Bu çalışma, Muyittin Cemali'nin keleme aldığı "Tarihi Ali-i Osman" ile **F. Giese'**nin yayımlamış olduğu "Anonim Tevarih Ali-i Osman" adlı metinlerle çok yakın benzerlikler taşımaktadır.

HISTORIAE
MVSVLMANAE
TVRCORVM, DE MO-
NVMENTIS IPSORVM
EXSCRIPTAE, LIBRI XVIII.
LIBITINARIVS INDEX OSMANIDARVM,
FRANCOFVRTI
Apud heredes Andreæ Wecheli,
M D XCI.

Westfalyalı Alman Johannes Löwenklau'nun yayımladığı Tevarih-i Ali-i Osman adlı kitabın ön kapağı

Nimirum eins temporis Padischachi sive reges, adeo Musulmani vel iusti erant, ut hominem tantis obnoxium pollutumque sceleribus de medio tollere prius, quam alios consuluissent, non auderent. Aderat autem illic id temporis Talismanus quidam, vir doctus, cui nomen erat Mevlana Chaidar, ac venerat istuc ex Aiamiorum vel Azamiorum regione, quo nomine Turcis Persae veniunt. Is more Musulmano Fetfam, sive sententiam, pronuntiavit huiusmodi: iure quidem hunc adfici posse capitis supplicio, sed nullo iure facultates eidem ademtum iri. Quapropter Mevlanae Chaidaris' permissu Serris, intra opidum, quadam in taberna suspensus fuit.]

Âşıkpaşazâde[41]

Zaman sırasına sadık kalırsak, Osmanlı tarih yazarlarından Âşıkpaşazâde'nin anlatımına geçebiliriz. Adı geçen anlatımlar Âşıkpaşazâde'nin yazmış olduğu kitabın İstanbul baskısından

[41] [Ç.N.: Âşıkpaşazâde'nin soy kütüğünü çıkaran Franz Babinger'e göre Baba İlyas, Âşıkpaşazâde'nin beş kuşak öncesinden atasıdır. Babinger, Âşıkpaşazâde'nin doğum yılını 1400 olarak verir. Âşıkpaşazâde'nin kendi hayatıyla alâkalı verdiği bilgiden yola çıkarsak doğum tarihinin daha geriye gittiğini görürüz. Genel kanaate göre Âşıkpaşazâde, 1393'te Amasya'ya Elvan Çelebi köyünde doğmuştur. Ölüm tarihi konusunda da rivayetler muhteliftir. Franz Babinger, Âşıkpaşazâde'nin ölüm tarihini 1484 olarak verir. Buna karşın Halil İnalcık, Âşıkpaşazâde'nin 1502 yılında ölmüş olabileceğini ve İstanbul'da kendi yaptırdığı, Cibali Caddesi'nde, Şair Bâki Sokağı'nda bulunan Âşıkpaşazâde Camisi'nin avlusuna defnedilmiş olduğunu yazar. Çiftçioğlu ise mezartaşındaki tarihi esas alarak, Âşıkpaşazâde'nin ölümünü 1481 olarak verir. Eserin son neşrini yapan Kemal Yavuz ve Yekta Saraç'da Âşıkpaşazâde'nin doğum tarihinin 1393 yılı olduğunu yazarlar. Ölümü hakkında ise Babinger'in 1484 olarak verdiği tarihi desteklerler. Âşıkpaşazâde'yle alâkalı bir diğer tartışma da eserin tamamının bizzat onun tarafından kaleme alınıp alınmadığıdır. Babinger "eserin tamamının Âşıkpaşazâde tarafından yazılmadığını ancak küçük bir kısmının ona ait olduğunu, geri kalanının ise ondan kalan müsveddelerden istifade eden torun veya hısımlarından biri tarafından, yine muhtemelen Mısır'da tamamlandığını" iddia eder. Babinger'e göre soy zinciri şöyledir: Horasanlı Ali, Horasanlı Şücaaddin İlyas (Baba İlyas), Muhliseddin Musa Baba (Muhlis Paşa), Ali (Âşık Paşa), Şeyh Selman, Şeyh Yahya ve Derviş Ahmed Âşıkî. Bu kütüğe bakıldığında Âşıkpaşazâde ismini dedesinden almış olduğu görülüyor. Âşıkpaşazâde'nin dedesi olan Baba İlyas'ın, Selçuklular zamanında Anadolu'da yaşanmış derviş ayaklanmaların lideri olduğu ve ayaklanmaları başlattığı biliniyor. Ayrıca Babinger Baba İlyas sonrası, ailenin Osmanlı ve Sünnî geleneğe her daim bağlı kaldığını belirtir. Baba İlyas gibi Bâtinîliğin simge isimlerinden birinin torunu olup, padişahın kapıkulluğunu yapmak araştırılmaya değer bir konu olsa gerek! Babinger ayrıca Âşıkpaşazâde'nin atalarının ismi olan Selmân'ın zamanla Süleyman olarak yazılmaya başlandığına vurgu yapar.]

alınmadı. İstanbul baskısında olabilecek ihmal ve yanlışları göz önünde bulundurarak, anlatımlar Vatikan el yazmalarından sağlandı. Konuya girmeden hemen hatırlatalım. Âşıkpaşazâde ilk dönem tasavvuf temsilcilerinden Âşık Paşa soyundan gelir. Bu ailenin kökeninin Horasanlı Şeyh Baba İlyas'a kadar uzandığı bilinmektedir. Âşıkpaşazâde ailesinin Sünnî geleneğe ve Sünnî yöneticilere her zaman bağlı kaldıklarını vurgulamak gerekir. Âşıkpaşazâde'nin Vatikan el yazmalarındaki anlatımları şöyle:

"Şeyh Bedreddin, İznik'de bulunduğu sırada Börklüce Mustafa, Aydın ve Karaburun civarında binlerce insanı kandırarak kendi saflarına çekmesini bilmiştir. Bunun üzerine kendisini peygamber ilan eden Börklüce Mustafa'nın bu başarısını duyan Şeyh Bedreddin, İznik'i terk eder. Bir gemiye binip İskendiriye üzerinden Eflak bölgesine geçer. Oradan Kara Ormanlar'a ulaşır. Sultan I. Mehmed Çelebi, Bayezid Paşa ve oğlu Murat Han'ı Karaburun'a gönderir. Börklüce Mustafa ile karşı karşıya gelen Osmanlı askerleri kanlı bir muharebeye girişirler. Her iki taraftan binlerce insan ölür. Yakaladıkları Börklüce Mustafa'yı paramparça ederler. Parçalarını Efes'de deşifre ederler. Topraklarını sultana bağlı olanlara dağıtırlar. Bayezid Paşa, isyancı Torlak Kemal'in cezalandırmak için Manisa üzerine yürür. Bu arada Sultan I. Mehmed, Serez'e doğru yola çıkmış, Selanik üzerine yürürken Şeyh Bedreddin, Deliormanlar'a ulaşır. Kendine bağlı sufileri gönderip şu açıklamayı yaptırır: 'Gelin, şimdiden sonra padişahlık benimdir, taht benim elimdedir. Sancak isteyen gelsin subaşılık isteyen gelsin! Artık bu ülkenin halifesi benim! Aydın ilinde huruç eden Börklüce Mustafa'da benim hizmetkârım.' Musa

Çelebi'den kazaskerliği koparan Şeyh Bedreddin, Deliormanlar'daki feodal lordlarla antlaşmaya varmış onlara araziler vaat edip büyük itibar kazanmıştır. Lordlar gibi düşünmeyip Şeyh Bedreddin'in kötü bir insan olduğunu bilen kişiler onu yakalayıp Serez'de bulunan Sultan I. Mehmed Çelebi'nin huzuruna çıkartırlar. O sıralar İran'dan gelen bilge kişi Mevlana Haydar'a sorarlar: 'Bu kişiyi nasıl bilirsiniz?', 'Sizce bilge biri midir?' Mevlana Haydar: 'Kanını akıtabilirsiniz, ama malına dokunamazsınız!' der. Bunun üzerine Serez'in çarşısında bir dükkânın önünde darağacına çekilir. Cünüp kılıklı adamları gelip onu gömerler."

Osmanlı tarafından idam edilen bir kişinin darağacından indiriliş anı

CHRONICA

Der Türckischen Sultanen /

Osmanter Geschlechts/von Türcken selbst beschrieben/

vnd durch Herrn Hieronymum Beck von Leopoldstorff / Röm. Keys. Maiest. Hof Cammer Rath/ Anno 1551. von Constantinopel gebracht: Volgends auß Türckischer Spraach verteutscht durch Hansen Gaudier / genandt Spiegel / weiland Keysers Ferdinandi deroselben Spraach Dolmetschen: Vnd mit dem Türckischen Exemplar conferirt durch Hansen Lewenklaw / etc.

IM Namen GOttes / der sich erbarmet vber alle Menschen/auch vber die / so noch in Mutter Leib seyn / vnnd der ein Schöpffer ist aller Dingen. Diß ist die Chronica oder Zeitbuch der Sultanen vom Stammen Osman / welcher ist gewest ein Son deß Ertrucal / so gewest ein Son deß Soleiman Schach/der ist gewest ein Son Cabs Ely / der ein Son Cusulbuga / der ein Son Baunder / der ein Son Oscoluck / der ein Son Baisunger / der ein Son Baki Aga / der ein Son Ciack Aga / der ein Son Tocktemur / der ein Son Versaob / der ein Son Guckely / der ein Son Oguz / der ein Son Carachan / der ein Son Cinliuzeck / der ein Son Terrak. Es werden nur diese 17. Vätter beschrieben oder gezehlet. Die andern / welcher Namen nicht beschrieben/ sollen also nach einander biß an Japhet gefangen / der ein Son Noe gewesen. 1. Auch diese Zal im Dritten Theil. Deß Osmans herkommen.

Diß Geschlecht der Oguzier genandt/ hat für vnd für in Parthien oder Persierlandt regierende Herrn vnd Fürsten geben / seindt einfältige albere Leut gewesen / haben den Mahumetischen glauben angenommen/vnd in der Statt Machan jhr Fürstlich wesen vnd Regiment gehabt. 2. Oguzier Geschlecht. Fürsten zu Machan.

Gleich zu der zeit / da der Soleiman Schach in der Statt Machan regieret/ ist der mächtig Zingis Chan auß dem Land Chitaj / ins Land Parthien gezogen / hat drinnen die mächtig Statt Belch belägert / darnach erobert / vnd gantz vnd gar geschleyfft / vnd hat auch dazu das gantze Land Chorosan verderbt vnd geplündert. 3. Zingis Chan.

Zu derselben zeit ist Churisem Schach König zu Belch vnd Chorosan gewest. Wie nun Churisem Schach vertrieben / ist er mit seinem Volck hinweg gezogen / vnnd ist vnterwegs gestorben. Sein Son Vgnan Chan / ist an seins Vattern statt vber dasselb Volck König worden: Vnd ist fort auff Bagdet gezogen. Wie er das für kommen/ hat er die Statt eingenommen / das Volck darinn erschlagen / vnnd das Landt für sich inghalten. So aber Zingis Chan solches erfahren / hat er jhne vberzogen vnd gefangen genommen. 4.

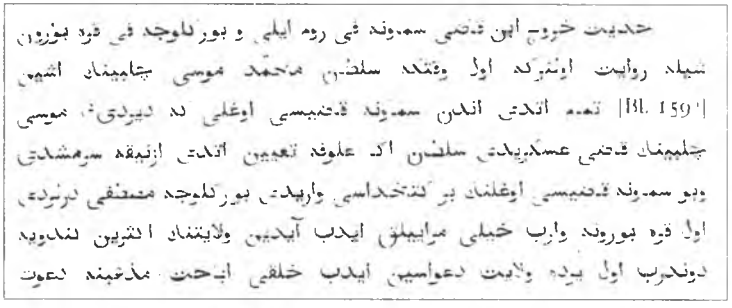
Nun ist aber einer vom Geschlecht Selgug geboren / Sultan Aladin genandt / auß Parthien gezogen / vnd ist ins Landt Jonan kommen / welches jetzo Caramania genandt wirdt / hat die Länder daselbst eingenommen/ die Statt Siuas erbawet/ist daselbst König vnd regierender Herr worden. 5. Sultan Aladin.

So nun das Landt Parthien durch den Zingis Chan in so groß verderben kommen / ist die Statt Machan auch geschleyfft vnd verderbt worden.

Zu derselben zeit ist Soleiman Schach in der Statt Machan regierender Herr gewest / welcher auch von dannen verruckt/ im vorgenommen in Romaniam zuziehen/ dieweil er gehört/ daß darinnen was zu bekommen vnd zu gewinnen. Ist also auß Parthien gezogen/ghen Ersingan auffkommen: Von Ersingan in Romaniam ghen Amasia ge- 6. Soleiman Schach.

A

Mehmed Neşrî[42]

Mehmed Neşrî'nin Osmanlıca metnin giriş bölümü

Üçüncü olarak Germiyan[43] kökenli Mehmed Neşrî'nin anlatımlarına göz atalım. Neşrî ile alâkalı ilk el yazmaları **Walter Friedrich** ve **Adolf Behrnauer** (1827-1890) "Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden - Viyana 1857" adlı çalışmasında aktarmıştır. **Behrnauer,** kitabında Mehmed Neşrî'nin yaşamı hakkında bilgiler de verir. **Thedor Nöldeke**'nin 60 yıl önce "Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft" adlı derginin sekiz ve on beşinci sayılarında Meh-

---

[42] **[Ç.N.:** Mehmed Neşrî'nin en önemli eseri Cihannüma'dır. Osmanlı'nın kuruluşundan başlayıp kendi dönemine kadar getirdiği 6 bölümlük eserini 1493 tarihinde Sultan II. Bayezid'e sunmuştur. Eserin sadece 6. bölümü günümüze ulaşabilmiştir. Bu bölümde Osmanlı öncesi Türk Tarihi kısaca yer almakta ve Osmanlı Tarihi II. Bayezid dönemine kadar gelmektedir. Hayatı ile alâkalı bilinen olaylar, Cihannüma'da kendisi tarafından yazılmıştır. Eserinden elde edilen bilgilere göre, Neşrî'nin 3 Mayıs 1481'de Fatih Sultan Mehmed'in vefatında Gebze'deki Osmanlı ordugâhında bulunduğu, Padişah'ın vefatından sonra İstanbul'da çıkan olaylara şahit olduğu anlaşılmakta. Neşrî, kendi dönemindeki ve kendinden sonraki tarihçiler üzerinde çok etkili olmuş ve eseri Solakzade Mehmed Hemdemi Efendi ve Münecimbaşı Ahmet gibi tarihçiler tarafından kaynak olarak gösterilmiştir.**]**

[43] Germiyan Köyü: Çeşme'nin en eski yerleşim alanlarından biri.

med Neşrî ile alâkalı anlatımları güncelliğini hâlâ korumaktadır. Osmanlı tarihçisi Mehmed Neşrî'nin kitabının çevirisi henüz yapılmamıştır. Alt kısımda aktarılacak olan bölüm ise Viyana el yazma kaynaklarında bulunan "Cihannüma" adlı eserden alınmıştır.

"Şeyh Bedreddin'in, Rumeli ve Börklüce Mustafa'nın Karaburun'daki ayaklanması üzerine: Sultan I. Mehmed karşısında yenilgiye uğrayan Musa Çelebi'nin kazaskeri Şeyh Bedreddin idi. Sultan I. Mehmed, Şeyh Bedreddin konusunda çok şefkatli davrandı ve ona maaş bağlayıp İznik'e sürgüne gönderdi. Şeyh Bedreddin'in kâhyası Börklüce Mustafa idi. Börklüce Mustafa, Karaburun'a gidip yalan, hile ve bir sürü bağışla insanları kendine bağlamasını bildi. Aydın elinin büyük bir bölümünü ele geçirdi. Kendini Mesih ilan etti. Ahaliye ibâha propagandası yapıp onları kendine bağladı. Bunu duyan Şeyh Bedreddin, İznik'i terk edip İsfendiroğlu'na sığındı. Ondan aldığı destekle Eflak'a geçti. Oradan Deliorman bölgesine ulaştı. Bu arada Börklüce Mustafa ile arasındaki sorunu çözüp anlaşmaya vardı. Sultan I. Mehmed Çelebi boş durmayıp Bayezid Paşa'yı, Karaburun'a, Börklüce Mustafa'nın üzerine gönderdi. Cenge tutuşan iki grup arasında çetin çatışmalar yaşandı. Birçok insan öldü. Ölenler arasında tüm ülkede huzursuzluk yaratan Börklüce Mustafa'da vardı. Bayezid Paşa, Karaburun'daki işini bitirip Manisa'ya yola koyuldu. Orada Torluk Kemal ile karşılaştı. Torluk Kemal'i ve müritlerini kılıçtan geçirdi. Tüm bunlar olurken Sultan I. Mehmed Çelebi, Serez'e gelmiş, oradan da Selanik'i fethetmeyi planlıyordu ki, Şeyh Bedreddin, Kara Ormanlar'da kendisini halife ilan edip, kendisine biat edilmesi için sağa sola elçiler

Karar anı

gönderdi. 'Şu andan itibaren iktidarın en başı benim. Herkes benim yeryüzüne halife olarak gönderildiğimi bilsin. Kim benden yardım bekliyorsa yanıma gelsin, isteklerini bana söylesin. Bu toprakların fatihi artık benim. Aydın'ı fetheden Börklüce Mustafa'da benim müridimdir. Benim emrimle orayı işgal etti' diyordu. Sonra Karaormanlar'da kaldı. Çevresinde birçok insan toplanmıştı. Bunların tek istediği paylarına düşen gelir ve toprakları almaktı. Bu insanlar paçavra, düzenbaz ve aptaldılar. Bir tek bildikleri Musa Çelebi, kazaskerliği Şeyh Bedreddin'e vermişti. O nedenle onun yanında toplanmışlardı. Ama onunla birlikte olanlar kısa bir süre sonra, onun hiç bir şey olmadığını gördüler ve Şeyh Bedreddin'i yakalayıp Serez'deki Sultan I. Mehmed'e götürdüler. O yüzyılda yaşayan bilge kişi İranlı Haydar, Sultan'ın emrindeydi. Sultan, 'İsyana başkaldıran bu insanın hukuksal durumu nicedir?' diye Haydar'a sordu. Haydar, bir danışman, bir bilge olarak şunları söyledi: 'Kanunlarımıza göre ölümü hak etti ama malına dokunmak haramdır!' diye İdam edilmesi yönünde fetva verdi. Bunun üzerine Serez Çarşısı'na götürülen Şeyh Bedreddin, çarşının ortasında idam edildi. Bir kaç gün çarşıda asılı kalan Şeyh Bedreddin, müridleri tarafından darağacından indirilip gömüldü. Bugün bile, bu şahıs hakkında gerçeği yansıtmayan çeşitli hayalî rivayetler anlatılır."

İdris-i Bitlisi[44]

1515 yılında İdris-i Bitlisi'nin Şeyh Bedreddin hakkında yazdıklarına değinmekte önemli yarar var. Aşağıda verilen Osmanlıca metin, Osmanlı tarihini yazmış olan şarkiyatçı **Joseph von Hammer'**in Viyana arşivlerinde mevcut olan el yazmalarından[45] alındı. İdris-i Bitlisi'nin anlatımlarına bakıldığında, bir sürü laf kalabalığı görülür. Sürekli tekrarlanan abartılı sözcükler vardır. Bitlisi, kendinden önceki tarihçilerden alıntılar yapmış ve kendi anlatımlarını üzerine eklemiştir. İdris-i Bitlisi'nin anlatımlarında yeni bilgilere rastlamak mümkün değil. Konuyla alâkalı alakasız veriler oldukça çok. İdris-i Bitlisi, kendinden önceki anlatımları kendi hüneriyle zenginleştirip, olayları edebi dille anlatma yolunu seçmiş. Anlatımlarında bir tek farklılık gözlenmektedir, o da Sadeddin Efendi'nin sunmuş olduğu kaynaklardan söz etmesi. Onun dışında İdris-i Bitlis-i temel olarak Mehmed Neşrî'nin anlatımlarını kendi anlatımları gibi ifade etmektedir. Bunların yanı sıra Solakzade Mehmed Efendi ve Çelebi Lütfi Paşa'nm pek bilinmeyen eserlerinden yararlanmış. Oradan da maalesef yeni bilgilere ulaşmak mümkün değil.

İdris-i Bitlisî,[46] Heşt Behişt (Sekiz Cennet) çevirisinden:[47]
Yirmi altıncı dâstân: Simavna Kadısı denilmekte meşhûr Si-

---

[44] [Ç.N.: Franz Babinger, İdris-i Bitlisî'nin, Şeyh Bedreddin ile alâkalı, Osmanlıca metni Almancaya çevirmemiş. O nedenle Bitlisî'nin Şeyh Bedreddin üzerine yazdığı bölüm "Abdülbâki Gölpmarlı, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Eti Yayınevi, Sayfa XVIII, I. Baskı, Nisan 1966" adlı çalışmasından alındı.]

[45] Josef von Hammer, IV Cilt, Sayfa 35, Geschichte des osmanischen Reiches I. XXXV ve IX. Cilt, Sayfa 188-189.

[46] [Ç.N.: İdris-i Bitlisî'nin doğum yeri Bitlis'dir. İlk sekiz Osmanlı padişahını konu alan Heşt Behişt - Sekiz Cennet adlı kitabıyla kendinden bahsettirdi. Şeyh Ömer tarikatının önde gelen isimlerinden Hüsamettin Ali'nin oğlu olarak dünyaya gelen İdris-i Bitlisî, gençlik yıllarını Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Yakup Bey'e hizmet ederek geçirdi. 1501 yılında, Şah

mavna Kadısıoğlu Mevlana Bedreddin'in şeyhlik ve irşâd-ı halk tarıykıyla teshîr-i bilâd dâiyesiyle hurûcu ve etrâf(ın)a halkı da'vet zımnında mürîdânmı ve husûsiyle Mustafa'yı Aydın iline yolladı ve Kaadı-i müşârünileyhin Rumeli'nde de meydana çıkışı ve miyân-i ibâdda zındıklığını ve dinsizliğini gösteren beyânındadır. [Allahu veliyüllezîne âmenû yuhricuhüm minezzulûmâti ilennûri vellezîne keferû evliyâuhümidtâgutü yuhrucûnehüm minennûri ilezzulûmât. [Allahu taâlâ, mü'minlerin velîsidir. Anları zulmetlerden nura çıkarır. Kâfirlerin ise velîsi tâguttur ki anları nurdan zulmetlere çıkarırlar.] Sûretü'l-Bakara. [Evliyâyı tahte kıtaâbi lâ ya'rifuhum gayrî-Benim velîlerim, taht-ı kıbâbımdadır. Anları, benden başka kimse bilmez.] kelâmının serâperde-i izzet ü mâverâyı tütuk-ı celâlet ve azametinde

---

İsmail Kızılbaş-Safevi Devleti'ni kurunca, II. Beyazid'in himayesine sığındı. 1485 yılında II. Beyazid'in kazanmış olduğu bir zafer üzerine tebrikname yazmasıyla takdirini kazandı. II. Beyazıd'ın ölümünden sonra Osmanlı tahtına oturan Sultan Selim tarafından, o dönemde Kürdistan'da bulunan 23 bağımsız beyliği cenk yapmadan Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesine boyun eğmeleri için görevlendirildi. Bitlisî, Kürdistan'da bağımsız olan 23 beyliğin Osmanlı otoritesine boyun eğmelerinin yanı sıra, Osmanlılar'ın Şah İsmail'e karşı yaptıkları savaşta Osmanlı saflarında cenk etmelerini sağladı. İdris-i Bitlisî, Farsça yazdığı Selimname adlı eserinde Kürtler'i, Kızılbaşlar'a karşı cenge davet ettiğini, onların da Anadolu'yu, Kızılbaşlar'dan temizlemek için yemin ettiklerini ve sonrasında 40 bin Kızılbaş'ın öldürüldüğünü yazar. Sultan Selim'in İran seferi sırasında Bitlisî'nin sır arkadaşlığını da yaptı. İkisi arasındaki ilişkinin boyutunu görebilmek için Sultan Selim'in, İdris-i Bitlisî'ye yazmış olduğu mektupları okumak yeterli.]

47 **[Ç.N.:** Bu bölümü okuyanlar; eğer Osmanlıcaya hakim değilseniz, Bitlisî'nin yazdıkları sıkıcı gelebilir. Ben de bir kaç defa okuduktan sonra bazı bölümlerin çözümlemesini yapabildim. Peki bu zorluklara rağmen neredeyse dokuz safayı bulan bu metni neden yayımlama zarurîyeti doğdu? Franz Babinger, İdris-i Bitlisî hakkında "bir sürü laf kalabalığı, sürekli tekrarlanan anlamsız sözcükler, kendinden önceki tarihçilerden alıntı yapan bir şahsiyet" şeklinde söz eder. Bu belirlemenin doğru olup olmadığını okurların kendi gözlemleriyle yapmasını istedik. İdrisi-i Bitlisî'nin uzun metni bu nedenle yayımlandı.]

mahbûbân-ı hudâ ve rehrevân-ı tarıyk-ı Hüda'nın ruhsârı dâima anın içün mütevârî ve muhtecib olmuştur ki halvethâne-i velayetin nazar-ı nâmahremleri ve encümen-i hidâyet dîdâr-ı manzûrânının dîde mahrumları evvelâ suretbîn olan dîdeleri yollarından gışâ ve perdeyi ve dîdâr-ı Hak ve yakıyndan mahcûb olan çeşimlerinden remedi izâle ideler ve andan sonra şerîat-ı nebeviyye pîşvâyânınm rehnümâlığı vesilesiyle ve tarıykat-ı Murtazaviyye pişrevânına mütâbaatla Hüdâ talebliğe ve Hakcûluga ibtidâ eyleyeler. (Ulâikellezîne hedallâhu febihudahum iktedehu-anlar, ol kimselerdir ki Allahın mazhar-ı hidâyeti

Osmanlı'da devletin gelir kaynakları yağma ve ganimete dayalıydı. Cenk sonrası Osmanlı askerleri yağma ve ganimet peşinde

olmuşlardır. Sen de anların mazhar olmuş oldukları hidâyete iktidâ eyle. Sûretü'l-En'am.) Çünkü hidâyet talebinde bulunanların hadisinin irşâdnâmesi muktezâ... ve (Efemen yehdî ilel Hakkı ehakku enyuttebea emmenlâyehdî-Hakka hidâyet eden mi ittibaa ehakkdır, yoksa kendisi mazhar-ı hidâyet olmamış olan mı? Sûretü'l - Yûnus) işâret-i beliği üzre Devlet-i Muhammedî'nin zuhuru zamanında ve millet-i ebedînin şüyû'u âvâmnda râh-ı iktidâya inhisara ve menhec-i reşad ve Hudâyı teşhisi

(Kad tebeyyenerrüşdü minelgayyi-şübhesiz îman küfürden temeyyüz etdi. Sûre tü'l-Bakara) âyet-i kerîmesince mürşidân-ı hücestepeyin eser-i kadem-i râsihleri olmağa hüküm buyurmuşlardır. Ve (Ve lekad kâne leküm fî rasuhllâhi usvetün hasenetün limen kâne yercullâhe velycvmelâhir. -Sizden lika-yı ilâhîyi ve yevm-i âhiri umanlarınız içün Rasulullahda güzel bir numûne-i imtisal vardır. Sûretü'l - Ahzâb.) kaanûn-l bahiri ve burhân-ı sâtı ve bahiri mucibince râh-ı necât ve tarıyk-ı tahsîl-i derecâtı münhasır kılmışlardır.

Rekî nemî berem-ö çâreî nemi dânem
Be - coz mohabbet-i merdân-i müstakıym-ahvâl

[M.üstakıymü'l-ahvâl olan merdânın mahabbetinden başka bir yol ve başka bir çare bilmiyorum.] Bu kavânîn-i mübine binâen her kim ayağını pîşrevan-ı dînin mütâbaatı cadde-i müstebîninden hârice vaz' iderse bîşübhe elbette o hiçbir vechile muktedâ ve matbu'luğa şâyân olmaz. Her ne kadar ulûm ve hikmet vesilesiyle tevahhud ve tevhîdden dem vurur veyâhûd havârık-ı âdet ve kerâmât ile âyât-i beyyinât izhâr ider ise de... Belki vefret-i ilm ve çok bilmişlik evliyâ-yı şeytandan ma'dûddur ve andan zuhur eden keramet ve havârık-ı âdet bütün iblîs-i merdûdun mekr ü istidrâcıdır.

Zîn gürûhî ke nov - resîd - estend
İşve-i câh-o zer herîdeatend
Heme der ilm Sâmirî-vârend
Ez-bîrûn Mûsâ vez-derûn nârend
Mâh-kerdâr-o tîre-hûşânend
Câh-cûyân-o dîn fürûşânend

[Bu nevresîdegân güruhu ki mansıb sevdâsındadırlar ve para ile satın alınırlar, hepsi ilimde Sâmirî gibidirler. Hâricden Mûsâ ve dâhilden ateşdirler. Hâricen ay gibi parlak görünürlerse de akılları muzlimdir. Rütbe ve mansıb peşinde koşarlar ve dinlerini satarlar.] Bu beyânın sıdkı mısdâkınca ve bu ünvânın hakıy-

katı mâsadakınca (810) senesi şuhûrunda ehl-i îman arasında dînî ve mülkî bir fitne esasgîr oldu.

Şeyh Bedreddin İsfendireye üzerinden Eflak bölgesine geçerken gösteren temsili bir gravür. Teknenin ön tarafında ayakta duran kafası kazılı bir Torlak görülmekte

Ve nüfûs-ı nâkısadan birçokları delâlete düşdü. El-kıssa: Zamanede mütehayyiz kaadılar ve âlimlerden biri kî filvaki' ulûm-ı şer'iyye ve akliyye şuabâtmda yegâne bir dânişver idi. Memlekette meşhur olup Simavnaoğlu Mevlânâ Bedreddin nâmiyle tanınır idi. Ulûm-ı zâhiriyyede tebahhüriyle berâber ehl-i hâlin tarıyk-ı sülûk ve makaamâtmda dahi irs ve iktisâb ile müsellem-i cumhûr-i eshâb idi. Ve akvâl ve ahvâli mecârîsinde garip edet ızhâriyle iştiharı var idi.

Ulemâ-yı Rûm meyanında anm te'lîfâtı meşhur ve mu'teberdir. Ve ez en cümle Hanefiyye fıkhı fürû'undan olan [Câmi' ül-Fusûleyn]'in mesâil-i ictihâdiyyedeki havâs ve mezâyâsı mezkûr ve muharrerdir. Pâdişâhzâde Saîd Mûsâ Çelebi ulûm-ı

dîniyyedeki tebahhur ve ehl-i yakıyn miyanındaki taayyününden dolayı anı zamânında kadıaskerlik ve sadâret mansıbına me'mûr etmiş ve mecbûr tutmuş idi. Vaktâ ki Sultan, birâderine gaalib geldi, müşarünileyhi fazl ve dânişine binâen İznik şehrinde bıraktı. Tâ ki ulûm-ı dîniyye ifâde ve hakaayık-ı dîniyye neşr ve kemâlât tâliblerini irşâd ve hidâyet ve nüfûsu şaşkın tarıyklarından vikaaye eyleye...

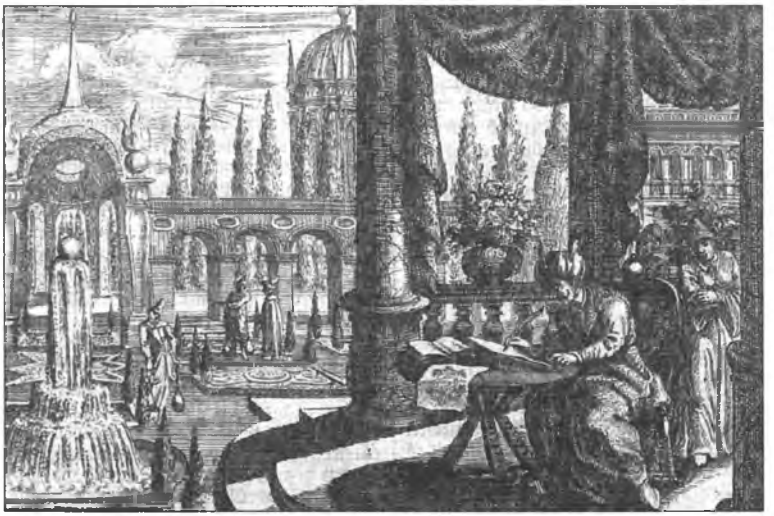
Fakat esâsen fıtratı dürüstlüğe ve mükâşefâta mail idi. Ekser evkaatını riyâzât ve mücâhedâta sarf idiyor idi. O kadar ki insanlar arasında keşf ve kerâmâtiyle ma'rûf oldu. Ve garip adet ve tâmât ile tanıldı. Lâkin âbidlerin yoluyla vâsilinden bir kâmile iktidâ itmemiş olmakla resm ü âdet kabilinden olan bu ibâdet ve ilmi iblisin tâati gibi hodbinliğe ve istikbâra müeddî ve nahvet ve hodpesendliğe ve pek çok mürîdleri başına toplamağa vakıf oldu.

Ayet-i hikmet-i gaayet: [Femen azlemu mimmen ifterâ alallâhi keziben liyudillennâse bigayri ilmin innallâhe lâyehdilkavmezzâlimîn -Nâsı bigayri ilm dalâlete düşürmek içün Allahu taâlaya kizben iftira iden kimseden daha zâlim kim vardır.?!.. Sûretü'l-En'am.] mucibince dalâlet ve gavâyete sebebiyet virdi ve kendi mürîdlerinden Mustafa nâmında birine meşâyih âdeti vech üzre icazet ve irşâd virüb halkı da'vet zımnında Aydın ili cihetine gönderdi ve müşarünileyh dahi o havalide telbîs ve riya ile nüfûs-ı nâkısadan birçoklarını teshir itdi ve câhil ve sâdedillerden nice kimseleri riyâ ve tezvir tuzağıyla yakaladı.

Sûfî nihâd dâm-o ser-i hokka bâz kerd
Bünyâd-i mekr bâ-felek-ı hokka-bâz kerd

[Sûfî tuzağı kurub mahfazanın kapağını açdı. Felek, hokka-bâz ile mekr ve hile kurdu] ve her nekadar [Mettahazallâhu veliyyen câhilen- Allahu taâlâ câhil velî İttihâz eylemedi] kazıyyesi tamâmiyle doğru olmağla mürâî şeyhler nihayet şaşkınlığa

giriftar olacakları şübhesiz olmağla beraber câhillerin nefisleri habîs olduğundan kendilerinin pir ve hâkim yanında geniş mezheblik ve mübah mülâhaza iderler ve şehvet-i nefsâniyye iktizâsı ve tesvîlât-ı şeytâniyye ve mezkûr Mustafa halvet mahallerinde ve gizli yerlerde kendi zındıka ve dinsiz mürîdlerine menhiyyâtve muharremât irtikâbiyle ruhsat virdi ve az vakt içinde dâm-ı tezvirine şaşkın şeytanî ile on bine karîb mürid giriftar oldu. Vaktâ ki Mevlânâ Bedreddîn'in virmiş olduğu hilâfetle Mustafa'nın şeyhlik işi revâc-ı tâm buldı ve kendinin ve kendi muktedâsmın üstü örtülü olan mübah ve dinsiz [in hiye illâ fitnektuke tudillu bihâ men teşâu.

İdris-i Bitlisî. Heşt Behişt'i yazarken gösteren temsili bir gravür

Üstün fitneden başka birşey değildir ki anınla dilediğini dalâlete dûçâr idersin. Sûretü'l-A'râf.] muktezâsınca insanlar arasında münteşir oldu. Elbette birgün olup mürîd ve dâisi olan bu Mustafa'dan dolayı kendisinin hâline taarruz olunacağını ve anın dinsizliğine kendi muktedâsı makıysünaleyh olacağını tayakkun etdi. Bundan dolayı İznik'dan Kastamoni hâkimi İsfendiyâr Beğ nezdine apansızın kaçub oradan gemi ile Kara-

denizi geçerek Eflak vilâyetine gitdi. Çünkü Mûsâ Çelebi'den dolayı Eflak hâkimi ile dostluğu var idi. Ve şübhesiz münâsebet-i asliyye sebebiyle kendisinin dinsizliği küfre mücâvereti zâten iktizâ ediyor idi. Ve Eflak hâkimi münâsebet-i zâtiyye cihetiyle kendisine envâ'-ı ta'zîm ve ikramda bulundu. Bu esnada müşarünileyhin halifesi Mustafa'nın Aydın ilinde âvâze-i hurûc ve fesâd ve dinsizliği Sultan I. Mehmed'in kulağına vâsıl oldu. Derhâl Rûmiyye-i sugrâ ve Amasya Pâdşâhı olan Şehzade Sultan Murâd'ın ismine hükm-i hümâyun sâdır oldu ki Anadolu askerlerini cem' ile mülhid Mustafa'nın def'ine kıyam eyleye ve mükemmel asker ve techîzât ile Aydın ilinde anın başına ine. Şehzadenin vusulünden sonra da mezkûr Mustafa, iddiâ-yı hidâyet ve sâhib- hurûclukdan tenezzül ve udûl eylemedi ve kendisinin on bine yakın müfsid ve mülhid mürîdlerinden olan asker ile dinsiz ve irtidâd makaamında şehzadeye mukaabeleye kıyâm eylediler ve harbe başladılar ve Aydın ili tevâbiinden Karaburun mevziinde aralarında müdhiş bir muhârebe ile yekdiğerlerine girdiler.

Mukaabeleden ve birçok kan döküldükden sonra tevfıyk-ı ilâhî ile o leşker-i dinsizler mağlûb oldu ve Mustafa'nın ve Mustafa'nın tevâbiinden iki üç bin kadar müride mâlik Kemâl Torlak'ın mürîdânından dört bin kişiye yakın kimse maktul oldu. Ve şemşîr-i intikam bekaayâsından diğer bir cemâat ehl-i îmandan taleb-i âmân vesilesiyle kelime-i islâm lika ve tecdîd-i İmân île ibka edildiler.

Bu fetih ve bu mülâhedeyi kahr u tenkil zamânında Sultan Selânik gazâsına teveccüh etmiş idi. Lâkin hisâr ve şehrin fethi müyesser olmadı ve mücâhid asker nehb ü gaaretle hisâbsız ganâim elde etmişler idi. Pâdşâh avdeti emreylemiş idi. Siroz şehrine vâsıl oldukları vakit habercilerden Sımavnaoğlu Kaadı Bcdreddin Mahmûd'un Eflak'dan çıkub tesvîlât-ı şeytâniyye ve dâiyye-i mülk ü saltanatla Silistre vilâyetine yakın bir yerde Deliorman arasında meydana çıkış eylediğini ve mürîdler ve dâilerini Rumilinin etrâf ve cevânibine gönderdiğini ve ba'zı

câhil sâdedil ve birçok dâl ve mudill kimselere mülhidâne sözler ilka ve müfsidâne müsade işrâb ile fitne fesâd ehlinin merci'i olduğunu ve avâmdan ve hayvan gibi nüfûs-ı habîse erbabından birçoklarına lezzât-ı hayvânliye ve müştehiyyât-ı nefsâniyyelerine ruhsat virdiğini ve hurûc itmiş olan Mustafa ve Kemâl Torlağın kendi halifeleri ve dâîleri olub ahaliye hidâyet içün bunları göndermiş olduğunu söylediğini ve işâret-i gaybiyye ile mülk-i âlemde kendi mürîd ve mu'tekidleriyle zuhur edeceğini ve memâliki ehl-i irâdeti arasında taksim eyleyeceğini ifâde etdiğini ve kuvvet-i ilm ve sırr-ı tevhidin tahkıykıyla ohl-i taklidin kavânin-i millet ve mezhebini ibtâl ve vüs'at-i meşrebimizle ba'zı muharremâtr istihlâl idecegiz dediğini işitdi ki nefs-perest insanları aldatan bu kelimât ile yanına birçok kimseleri cem'itmiş idi.

Ve mülâhede-i bâtıniyye neşvesi üzerine kendi mürîdlerine sâz u şerâba izin virdi ve az zaman zarfında ol taraflarda mezkûr Mevlânâ Bedreddin fevlcalâde bir şöhret ve şevkete nail oldu. Ve bu dînî ve mülkî olan fitnesi Rumeli'de şüyû'buldu.

Vaktâ ki Sultan Selanik gazâsmdan hîn-lavdetinde bu hâdiseyi işitdi ve o sırada Şehzade Sultan Murâd'ın Aydın ilindeki mülhidieri def'indeki muvaffakıyyeti beşareti dahi vâsıl oldu, Mevlânâ Bedreddîn'in mürîdi Mustafa'nın bu tenkil olunmuş olan fitnesi Pâdişâhın istigrâbını mûcib olub ümerâ-yı izâm ve husûsiyle Bâyezîd Paşa'yı azîm bir asker ile Kaadı Bedreddin'in define gönderdi. Müşarünileyh, istiklâl ve cür'et sâikasiyle muharebe ve mukaateleye ikdâm-ı tâm gösterüb Pâdişâh'ın askerine karşu saff-ı harb teşkîl eyledi. Hak bâtıla gaalib olduğundan mülâhede reisi olan Bedreddin mücâhidlere mağlûb oldu. Lâkin muhârebe meydânından kaçmış ve Deliorman'a ihtifâ etmiş idi. Burada yine müfsid ve mülhidlerden bir cem'iyyet peyda idüb fitne karıştırmağa ve hergün bir mikdâr tezâyüd itmeğe başladılar. Bâyezîd Paşa diğer tedbîrât-ı sâibe ile Kaadı Bedreddîn'i elde itmek içün aynı ormana adamlar bırakdı ve Mustafa ve etbâmın haber-i tenkîl ve istîsalleri vâsıl olmuş olmakla Kaadı

Bedreddîn'in çerâğ-ı kizbi de o kadar parlamıyordu. Ve Bâyezîd Paşa'nin teklifiyle ba'zı kimseler Kaadı Bedreddîn'in silk-i mutâbaatma ve mürîdliğine dâhil oldular ve birkaç tedbîr ile o orman içinde derdest idüb bağladılar. Ve selâsil ve iğlâl içinde yapmış olduğu ef'âl-i kabihasından şermende olarak Pâdişâhın yanma getirdiler. Kaadı-yı mezkûrun ilmü fazlı meşhûr ve müşkilât-ı fetvayı halde müsellem-i cumhur olduğundan Pâdi-şâh anın ahvâlini tahkıyk içün eimme-i dîni ihzâr eyledi. Ehl-i fazlın meşâhirinden bir nihrîr olub mülk-i Acem'den henüz gelmiş ve tedris ü iftâya başlamış olan Mevlânâ Haydar-ı Herevî'yi Pâdişâh Kaadı Bedreddin ile muhâsama ve muârazaya ta'yîn eyledi.

Mukaddimât-ı akliyye ve müeyyedât-ı nakliyyc ile Mevlânâ Haydar söze başlayub müşarünileyhin aleyhine olan hüccetini tashih ve te'yîd içün [Men etâküm ve emereküm cemi'un alâ reculin vâhidin yurîdu en yeşukka asâküm ve yuferriku cemâateküm faktulûhu hadîs-i şerifini ileri sürdü. Sizin İşiniz bir adamda toplanmış iken sizin cemaatınızı tefriyk eylemek üzere birisi gelecek olursa anı katildiniz.] Ulemâ ve efâdıldan o mahfil-i pür-fezâilde bulunan kimselerin cümlesi Kaadı Bedreddin'e hitâb ile, [Ulûm-ı şer'iyyc ve akliyyedeki bu tebahhürünle ve sahîfe-i rüzgâra terkıym itmiş olduğun te'lîfât-ı mu'teberinle beraber nasıl oldu da nefs ü şeytânın tesvîlâtına uyub şeriatın minhâc-ı müstakıymını elden bıraktın ve sebeb-i intizâm-ı âlem olan ahkâm-ı halâl ve haramda nasıl oldu da böyle zındıka ve dinsiz ehl-i İslâm arasında reva gördün? Ve bu bütün bir fitne ve fesâd-ı dînî ve dünyevî ile beraber nasıl oldu da gadr ü hurûc livasını Sultân-ı Islâmiyyâna karşı kaldırdın? Şimdi bizzat kendin a'mâlinin mükâfatı fetvâsını ve yolsuz ve münasebetsiz olan ef'âlinin mücâzâtını beyân eyle dediler.

Mes'ulünanh olan Kaadı [Ve edallahullâhu alâ ilmin- Ve Allahu taâlâ anı kendisinin delâletini bildiği hâlde dûçâr-ı hazelân eyledi. Sûretü'l- Câsiye] tıbkınca o kadar şaşkın ve kemrâhlığı ve devâhî ve menâhî tarıykıyla o kadar halkı ıdlâli gavâis ve igvâ-i şeytanîden münbais olub ulemânın iştibâhı kabilinden me-

sâil-i küfr ve küfranda bir tereddüd eseri değil idi. Bilmeebûriye kendi kendine mes'elenin beyânını ve vâkıanın bervech-i sevâb şerhini îrâd itdi ve şer'i şerîf hükmünün kendi hakkında cihet-i icrâsını tafsil eyledi. Ve tâat-i Sultandan hârice çıktığını ve kavlen ve fi'len gerden-i mutâvaatı ribka-i İslâmdan ihrâc eylediğini i'tirâf ile [Esaeyfu mehhâuzzunûb -Kılınç, günâhları temizler] hükmünce şimdi siyâset-i ilâhî kılıncına gerden-i kabulü vaz'itdiğini söyleyerek [Ene nebiyyüsseyfi -Ben, seyf peygamberiyim] diye hükmitmiş olan hâkimin hükmünü infâz ve icrâ içün başımı ayak ittihâz iderek ayak üzre dîvân durmuşum dedi.

Osmanlı ahaliyi kılıçtan geçiriyor

Kaadı-yı müşarünileyh vâkı olan muhâsama ve mubâhasada hiçbir noktada tevakkuf itmeyüb ulemâ-yı hâzırayı mubâhasa külfetine dûçâr itmedi. Binâberîn Sultan dâr-ı Mansûr'a salb edilmesini ve nasıl ki o, nâmûs-ı şeriatı hetk ile ve sefk-i dimâ-yı ulemâ-yı milletle ehlullahın âb-i rûyunu kara topraklara döktüyse anı dahi sokağın toprağıyla karıştırılmasını şâir din müfsidlerine ve şeriat hâmisi olan Sultânın düşmanlarına ibret olmak üzre emreyledi. Lâkin Sultan tamâmiyle emvâl ve emlâkini evlâdına terkeyledi ve tevâbiinden dinsiz ve zındıka ile bil(in)enleri diri bırakmadı ve istitâbeleri ile salâh kesbedebilecek gibilerine tecdîd-i îmân itdirildi ve anların zulmet-i zındıka ve dinsizliklerini arsa-i mülkden ihrâc eyledi.

Çelebi Lütfi Paşa

"Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Musa Çelebi zamanında kazasker iken Börklüce Mustafa adlı bir kâhyası vardı. Aydın ilinde Karaburun'daki ahaliyi ayaklandırıp kavgaya başladı. Hatta haşa kendine peygamber dedirtti. Buna benzer mahlukatlar yaratıp başkaldırdı. Bayezid Paşa ile Sultan Murad varıp Börklüce Mustafa ile buluşup hayli cenk ettiler. İki taraftan mübalağa adam kırıldı. Börklüce'nin akıbeti ölüm oldu. Oraların tümünü kırıp geçirdiler. Akabinde Manisa'daki Yahudi Kemal dahil olmak üzre iki bin Torlak ile cenk eylediler.

Çelebi Lütfi Paşa

Hepsini kılıçtan geçirdiler. Torlak Yahudi Kemal'i tutup astılar. Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, İznik'te oturmayıp İsfendiyaroğlu'na vardı. Oradan bir gece gemiye bindi. Eflak ilinden gelip Ağaçdenizi'ne girdi. Ağaçdenizi'nden bir kaç berbat sufi gönderdi. Zağra Ovası'ndaki ahalinin kendisine gelmesini emretti. 'Şimdiden sonra beylik benimdir, taht bana verildi' dedi. O sufiler Zağra Ovası'na gelip ahaliyi davet idip, nicesi uyup hayli hadem u haşem sufiler yanına cem oldular. Musa Çelebi yanında kasasker iken kendisine bağlı nice nâibler ve muhibler var idi. Cümlesi yanına cem olup geldiler. Sonra gördüler ki bu adamda hayır yok, dağılıp kimse yanında kalmadı. O aralar Sultan I. Mehmed, Selanik'e doğru ilerliyordu. Bu haberi işitince hayli adam gönderdi. Zağra tarafında Şeyh Bedreddin'i bulup tuttular. Serez'e Sultan I. Mehmed'e iletdiler. Sultan I. Mehmed sordu 'Bunu nice idelüm? Bunca fesâd etti, aceb bunu öldürmek günah mı?' deyü sordu. O zamanın padişahları iyi müslüman idiler ki fesâd idip asi olanları öldürmeğe bile kıyamazlardı. O zamanda Halil dirler bir ulu danışman var idi, o fetva verdi; 'Katli helal, malı haramdır' de-yü. Onun anında sözüyle Şeyh Bedreddin Serez'de bertaraf edildi."

Kafaları kazılı, ayakları ve üst bedenleri çıplak, gezgin dervişleri betimleyen temsili bir çizim

Doukas[48]

Osmanlı tarihçilerinin Şeyh Bedreddin ayaklanmasının bütünüyle yanlış olduğu konusunda hem fikir oldukları anlaşılıyor. Aktarmış oldukları bilgilerin büyük bölümünün benzerlikler taşıdığım da gördük! Bu nedenle ayaklanmayı farklı bir bakış açısıyla anlatacak bir kaynağa ihtiyaç var. Bu kim olabilir? Tabiî ki **Johannes Doukas**. **Doukas**'ın anlatımları tam bu noktada hayatî bir önem kazanmaktadır. **Doukas**'ın gözlem ve anlatımlarının kendi izlenimlerine dayandığını vurgulamakta yarar var. Olayı anlatan kişi, yani **Doukas**, olayın geçtiği yer ve zamanda İzmir'in Foça köyünde, Cenevizliler[49] adına görevli olarak bulunmuş. **K. Krumbacher, Doukas** için "Bu kişinin hakikata olan sevgisinden ve doğrunun yanında olduğundan şüphem yok" der. **Krumbacher,**[50] ayrıca Şeyh Bedreddin'i, Osmanlı topraklarında başkaldıran ilk komünist olarak tanımlar.

---

[48] [Ç.N.: Türkçe kaynaklarda "Dukas" ya da "Doukas" olarak anılan Doukas'ın, yakaşık 1400'lü yıllarda yaşadığı tahmin edilmektedir. Kendisi hakkında Bizans İmparatoru 6. Konstantin'in hükümdar-lığında tanınmış bir Bizanslı tarihçidir kaydı not düşülmüş. Bizans İmparatorluğu'nun son yüzyılı ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu tarafından feth edilmesi hakkında en önemli kaynakları kaleme almış biri olarak da tanınır. Bizanslı Mikhael Doukas'ın torunu olduğu rivayet edilir ve 1341 ile 1347 yılları arasında yaşanan Bizans iç harbinde önemli rol oynamış biridir. Doukas ismi ilk defa 1421 yılında Yenifoça'da Venedikliler adına görevli olduğu tarih kitaplarında geçmektedir. İstanbul'un fethinden sonra Midilli'ye mülteci olmuş ve adada hüküm süren Gattilusi ailesinin hizmetine girmiştir. Aile onu Osmanlı İmparatorluğu sarayında çeşitli diplomatik görevler için tutmuştur. Doukas, adanın 1462 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından alınmasına kadar Midilli'nin yarı bağımsız kalmasını sağlamıştır.]

[49] Karl Krumbacher, Geschichte der byzatinischer Literatur, 2. Baskı, München 1897, Sayfa 305 ve 306.

[50] Karl Dieterich, Byzantinischen Quellen zur Länder- und Völkerkunde, Leipzig 1912, II. Cilt, Sayfa 47'de Şeyh Bedreddin'i "komünist" olarak tanımlar.

Ben aynı kanıda değilim. O nedenle, **Krumbacher** yerine **Immanuel Bekker**'in "Bizans Tarihi"[51] adlı çalışmasından alıntılar yaptım. Ayrıca **Immanuel Bekker**'in, Şeyh Bedreddin ile alâkalı anlatımlarının gerçeğe daha yakın olduğunu düşünüyorum. Şeyh Bedreddin hareketinin dramatik yönleri **Bekker**'in anlatımında daha rahat görülmektedir.

Johannes Doukas'ın konuyla alâkalı verdiği bilgi şu şekildedir: "O zamanlarda İyonyen Körfezi'ndeki Sakız Adası karşısında bulunan dağlık Karaburun'da ahalinin diliyle Stilaryon,[52] sıradan, kendi halinde yaşayan bir Türk[53] köylüsü mey-

---

[51] Bonnae 1834, Sayfa 111-115.

[52] Wilmem Tomaschek, Zur historische Topographie von Kleinasien im Mittelaller, Sitzungsberichte der philos. -histor. Klasse der Kais. Ak. der Wiss., 124. Cilt, Wien, 1891, Sayfa 30. Haritada bölge, Türkçe olarak "Karaburun" olarak anılmaktadır. Daha önceki haritalarda ise bu yarım ada Stilari, Stilar, Stelar, Stellar gibi adlar ile tanımlanmış. Coriolano Cippico'da notlarında Venedikli deniz kahramanı Pietro Mocenigo'nun (1472/74) yarım ada hakkında "unluogo che ora si chiama Stilari/şimdilerde Stilari olarak anılmakta" diye bahsettiğini yazar. G. Seithas, Docimenis inedits, Cilt VLL. Sayfa 275. Yarım ada ile alâkalı resimler için A. Philippson'un Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien, 2. fasikül, Sayfa 172. Ergänzungsheft zu Petermann's Mitteilungen, Gotha 1911, resim 10 ve 11, Sayfa 46.

[53] [Ç.N.: Nazım Hikmet Bursa Cezaevi'nde yatarken, Şerefeddin Efedi'nin Şeyh Bedreddin üzerine yazdığı kitabı okur ve bir bölümünde takılır. O bölüm şöyledir: "Darülfünün İlâhiyat Fakültesi tarihi kelâm müderrisi Mehemmed Şerefeddin Efendi'nin 1925-1341 senesinde Evkafi İslâmiye Matbaasında basılan 'Simavna Kadısı oğlu Bedreddin' isimli risalesini okuyordum. Risalenin altmış beşinci sayfasına gelmiştim. Cenevizlilere sırkâtip olarak hizmet eden Doukas, tarihi kelâm müderrisinin bu altmış beşinci sayfasında diyordu ki: 'O zamanlarda İyonyen körfezi medhalinde kâin ve avam lisanında Stilaryum - Karaburun tesmiye edilen dağlık bir memlekette 'âdi bir Türk köylüsü' meydana çıktı'' Buradaki 'âdi bir Türk köylüsü' Nazım Hikmet'in dikkatini çekmiş! Bu benim de dikkatimi çekti. Nazım Hikmet'in, Mehemmed Şerefeddin Efendi'nin neden 'âdi bir Türk köylüsü' diye bahsettiğini araştırmış olabileceğini düşündüm ama bu konuda

dana çıktı. Bu zat Türkler'e fakirliği, yani neden mal mülk sahibi olamadıklarını öğretiyordu; kadınlardan başka her şeyin, yani yiyecek, giyecek, çift ve ekilmiş tarlaların insanlar arasında müşterek olabileceğini gösteriyordu. 'Ben senin evine, kendi evim gibi, sen de benim evime kendi evin gibi girip çıkabilmelisin. Ama kadınlar müstesnadır' diyordu. Köylüler duyduklarıyla mest olurken, listesinde bulunan Hıristiyanlarla dostluk kurmaya çalışıyordu. İki ahali arasındaki dostluğu derinleştirmeye çalışırken, 'eğer Türkler Hıristiyan inancını inkar eder-

---

bir şey bulamadım. Osmanlı resmi tarihçileri Neşri, İdris-i Bitlisî ve Aşıkpaşazade'nin, Şeyh Bedreddin ile alâkalı bölümleri inceledim. Bu yapıtlarında Börklüce Mustafa'dan 'âdi bir Türk' olarak değil, 'adî bir köylü' olarak söz edilmektedir. Bizanslı tarihçi Doukas'dan alıntı yapmış olan kişilerin yapıtlarını inceledim. Oralarda da yok! Mehemmed Şerefeddin'in yapıtının dışında 'âdi bir Türk köylüsü' hiç bir eserde yok. Şeyh Bedreddin üzerine 1919'de doktora tezi hazırlamış olan Franz Babinger'in çalışmasında da 'âdi bir Türk' yok. Nerden çıktı bu 'âdi bir Türk köylüsü?' Alıntı yapılan olayın tek tanığı ve aktarıcısı Bizanslı tarihçi Doukas'ın notlarına baktım. Doukas'ın el yazmaları Latince'ye çevrilmiş. Latincem yok ama o bölümü Google çeviri sayesinde Türkçe ve Almancaya çevirme şansım var. Latincesi şöyle: "Eodem tempore Turcus quidam simplex et agrestis innotuit in regione montis, qui sines Ionii ostio adiacet et vulgo Stylarius appellatur, Chio insulae ad ortum obiectus. docebat ille Turcos paupertatem voluntariam; et praeter uxores omnia communia esse debere praedicabet, annoman, vestes, currus et arva. Ego, aiebat, tua domo ut mea otor; tu mea ut tua uteris, salva uxoris reverentia. cumque in istud dogma omnes agrestes pertraxisset, subdole etiam Christianorum amicitiam petebat. edixit enim, quicunque Turkus Christianos pios esse negaret, eum impium esse. quotquot igitur praeceptis eius obsequebantur, in quemcunque Cha tianum incididsent, benigne eum anplectebantur et tanquam angelum dei colebant." Yaptığım Google çevirisinde 'âdi bir Türk köylüsü' geçmiyor! Daha emin olmak için metindeki kelimeleri bire bir çevirdim. Kelime kelime yaptığım çeviride de yok! Tüm kaynakları araştırdım. Mehemmed Şerefeddin'in kitabında sözünü ettigi 'âdi bir Türk köylüsü' ana kaynak olan Doukas'ın Latince çeviride geçmiyor. Mehemmed Şerefeddin Börklüce Mustafa'ya 'âdi bir Türk köylüsü' yakıştırmasını neden yapmış olabilir? Bu sorunun cevabı şimdilik bulunamadı.]

lerse, kendileri de dinsiz olurlar' diyordu. Çevresinde bulunan herkes, karşılaştığı Hıristiyanlar ile dostluk kuruyor, birlikte Mevlâ'ya dua ediyorlardı. Kendisi Sakız Adası'nda bulunan ruhani papaz ve adanın yöneticilerine sürekli haber göndererek, kendi tutum ve yaklaşımlarını aktarıyordu. Kimsenin mağdur olmayacağını, Hıristiyanlığın bu toprakların bir parçası olduğunu söylüyordu. O zamanlar Sakız Adası'nda Turloti[54] diye bilinen manastırda Giritli bir papaz yaşıyormuş. Günün birinde adı geçen bu sahte peygamber Giritli papaza iki genç dervişini göndermiş. Kafaları kazılı, ayakları çıplak, üstlerinde bir tek örtü bulunan garip dervişler! Giritli papaza sahte peygamberin mesajını iletmişler: 'Ben de sizin gibi dünya zevklerinden uzak bir yaşam sürüyorum, duacı olduğunuz Mevlâ'ya ben de duacıyım; denizin dalgalarını sessiz bir şekilde geçip sizin yanınıza geliyorum.' Sahte peygamber tarafından iğfal edilen hakiki papaz, Samos (Sisam) Adası'nda ikamet ettiği süre zarfında -köylünün kendisiyle bir izdivaç hayatı yaşadığı- hergün kendisine gelerek mülakat yaptığını söylemek gibi manasız hareketlerde bulunduğu kanısı yayılmış. Bunun gibi daha birçok tuhaflıklar anlatılmaya başlanmış. Hatta bazıları, huzurumda başka gariplikler de yapıp bunları yazılı olarak verdi diyenler bile olmuş.

Sultan I. Mehmed'in atadığı Bulgar kökenli Şişman paşa[55], sahte peygambere karşı hareket ettiyse de Karaburun'un dar geçitlerinden ileriye geçemedi. Altı bin kişiden oluşan Karaburunlular, paşanın ordusunu yenilgiye uğratırlar Bu muvaffakiyyet üzerine Börklüce Mustafa diye adlandırılan bu köylü, peygamberin ismini taşıyan bu zatın maneviyyâtına kapılan büyük bir cemm-i gafir iltihak etti. Zerrin külah[56] başlığı takma-

[54] Haritalarda Turloti manastırının adını bulunmuyor. Yunan manastırları ya bulundukları yerin adıyla ya da kutsal kitaplardaki ismi ile anılır. A. Karawa, Chios 1866.

[55] [Ç.N.: Bulgar prensi - doğum 1350, ölüm 1395]

[56] Josef von Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches I, 179, 596; ayrıca, Du Gange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis I, 458 (Lugd. Batav, 1686) ve Joh. Leunclavius, Pand. Histor. Turc. cap.

nın gerekli olmadığını, amiyane tek bir parça kumaş ile örtünmenin yeteceği yönünde düşünce belirtirken, Türklükden ziyade Hıristiyanlığa meyletmeyi buyuruyordu.

Bu alt oluştan sonra emir verme sırası yalnızca Sultan I. Mehmed'in paşalarından olan Ali Bey'in elindeydi. Aydın'daki güçlerle Karaburunlulara karşı saldırıya geçtiler. Dağlara giriş yollarını tutan Karaburunlular saldırıya geçen Osmanlı birliklerini yenilgiye uğrattılar. Ali Bey ve adamları Manisa'ya kaçarak hayatlarını zor kurtarabildi. Sultan I. Mehmed durumdan haberdar olunca oğlu Murat ve güvendiği veziriazam Bayezid Paşa ile Rumeli ordusunu Börklüce'nin üzerine gönderdi. Pontus, Pamukkale, Likya ve Aydın'dan takviye kuvvetler toplayan Bayezid Paşa, Karaburun'a doğru ilerlerken ihtiyar, genç, erkek, kadın kime rastladıysa hepsini katletti. Cehennem Vadisi bölgesinde kanlı çatışmalar gerçekleşirken Osmanlı ordusu bir taraftan Sakız Adası tarafındaki kaçış limanlarını tuttu. Etrafı çevrilen ve yandaşları büyük bir kıyıma uğrayan Börklüce, geriye kalanlarla Bülmüş Boğazı'ndan Azap Yeri'ne doğru çekilip oradan Sakız Adası'na kaçmayı denedi ama oraya vardığında denizin Osmanlı gemilerince tutulduğunu gördü. Şehzade Murad'ın mahiyetindekilerinde birçok şehit verdiği mücadele sonunda Börklüce ve dervişler daha fazla dayanamayarak adanın

Osmanlı'ya karşı kendini savunan bir derviş

21, Sayfa 120. Doukas, 23. Bölüm, Sayfa 134, Zerrin külah: Osmanlılarda başa takılan mor ve beyaz başlığa verilen ad.

Çarmıha gerilme anı

kuzeyine dağıldı. Artık gidecek yeri kalmayan Börklüce tutsak edilip Selçuk-Ayasuluk'a getirildi. Börklüce'ye yapılan işkenceler onu fikrinden döndürmedi. Kollarından ayaklarından çarmıha çivilenerek bir devenin sırtına bağlanıp büyük bir alay ile şehirde gezdirildi. Kendisine sadık dervişlerin[57] gözü önünde katledilirken 'İriş Dede Sultan, İriş!' -Yetiş Dede Sultan, yetiş!- dedikleri rivayet edilmiştir. Uzun bir süre kendisine sadık dervişler onun vefatına inanmadılar. Tam aksine ona bağlı dervişlere sorduğumda, verdikleri cevap şöyleydi; 'Dede Sultan ölmedi.[58] O Samos (Sisam) Adası'na çıktı ve hayat-ı münzeviyânesine devam etmekte' Tabiî ki ben bu deli saçmalarına ehemniyyet vermedim. Bayezid Paşa, genç Murat ile birlikte Saruhan ve havâlisini baştan sona dolaşarak karşılaştığı âlem-i terk ve inzivâda yaşayan bütün Türk dervişleri işkence ederek öldürdü."[59]

---

[57] JRAS. XXXIV. Cilt (1902), Sayfa 42-43, adlı çalışmada Haşhaşin üyesi Ahmed Attasch'ın İsfahan'da çarmıha gerilişi şöyle anlatılır: Çarmıha gerilmiş bir şekilde devenin üzerine monte edildi. Yüzlerce erkek, kadın onu görmek için yollara düştü. Onun için türküler söylendi. Attasch, İsfahan sokaklarında dolaştırıldı. Yedi gün boyunca çarmıhta bekletildi. Daha sonra cesedi çarmıhtan alınarak yakıldı.

[58] **[Ç.N.:** Reenkarnasyon, Kızılbaş-Alevî-Bektaşî toplumlarında tenasüh olarak da adlandırılır. İnsanın ölümden sonra başka bir donda farklı isim ve sıfatlarla tekrar dünyaya gelmesine olan inanıştır. Doukas'ın Börklüce Mustafa'nın müritlerinden aldığı cevap ruh göçüne olan inancın göstergesi olarak algılanmalıdır.**]**

[59] **[Ç.N.: Yukarıda Türkçesi verilen Doukas anlatımının Latince orijinali.** Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Editio Emendatior et Copiosior,

Consilio, B. G. Niebuhr II C. F. İnstituta, Auctoritate, Academiae Litterarum Regiae Borussicae Continuata. Bonnae İmpensis Ed. Weberi, 1834, Sayfa 111-115 adlı çalışmadan alındı.] Eodem tempore Turcus quidam simplex et agrestis innotuit in regione montis, qui sines Ionii ostio adiacet et vulgo Stylarius appellatur, Chio insulae ad ortum obiectus. docebat ille Turcos paupertatem voluntariam; et praeter uxores omnia communia esse debere praedicabet, annoman, vestes, currus et arva. Ego, aiebat, tua domo ut mea otor; tu mea ut tua uteris, salva uxoris reverentia. cumque in istud dogma omnes agrestes pertraxisset, subdole etiam Christianorum amicitiam petebat. edixit enim, quicunque Turkus Christianos pios esse negaret, eum impium esse. quotquot igitur praeceptis eius obsequebantur, in quemcunque Cha tianum incididsent, benigne eum anplectebantur et tanquam angelum dei colebant. ipse vero quotidie nuntios mittere ad magistratus Chiorum et principes cleri, consilium suum ipsisi aperiens, profiterique non aliter omnes salvari posse nisi in fidei Christianae communione. erat tum forte anachoreta quidam Cretensis in insulae illius monasterio quad Tutlotae dicitur. ad hunc falsusu ille Abbas misit binos apostolos suos, Dervisios, capite nudo ec raso pedibusque non calceatis, rhenone unico vestitos, per quos talia ipsi significat: "Ego, sicut tu, idem asceticae vitea institutum sequor; eundem deum, cie tu servis, veneror; ad te de nocte sine strepitu venio mare pedibus traiiciendo." Veris itaque Abba a falso illo abbate deceptus coepit et ipse absurda de iilo praedieare, his verbis: "cum Sami morarer, mecum asceticam vitam ipse egit; nuncque per dies singulos traiiciens mecum versetur, et simul colloquimar." aliaque fabularum monstra effutiebat coram me, qui haec scribo. Susmani ergo filius supra memoratus, qui a Mahomete provinciae gubernandae impositus erat, conscripto exercitu adversus illum falsum Abbatem contendit: verum angustias Stylarii montis superara non potuit. Stylarii enim agmine facto, collectis supra sex millia militibus, aditus empervios insederunt, totumque exereitum cum ipso Susmano deleverunt. inde turba omnis quae Percligiam Mustapham (hoc enim falso Abbati nomen erat) sequebatur, opinione sua de impostore illo firmata, nomen illius supra Prophetas laudibus extollebat. edixeruntque caput pileo, qui Zarculas dicitur, non tegere, sed una tantum veste indui, sub dio agere, Christianis potius quam Turcis adhaerere. Rebus ita gestis Lydiae et Ioniae copiis in Stylorios moveat. Stylarii iterum montium angustias occupant; cumque copiarum hostilium maxima pars fauces illas ingressa esset, ab

agrestibus omnes occisi sunt, ut vix cum paucis Hali Begus salvus Magnesiam evaserit hanc acceptam cladem cum audivisset Mohometes, filium suum Moratem etiamtum impuberem annosque natum duodecim illuc mittit, eique comitem adiungit Baiazitern Mesazontem. hi collectis universis copiis Thraciae Bithyniae Phrygiae Lydiae et Ioniae per artas illas vias aditu difficillimas magna vi irrumpunt: obsivos emnes sine diserimine caedunt, senes et infantes, viros et mulieres; utque verbo dicam, in omnem aetatem immaniter saevitum est, donec ad montem perventum, quem tuendum isti monochitones (id est una veste utentes) susuceperant. pugnatum illic acerrime, innumeris, qui Morati militabant, cadentibus: tandem omues illi cum falso Abbate dediderunt se. comprehensos vinctosque Ephesum cunctos abduxere; ubi impostorem illum, quamvis variis tormentis subiectum, interepidum experti sunt inque aua opinione constantem. illum igitur camelo imponunt in cruce extensum, manibus expansis, clavisque tabulae affixis, ac velut ad trinmphi speciem per urbem mediam transvexere. discipulos eius, qui doctoris sui errores deponere noluerunt, ipso intuente cunctos confodiunt. quorum alia verba exaudita non sunt praeber ista "tete Sultan eris" hoc est "domine Abbas accelera;" quibus prolatis mortem alacres oppetivere. per aliquod enim tempus inter discipulos eius opinio obtinuit ipsum mortuum non esse, sed vivere: talique errore tenebatur ascata ille, quicum his transactis collocutus sum. cum enim interrogassem quid de illo sentiret, respondit mihi eum non obiisse, sed in Samun insulam traiecisse, et pristinas colere sedes. verum huias deliramentis neque fidem habui neque animum adverti. Baiazites adolescentem Moratem secum circumducens peragrvit Asiam et Lydiam omnesque monachos Turcos acerbis tormentis necavit, quotquot in paupertate voluntaria viventes reperit. Phrygia deinde lustrata fretum traiecit, venitque Adrianopolin, Moratemque de hostibus triumphantem ad parentem suum Mahometem reduxuit. hic filio suo admodum iuveni tunc Amasiam totamque Cappadociam gubernandam commisit, consiliario ac ministro adiuncto quodam e purpuratis, eoque rerum gerendarum perito, qui Georgiz-Begus appellabatur. 22. Eodem anno magnus Rhodi magister classem biremium trium, aliquot praeterea navium instruxit; quibus imposuit omnem apparatum, bitumen, lapides augulares, ligna, asseres, et si quid alind ipsi opus esset ad arcem in finibus Cariae provinciae aedifirandem: profectusque designativ in quodam promontorio propugnaculum, quad de Petri apostolorum principis nomine Petronium

Sonuç

Şeyh Bedreddin ile alâkalı kaynak aktarımlarımız bunlar. Şimdi tüm bu aktarımlardan yola çıkarak Şeyh Bedreddin öğretisinin iç ve dış dinamiklerinin potresini çizmeğe çalışalım.

Kaynaklar, Şeyh Bedreddin'in 1413 yılında önemli bir maaş bağlanarak İznik'e sürgün edildiğini yazmaktalar. Kendisine bağlanan dolgun maaşla, sürgün yeri olan İznik'te yazım çalışmalarına devam ettiğini, bunun yanı sıra da görüşlerini yayma konusunda bazı kişilerle ilişkiler kurmuş olabileceği varsayılabilir. Şeyh Bedreddin'in düşüncelerini kabul ettirme ve insanları etkileme konusunda etkili biri olduğu biliniyor. Ayrıca sürgün yıllarında düşüncelerini geniş kesimlere yaymada Börklüce Mustafa'dan destek almış olmalıdır. Börklüce konusu açılmışken ismin ne anlama geldiğini aktarıp, onun hakkında bilgi vermek gerekiyor. İslam Ansiklopedisi Börklüce hakkında bilgi bildirirken ismini yanlış bir şekilde "Böreklice"[60] diye verir. Doğrusu Börklüce olmalıydı. **Doukas**, kendi anlatımlarında doğru bir şekilde, "Börklüce" olarak tanımlar. **Johannes Löwenklau**'da "Bürglüze" diye yazmıştır. Börklüce ile ilgi elimizde pek bir bilgi yok. Kaynaklar onunla alâkalı bilgi aktarmıyorlar. Eski kaynaklar ve **Johannes Löwenklau,** Börklüce'yi, Şeyh Bedreddin'in Rumeli "Kethüdası"[61] ya da "Kâhyası" olarak tanımlar. Eğitim durumunu bilmiyoruz. **Doukas**'ın anlatımlarından Börklüce'nin iyi bir asker ve hatip olduğu, insanları etkileme gücünün yüksek olduğu anlaşılmaktadır. **August Müller**, "Batı ve Doğu Ülkelerinde İslam" adlı çalışmasının

---

appellavit. Fundamentis deinde solidis iactis postquano in altitudinem movenia adsurgere coepissent, cum multis copiis accessit Mantachias.]

[60] Bu tanım Josef von Hammer'in kitaplarında geçmekte. "Börek" bir hamur işidir. "Bürk" ise şapka anlamına gelir. Josef von Hammer, GdOR. I, 90, "Börklüce" eski bir Türkçe kelimedir. W. Radloff ya da Evliya Çelebi III, 358, 6. Börklüce'nin anlamını "küçük adam" olarak vermiştir.

[61] [Ç.N.: Osmanlı'nın ilk dönemlerinde sadrazam ve vezirlerin hizmetkarı iken daha sonra devlet hizmetinde görev almışlardır.]

589 ile 590 sayfalarında hatiplik konusunu işlemektedir. Bu kaynaktan hatiplik hakkında detaylı bilgi edinmek mümkün. Börklüce Mustafa, Aydın ili sınırları içerisinde Şeyh Bedreddin'in öğretisi adına bölgede faaliyet yürütmüştür. Börklüce öncülüğünde başkaldırıya katılan insan sayısı farklı rakamlarla ifade ediliyor olsa da, bu sayının 5 bini geçtiği kesin. Ayaklanmanın merkezinin Karaburun olması da tesadüfe bırakılmamış. Karaburun o bölgede konum itibari ile kolay savunulabilecek bir yarım ada durumundadır.

Karaburun Yarımadası'nın girişi oldukça dardır. Bu dar alana hâkim olunduğunda bölgeye giriş ve çıkışları kontrol edebilir ve tüm yarımadaya çok rahat hükmedebilirsiniz. Karaburun'un bir özelliği de hemen karşışında bulunan Sakız Adası'dır. Sakız

Karaburun

Adası, ayaklanmanın başladığı dönemde Venedikliler'in kontrolü altındaydı. **Doukas**, anlatımlarında Börklüce Mustafa'nın adaya kendi elçilerini gönderdiğini yazar. Bu da bize Börklüce Mustafa'nın ayaklanma sırasında Sakız Adası üzerinden Venedikliler'den yardım beklentisi içerisinde olduğunu gösterir. Elimizde şu an için neden ve nasıl bir beklenti içinde olduklarını açıklayabilecek bir kaynak yok. Yalnız Osmanlı tarihçileri, Şeyh Bedreddin'in de bir süreliğine Sakız Adası'na gidip, ada-

nın ruhani liderini İslam dinine geçmesi için iknaya çalıştığını yazarlar. Bu bilgi doğrultusunda Şeyh Bedreddin'in de adada yaşayan Hıristiyanlarla diyalog içerisinde olduğunu öğreniyoruz. Bu bilgi Börklüce Mustafa'nın başkaldırı sırasında Sakız Adası'ndan destek beklentisi içine girmiş olabileceği yönündeki varsayımlarımızı güçlendiriyor ya da adadakilerle birlikte hareket ettikleri yönündeki gözlemimizi destekliyor. Ayrıca Osmanlı tarihçileri Şeyh Bedreddin'in Hıristiyanlar ile olan diyaloğunu sürekli işleyip, onun Hıristiyanlara kanarak başkaldırdığını ifade ederler. Osmanlı tarih yazıcılarının "sapkın" olarak aşağıladıkları başkaldırı hareketi oldukça güçlü tehlike oluşturmuş olmalı ki, gelişmeler padişahın uykularını kaçıran bir boyuta ulaşmış! Padişahın bu başkaldırıyı ilk dönemlerde hafife aldığını söylemek mümkün. Saruhan Beyi Şişman ile Aydın Beyi Ali Bey, Börklüce'ye karşı hareket etmiş olmalarına karşın, Karaburun'daki dar geçitten ileriye geçememişler. Sultan, yaşadığı bu ağır yenilgi karşısında daha temkinli önlemler almaya başlamış ve kendisine bağlı Bayezid Paşa[62] ile Amasya Valisi ve aynı zamanda tahtın varisi Sultan Murad'ı Karaburun'a göndermiş. Bayezid Paşa ve Sultan Murat, Osmanlı kaynaklarında aktarıldığı gibi çok kayıp vermelerine karşın ayaklanmayı çok zor bastırabilmişler. **Doukas**, Börklüce'nin tutuklanıp Selçuk'a bağlı Ayasuluk'a götürüldüğünü ve orada çarmıha gerilip teşhir edildiğini ifade eder. Türkler ise Börklüce'nin paramparça edildiği yönünde bilgi aktarmışlardır.

Ayaklanma sonrasında Bayezid Paşa ile Sultan Murat, Börklüce'ye destek vermiş olan tüm dervişleri kılıçtan geçirmiştir. Bunların başında Manisa ve çevresinde 2 bin kişi toplamış olan Torlak Hû Kemal gelmektedir. Bu kişi hakkında da elimizde pek bir bilgi yok. Aktarımlardan sadece Şeyh Bedreddin'in müridlerinden biri olduğu anlaşılıyor. Torlak Kemal hakkında

[62] Sultan I. Mehmed tahtını ve canını, kendisini Ankara cenginden kurtaran Beyazid Paşa'ya borçludur. Beyazid Paşa, 1413 yılında Rumeli Beylerbeyi, daha sonra rakibi İbrahim Paşa ile birlikte İmparatorluğun sadrazamı olmuştur.

tarihi bilgiler eksik olsa da, Torlak Kemal'in üzerinde biraz durmak gerekir. Çünkü "Torlak Hû Kemal" ismi bize önemli bir ayrıntıyı arz ediyor. Anlamsız gibi görünen bu tür ayrıntıların üzerinde durmak, olaylara bakışımızda farklı bir algı yaratabiliyor. O nedenle, yanıltıcı algı oluşmadan, Torlak Hü Kemal'in ismi üzerinde biraz duralım. Torlak ismi hakkında yanıltıcı saptamalar yapılsa da eski kaynaklara bakıldığında karşımıza sürekli "Hüdin" ismi çıkıyor. Osmanlı tarihçileri el yazmalarında Hüdin'in anlamının "Jehüdi" olduğunu yazarlar. Solakzade, -şakadan olsa gerek- Torlak'ın ismini "Hodbin" olarak çevirmiş. Hodbin'in Farsça karşılığı "bencil, gururlu, mağrur ve kibirli" demektir. Sadeddin Efendi, Torlak Kemal'in ismini yanlış bir şekilde "Hed Ben Kemal" olarak aktarmış. **Joseph von Hammer** ise yapıtlarında Torlak Kemal'i Yahudi olarak damgalar.[63] **Zinkeisen** bu konuda daha temkinli davranır ve Yahudi kelimesini dillendirmez. **Jorga** ise hiç bir yorum yapmamıştır. Buna karşılık ismi ve cismi belli olmayan bir zat İslam Ansiklopedisi'nde ayaklanmayı Yahudi ve Hıristiyanlar'ın öncülüğünde başlayan bir isyan olarak deklare etme cüretini göstermiş ve Torlak Kemal için Yahudi ismine benziyor[64] diye yazmıştır. Tüm bu yazılanlara bakıldığında Torlak Kemal hakkında en yanıltıcı bilgiyi **Joseph von Hammer** yapmıştır. Eğer Türkiye'de bir olguya olumsuz bir anlam yüklemek istiyorsanız, bunun en kolay yolu, o olguya "Yahudi" damgasını vurmanızdan geçi-

---

[63] [Ç.N.: Josef von Hammer'in adı geçen yapıtından]

> ſich Börekłüdſche Muſtafa, und trat nun als der Verkünder einer neuen Lehre, als geiſtlicher Vater und Herr auf, ſo daß ihn ſeine Anhänger nicht anders als Dede Sultan nannten. Ein anderes der Werkzeuge Bedreddin's war ein abtrünniger Jude: Torlak Hu Kemali oder Kemali Hudbin, der ſich als Anführer an die Spitze der in groſſen Scharen damahls das Land durchziehenden und ſich zur neuen Lehre bekennenden Derwiſche ſtellte. Die Lehre der neuen Bruderſchaft

[64] Abraham Danon tarafından 1888 yılında çıkartılan Progresso Gazetesi'nde, "Kemal" hakkında bilgiler vardır. J. H. Mordtmann ise, Kemal isminin Selanik'te yaşayan Yahudiler tarafından çok kullanıldığını yazar. Evliya Çelebi de kitabının üçüncü ciltdinde, sayfa 121'de "Kemaliko" hakkında yorum yapar.

yor. Bu yapıldıktan sonra gerisi kendiliğinden geliyor. **Joseph von Hammer'**in "Essai sur l'histoire des israelites de l'Empire Ottoman" adlı Fransızca çevirisinde bu bariz bir şekilde görülür. Buna benzer bir çalışma **Salomon A. Rozanes** tarafından İbranice kaleme alınmıştır. Yapıtın adı, "Dibre jeme Israel be-Togarmaa"dır. Torlak ve Kemal adlarının ne anlama geldiği konusunda ise şunları yazmak mümkün. Torlak, eski Türkçe bir kelimedir. Genç ve taze demektir. Çıplak, sakalsız ve yeni gelen anlamına da gelebilir. Torlak aynı zamanda eski bir derviş tarikatını da simgeler. Şarkiyatçı **Menavino, Giovan Antonio'**ın yapıtında "Trattato" adlı dervişlerin kerametlerinden bahseder. Bu kerametlerde "Hü Din" ismi çokça geçer. Hü Din ismi ağırlıklı olarak Torlaklar tarafından kullanılır. Bu konuya burada bir nokta koyup Şeyh Bedreddin'in İznik'teki sürgün günlerine dönelim.

Sultan I. Mehmed'in ayaklanma sonrasında aldığı önlemler başarılı olur. Şeyh Bedreddin, İznik'teki sürgün yerini terk ederek İsfendiyar bölgesine geçer. Kısa bir süre orada kalır. Osmanlı ile eski düşmanlığı bulunan İsfendiyar Beyi, Şeyh Bedreddin'i bir gemiye bindirip Karadeniz üzerinden Deliorman'a ulaştırır. Bedreddin, bir süre Eflak Beyi Mircea Cel Bătrân'nın yanında kalır. Mircea, "Osmanlı'nın düşmanı kim ise, vatanıma hoş gelmiştir" yaklaşımını benimsemiş biridir.

Şeyh Bedreddin'in, Eflak Beyi Mircea Cel Bătrân ile birlikte hareket etme kararı alıp almadığı konusunda eski kaynaklar bilgi aktarmaz. Yalnız olayların akışı irdelendiğinde birlikte hareket etme yönünde karar almış oldukları kesin gibi görünüyor. Sadeddin ve Solakzade bunu açıkça ifade etmezler. Bu konu hakkında kısıtlı bilgi aktarıp; Şeyh Bedreddin'in ilk hedefinin Dobruca, Silistre, Zağra ve oradan Ağaçdenizi[65] diye adlandı-

[65] Ağaçdenizi, geniş ormanlara verilen adlardan biridir. İzmit'e bağlı yarım adanın kuzeyinde bulunan ormanlık bir alandır. Buranın dışında Karadeniz'in güney kısmında bulunan ağacı bol olan bir ormanlık alan

rılan Bulgaristan'daki Deliorman bölgesi olduğunu yazarlar. Şeyh Bedreddin burada kendisine bağlı "sufi" ve "mürid" olarak adlandırılan kişilerle bir araya gelmiştir.

Börklüce Mustafa'ya bağlı Hıristiyan bir mürit

Şeyh Bedreddin, sürgün yıllarında görüştüğü mürüdi Börklüce Mustafa'ya özellikle Balkanlar'daki Eski Zağra'ya ulaklar göndermesi yönünde tavsiyelerde bulunmuş olmalıdır. Şeyh Bedreddin, Edirne'de kazasker iken bu bölgede tımar dağıttığı, yardım ettiği insanlar oldukça fazlaydı. Bu insanlar onu geçmişten çok iyi hatırlıyorlardı. Şeyh Bedreddin bu insanları kendi tarafına çekip Anadolu'da başlattıkları başkaldırıya Balkanlar'dan destek vermeyi planlamış olmalı.

---

vardır. Ali Cevat, Tarih ve Coğrafya Lûgatı. J. Ph. Fallmerayer, Geschichte des Kaisertums Trapezunt, München, 1827, Sayfa 294.

İznik'i terkedip İsfendireye üzerinden Eflak'a geçen Şeyh Bedreddin'i gösteren temsili bir gravür. Üzerinde hayvan postu, ayakları çıplak, diz kapaklarının altında ve kolunda halhalları ve elinde teberi bulunan Torlak ile gemiye binerken

Bu konuda onun yanılmamış olduğu da görülüyor! Çünkü Osmanlı kaynaklarında başkaldırı başlamadan önce Şeyh Bedreddin'e destek verenlerin sayısının oldukça fazla olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı kaynakları ayrıca Şeyh Bedreddin'in bulunduğu bölgede örgütleme çalışmaları yürütürken, Mustafa Çelebi'yi Selanik yakınlarında sıkıştırmak için yola çıkmış olan Sultan I. Mehmed'in Rodop Dağları civarında bulunduğunu ve gelişmelerden tesadüfen haberdar olduğunu yazarlar. Mustafa Çelebi'yi yakalamaktan vaz geçip, Selanik'i fethetmeyi de erteleyen Sultan I. Mehmed, Şeyh Bedreddin'i ortadan kaldırma kararı verdiği söylenir. Solakzade Mehmed Efendi'nin anlatımına göre Sultan I. Mehmed, Elvan Bey'i[66]

[66] Elvan Bey ve ailesi, sarayda I. Mehmed tarafından sevilen bir aileydi. Bu aile Sultan Murat zamanında da saraydaki görevine devam etmiştir. Yemeklerinin tadına bakmakla göreve başlamışlardır. Buna bağlı olarak

Şeyh Bedreddin'i yakalaması için görevlendirir. Fakat Şeyh Bedreddin'in kendi adamları, -onun varlığından şüphe duymuşlar ki- ihanet ve hoşnutsuzluğa kapılıp, Elvan Bey'in işini kolaylaştırmışlar. Osmanlı kaynakları Şeyh'in kendi adamları tarafından yakalanıp Sultan I. Mehmed'in huzuruna çıkartıldığını yazarlar. Bu bilgiler doğru değildir. Doğru olan Osmanlı askerlerinin Şeyh Bedreddin'i adım adım takip ettikleridir. Yakalandıktan sonra Şeyh Bedreddin'in titiz bir sorgulamadan[67] geçirildiğini görüyoruz. İdam öncesi Osmanlı kadıları olmak üzere İran'ın Herat şehrinden gelip sultanın hizmetinde bulunan Mevlana Haydar'a,[68] Şeyh Bedreddin'e nasıl bir ceza verilmesi konusunda fikri sorulmuş. Mevlana Haydar, fikrini bir hadise dayandırarak, "kanı helal, malı haram"[69] diyerek belirtmiştir. Bu hadisi İdris-i Bitlisi, "Sultanın onayıyla mallarınızı güvence altına alan idareyi ya da beyleri alt etmeye çalışan zat telef edilir." yorumuyla destekler. Şeyh Bedreddin, Serez Çarşısı'nda, yap-

---

hükümdarların yemeklerinin tadına bakan kişilere "çaşnigirbaşı" denmiş. Josef von Hammer I, Sayfa 418 ve devamı.

67 [Ç.N.: Şeyh Bedreddin'in torunu Hafız Halil'in yazmış olduğu Manâkıbnâme'de, İranlı molla Mevlana Haydar'ın Bedreddin'in katline fetva vermeyip tam tersine Bedreddin'le bir kaç gün süren bir görüşme yaptığını iddia eder. Görüşme sonrası, Bedreddin'in fazlını anlayıp büyük saygı gösterdiğini, idamı için sebep bulunmadığını, öldürülmemesi için dilek eylediğini belirtir.]

68 Josef von Hammer ve İdris-i Bitlisî Şeyh Bedreddin hakkında fetva veren kişinin ismini "Said" diye verirler. Aksine bu kişinin ismi "Haydar'dır." Haydar'ın kaleme aldığı birçok eseri vardı. Kendisi hatip olarak bilinir. Kuran'ı yorumlayan "Kaschschaf an Haqa'iq" adlı çalışması vardır. 1427 yılında vefat etmiştir. Yetiştirmiş olduğu Molla Hüsrev ve Kahveci Mehmed Efendi tanınmış talebeleridir. Taşköprüzade, des Medsehdi, Sayfa 83. Mevlana Haydar fıkıhcı Sa'd ad-Din Mas'ud ibn 'Umar ibn 'Abd'allah at-Taftazani'nin öğrencisidir. Brockelmann, II, 215.

69 Maximilian Enger, "Maverdii constitu'iones politicea" Bonnea 1853. Sayfa 99. İslam'da geçen mal dokunulmazlığı diğer İslam âlimlerinin yapıtlarında konu edilmiştir.

tıklarından hiç bir pişmanlık duymadan idama yürümüştür.[70] Bedreddin'den geri kalanlar bir fetva ile yakınlarına pay edilmiş. Naaşı ise müridleri tarafından alınarak adına kurulan Serez'deki türbede defnedilmiştir.

Eflak hükümdarı Mircea Cel Bătrân ile Şeyh Bedreddin'in karşılaşma anı

Bu bölümün sonuna geliyoruz. Fakat üzerinde durulması gereken önemli bir konu daha var. O da tüm bu yaşananların hangi tarihe tekabül ettiğidir. Bu konuda bilgi aktarmış iki batılı tarihçi var. Bunlardan biri **Joseph von Hammer**, diğeri ise **J. W. Zinkeisen'**dır. Her iki batılı tarihçi ile Osmanlı tarihçileri

[70] Ölümünden önce Bedreddin'in beyin kanaması geçirdiği rivayet edilir. Bu bilgi İbn Arabşah'ın "Ukud-Ün-Nasiha" adlı çalışmasına dayandırılır. İbn Arabşah ile Bedreddin'in, İsfendiyar Bey'in meclisinde bir araya gelip görüştükleri söylenir. İbn Arabşah'ın biyografisi araştırılıp Bedreddin hakkında var olabilecek bilgilere ulaşmak gerekir.

olayların vuku bulduğu tarih üzerine hemfikirdirler. Fakat hemfikir oldukları tarih, bize göre yanlıştır! Verdikleri tarihin yanlış olduğunu kanıtlayan en ciddi kaynak ise **Gelcich Jozsef** und **Thallòczy Lajos**'un 1887 yılında Budapeşte'de yayımlanan "Raguza ès Magyarország" adlı çalışmadır. Bu çalışmada bir yazışmadan söz edilir.[71] Yazışma, 1416 yılında Selanik ve Bosna'nın bir işgal altında olmadığı ya da buralara yönelik Osmanlı'nın askeri bir tehdidinin varlığından söz etmez. Bu yazışmaya göre kesin olarak firarda olan Düzmece Mustafa,[72] Bizans İmparatoru Adronikes'in sığınmış olmalıdır.[73] Bu veriler ışığında olayların, 1416 yılının, kış bitimi ya da bahar başlangıcında meydana geldiğini iddia edebiliriz. Hacı Halıfas'ın belirttiği gibi, olayların Sultan I. Mehmed'in iktidarda olduğu 1420 ve **Zinkeisen**'ın ve **Hammer**'in tahminde bulunduğu 1418 tarihlerini bir kenara bırakabiliriz. Çünkü bu tarihler doğru değiller. Olaylar 1416 yılı içersinde cerayan etmiştir.

---

[71] **[Ç.N.:** 25 Aralık 1416 tarihli yazışmada konu edilen bölüm. Sayfa 265, "De novis Teucrorum, ad presens nullus exercitus est in regno Bosne aut Rasie, quia eorum imperator est occupatus Salonichi circa absidionem fratris ipsius, qui erat in Vlachia, cui imperator Constantinopolitaus favorem exhibet."]

[72] **[Ç.N.:** Aşıkpaşazâde "Osmanlı Tarihi" kitabında Düzmece Mustafa konusunda şunları yazar; "Sultan Murad yanındakilerle Edirne'ye ulaştı. Mustafa'yı takip ettiler; Kızılağaç Yemeesi'nde tutup tekrar Edirne'ye getirdiler ve hisar burcundan aşağı astılar. Bütün halk seyretti. Kale burcunda bırakıp birkaç gün asılı kaldı, en sonra onu bir Işık dervişi gömdü" Osmanlı'nın "Işık" dervişi diye adlandırdığı kişiler Hü Kemal'in Torlakları'dır. Osmanlılar, Torlaklara "Işık" dervişleri de derlerdi.]

[73] Jorga Nicolae, Geschichte des rumänischen Volkes, I, 302, Gotha 1905.

Şeyh Bedreddin Öğretisi

Şeyh Bedreddin, reformcu devlet anlayışını toplumun geniş kesimine ulaştıramadan yaşamdan ayrıldı. **Doukas**'ın konu hakkında kısa ipuçları olmasaydı Şeyh Bedreddin ile alâkalı tarihi gerçekleri hiç bir zaman öğrenemeyecektik! Osmanlı kaynakları, Şeyh Bedreddin ayaklanması başta olmak üzere diğer olaylar hakkında, ya çarpıtarak bilgi aktarmışlar ya da alabildiğine yüzeysel bilgiler vermekle yetinmişlerdir. Bu nedenle Bizans kaynaklarındaki bilgiler doğrultusunda Şeyh Bedreddin öğretisinin iç ve dış dinamikleri daha kapsamlı ve mutlaka yeniden değerlendirmek gerekir. Börklüce Mustafa, Anadolu köylüsünün yoksulluğundan bahsederken, kadınların dışında kalan herşeyin ortak kullanımı konusunda düşünce belirtir ve Hıristiyanlara karşı toleranslı olunması gerektiğini savunur. Hıristiyanlığın İslam ile eşit olduğunu söyler. Bu söylemi Şeyh Bedreddin ve Börklüce'nin günlük yaşamlarında bire bir uyguladıkları görülüyor.[74] Şeyh Bedreddin ve Börklüce'ye bağlı müridlerin dış görünüm olarak alışılmışın dışında, tamamen farklı bir giyim tarzlarının olması, sıradan bir yaşam tarzını tercih ettiklerinin göstergesidir; **Doukas** anlatımlarımda, başlarının kazılı, ayakları çarıksız, yalın ayak olmaları ve üzerlerinde yalnızca bir örtünün bulunması gibi kısa notları vermekte. Üzerinde durulması gereken diğer konulardan biri de **Doukas**'ın

[74] **[Ç.N.:** Şeyh Bedreddin'in annesi ve zevcesi Hıristiyan kökenlidir. Börklüce Mustafa'nın zevcesi ise Bizanslı bir prensestir.]

aktarımlarından yola çıkarak bazı tarihçilerin Şeyh Bedreddin öğretisine komünist ideoloji yakıştırmalarıdır. Bu yakıştırma çok doğru olmamakla birlikte mutlaka üzerinde durulması gereken bir konudur. Yaşadığımız zamandan geriye bakarak, 1416 yılında yaşanmış ayaklanmaya komünist öğeler yüklemek zorlama bir yaklaşım gibi dursa da Bâtını kökenli dinsel ve siyasal hareketlerde komünist öğeleri görmek mümkün. Sünnî eğilimlerin ağırlıklı olduğu toplumlarda ise bu tür düşüncelerin varlığına olumlu bakılmaz. Mülkün ortak kullanımının Bâtını toplumlarda ortaya çıktığı görülmekte. Ortak kullanım, Sünnî yaşam felsefesinin temel yapısına ters.[75] Zorunlu sadaka olarak kabul görmüş, zekâtın doğrudan varlık vergisi olarak algılanması Sünnî yaşam biçiminin temel taşlarından biri. Bu nedenle ortak kullanım düşüncesinin Sünnî topluluklarda gelişip yaşam bulması oldukça zor.

İslam tarihine bakıldığında komünist öğeleri Karmatî[76] hareketinde de görüyoruz. **C. von Arendok**, 1919 yılında yapmış olduğu bir çalışmada[77] bu konuyu işler.[78] **C. von Arendok**,

---

[75] Huert Grimme, "Leben Muhammeds, Münster - Muhammed'in Yaşamı 1892'' adlı yapıtında Muhammed'in "zekât" ile alâkalı uygulamasını komünizim olarak değil, sosyalist düşünce kapsamında değerlendirmeye çalışır.

[76] [Ç.N.: Karmatîler: Ebu Saidiler ya da Karamatîler olarak bilinir. Bâtınî kökenli dinsel ve siyasal akımın üyeleridir. Adını akımın kurucusu Hamdan Karmat'tan almıştır. Karamatîlik başlangıçta Bâtınî bir hizmet hareketiyken sonradan büyük bir ayaklanmaya dönüşmüş, iki yüzyıl boyunca Irak, Suriye, Bahreyn ve Kuzey Afrika'da yağmalamalara, katliamlara ve kanlı savaşlara yol açmıştır. Hamdan Karmat 878'de Irak'ta yeryüzü zenginliklerini paylaşma vaadiyle özellikle köylülerin desteğini kazanmıştır. Önceleri müritlerinden yalnızca belirli bir vergi toplayan Karmat, daha sonra bütün malları ortaklaşa kullanma zorunluluğu getirmiştir. Bu nedenle tarihçiler Karmatî hareketini komünist felsefe ile karşılaştırırlar.]

[77] De opkomst van het zaiditische İmamaatin Yemen, Leiden 1919, Sayfa 302.

Sünnî-İslam'da mülkiyetin ortak kullanımının mümkün olmadığını yazar. Tarikatlarda komünist öğeleri görmenin mümkün olduğunu,[79] ortak mülkiyetin ise tarikat yapılarında dış dünya için temsili bir önemi bulunduğuna vurgu yapar. Ortak yaşam, yemek içmek, elden ele olma olayı, sınırlı olsa da komünist öğeleri çağrıştırıyor. Börklüce Mustafa, Karaburun'da başlattığı başkadırı sırasında oradaki ahalinin ortak yaşam tarzını benimseyip uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Hatırlatmakta yarar var, **Georg Jacob**,[80] çalışmasının bir yerinde Hıristiyanlık ile İslam'daki ortak değerlerin bir dökümünü vererek, Börklüce Mustafa'nın, Sakız Adası'nda yaşayan Hıristiyanlara; "Sizin taptığınız Mevlâ'ya ben de tapıyorum" çağrısı yapmış olduğunu, Börklüce'nin öne çıkarttığı bu ortak değer algısının sufilik ve Hurufi inancında yer yer kendini hissettirdiğini yazar.

Anadoluda'ki inançları değerlendirirken gözden kaçırılmaması gereken konulardan biri de, İslam sonrası ya da Hıristiyanlık öncesi inanç ve kavramların devamlılık arz etmiş olmasıdır. Küçük Asya topraklarında İslam'ın Hıristiyanlığa karşı verdiği mücadele yüzyılları bulmuştur. İsa'dan sonra 641 yılında Araplar'ın, Kilikya'yı işgal edişi, 1516 yılında Sultan Selim'in İslamı kabullenmeyen Anadolu ahalisini zorla Müslümanlaştırması uzun bir süre almıştır. Anadolu topraklarının

---

[78] Thedor Nöldeke, 40 yıl önce "Orientalischer Sozialismus, Deutsche Rundschau, XVII. Cilt, Berlin 1879, Sayfa 284-291" adlı bir makalesinde ilginç olaylar aktarır. Bunlar arasında en ilginç olanı Baba İshak isyanıdır. Bu konuda daha detaylı bilgiyi E. G. Browne'nin "A literary history of Persia from the earliest times until Firdnwsi, London 1902, Sayfa 323-336" adlı yapıtında bulmak mümkün. [Ç.N.: Adı geçen "Baba İshak İsyanı", "Baba İlyas İsyanıdır". Tarihte Babaîler İsyanı olarak bilinir. Tarihçilerin yaptığı bu hata daha sonra düzeltilmiştir.]

[79] 16. yüzyılda Almanya'da her ikisi de papaz olan kişilerin (Paukers von Niklashausen ve Thomas Münzer) başlattıkları köylü ayaklanmaları olmuştur. Bu ayaklanmalar komünist öğeleri içinde barındıran isyan hareketleri olarak bilinmektedir.

[80] Türkische Bibliothek, Bektaşîlik ve Ona Yakın Akımlar, Cilt IX. Sayfa 25.

Müslümanlaştırılması, Anadolu'yu Dar-ül İslam olarak damgalama anlamını taşısa da Anadolu topraklarında İslam'ı kabullenmeyen diğer dini azınlıklar her zaman var olmuşlardır. Bu coğrafya parçasını çok iyi tanıyanların başında **Sir William Mitchell Ramsey**[81] gelir. **Ramsey,** Anadolu tarihini açık ve anlaşılır bir şekilde anlatırken, bu topraklarda yaşam bulmuş esrarengiz pagan geleneklerini yazılarıyla günümüze kadar taşımıştır. **Ramsey** 19. yüzyılın son çeyreğinde yayımladığı iki çalışma,[82] Anadolu ahalisi ile İslam öncesi dini akımları konu eder.[83] **Ernst Lucius**'in, 1904 yılında Tübingen de yayımladığı bir çalışma ise,[84] Anadolu'da bulunan dini akımlar ve kiliseler hakkında detaylı bilgiler içerir.

Osmanlı döneminde Küçük Asya'daki derviş yapılarının gelenek ve göreneklerinde eski Hıristiyan öğelerini barındırmaları İslam öncesine kadar uzanmaktadır. Tabiî ki derviş yapılanmaları hiç bir zaman bu öğeleri koruma ve geliştirme gibi bir çaba içerisinde olmamıştır. Bu konuda yine **Sir William Mitchell Ramsay**'m çalışmalarına[85] bakmak mümkün.

---

[81] William M. Ramsey, The War of Moslem and Christian for the possession of Asia Minor, Sayfa 281-301 ve M. Ramsey tarafından yayımlanan Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire, Aberdeen 1906 ve ayrıca Impressions of Turkey during a iwelve years' wanderiting, London 1897, Sayfa 102 ve devamı. Bu bağlamda okumaya değer olan; The geographical conditions deterinining history and religion in Asia Minor, XX. Cilt, Geo' graphical Journal, London 1902, Sayfa 257-282.

[82] The permanence of religion at holy places in Western Asian ve Pauline and other Studies in Early Christian History, (London 1896) adlı çalışmaları.

[83] Anadolu İslam öncesi pagan geleneğe Seyyid Battal Gazi'yi örnek gösterebiliriz.

[84] Ernst Lucius, Wie Anfänge des Heiligenkults in der christlichen Kirche, 1904.

[85] That Brotherhoods were a remarkable feature of Anatolian society both in ancient and mediaeval times. Yine onun çalışması: The Cities and Bishoprics of Phrygia, Oxford 1895/97, L Cilt, Sayfa 97, IL Cilt. Sayfa

Doukas'ın, Şeyh Bedreddin'in sözcüsü olarak tanımladığı Börklüce Mustafa'nın felsefesiyle alâkalı vermiş olduğu kısıtlı bilgiler bizim daha detaylı bir analiz yapmamıza engel oluyor. Bu nedenle konuyla alâkalı geçmişte yapılan tüm çalışmalar tekrar sorgulanmalı. **Doukas**'ın anlatımları farklı metodlarla yeniden irdelenmeli. Örneğin **Doukas,** Börklüce'ye bağlı dervişlerinin kafalarını kazıtma geleneğinden söz eder. Bu kafaları kazılı ayakları çıplak, üstlerinde bir tek örtü bulunan garip dervişlerden Cenevizli **GiovanniAntonio Menavino**'de[86] söz etmiştir. **Menavino,** İran'dan yazdığı raporlarda Torlaklar'ın kafalarını kazıtmalarından bahseder. **Menavino** bu kazıtma geleneğine Hurufi temsilcilerinden Nesimi'nin[87] bir gazelini raporlarında örnek gösterir:

Gel erenler gel hele,
Katıl bize,
Kalenderî ol,
Başını kazıt,
Bıyığın senin olsun.
Bu devran kısır döngü,
Dert etmenin âlemi ne.

Gazel, kişinin maddi dünya ile bağlarını koparıp, kafası kazılı halde Kalenderîliğe yönelmesi yönünde bir çağrı yapıyor.

359, 630, yine çok önemli bir tez olan "Tekmoreian guest-friends in den Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire, Aberdeen 1906, Sayfa 305, Sayfa 318" adlı çalışma.

[86] [Ç.N.: Giovanni Antonio Menavino, 1493 yılında varlıklı bir Ceneviz ailesinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 12 yaşındayken Korsika açıklarında korsanlara esir düşer. Akıllı, iyi eğitim görmüş ve üstelik yakışıklı olduğundan Sultan II. Bayezid'e armağan edilir. Sonraları I. Selim'e miras kalan Menavino, 1517'de 24 yaşındayken Trabzon'dan kaçarak Edirne ve Selanik üzerinden Cenova'daki ailesine dönmeyi başarır. Menavino, daha sonra başından geçenleri kaleme almış ve yazdıkları oldukça ilgi görmüştür.]

[87] Josef von Hammer, Osmanlı Tarihi.

Mütevazı bir hayat sürüp ibadete odaklanmayı istemektedir. Hırka da derviş geleneğinde sıkça kullanılan geniş ve uzun bir libastır. Ceket ve hırka, derviş yaşamında dünya nimetlerinden vazgeçip, fakirliği tercih etmenin sembolü olarak algılanır. **Ignaz Goldziher,** İmam al-Qushayri'den alıntı yaparak bu konuda şunları aktarır:

Tassavvuf üç temel üzerine kuruludur.[88]

1. Dünya nimetlerinden elini ayağını çekip fakirleşmek.
2. Her şeyden feragat edip kalbi temiz tutmak.
3. Kötü huylardan arınıp iyi huyları öne çıkartmak.

Bu sıraladığımız bilgilerle birlikte, üzerinde mutlaka durulması gereken konulardan bir diğeri de -ki bunu **Doukas** da yazmıştır- Börklüce Mustafa'nın çarmıha gerilme sırasında müritleri tarafından dile getirilen "Eriş Dede Sultan Eriş!" nidâsıdır. Bu sesleniş Börklüce Mustafa'ya bir ağıt olarak atfedilmiş olmalı. Börklüce Mustafa'nın kendisine bağlı müridleri tarafından Mehdi olarak algılandığını daha önce belirtmiştik. Börklüce'yi isyancı Türkmen dervişi Bozuklu Şah Celâl Ayaklanması[89] ile karşılaştırdığımızda, Börklüce'ye bağlı müridlerin

---

[88] İmam al-Qushayri, Risâla, Kairo 1287, Sayfa 148 ve son paragraf.

[89] **[Ç.N.: Ali Haydar Avcı, Şah Kalender İsyanı, Alevî Tarihinden Bir Kesit, La Kitap Yayınları, Ankara 2014, Sayfa 123, 2014 -** Bozoklu Şah Celâl Ayaklanması-1518**:** Yoksul ve topraksız köylülerin baskı ve ağır vergiler altında ezilmesini önlemek amacıyla eyleme geçen Bozoklu Şah Celâl'in eylemi 1517 yılı ortalarında Tokat yöresinde ortaya çıkan kısa sürede önemli ölçüde etkili olan eylemlerden biridir. "Kendüyi mecnunluğa urub ve abdal kisvetine girüb" eyleme geçen Şah Celâl "Mehdi bu gardan âşikâr olsa gerektir ve ben intizarla me'mûrum" diyerek çevresine geniş bir kalabalık toplamış ve daha sonra "Halife-i zaman ve Mehdi-i devrân benim" diyerek bu kalabalığı harekete geçirmişti. Etkili olduğu alan: Amasya, Tokat, Zile, Artukabâd ve Sivas yöreleri. Katılımcılar: Vergi yükü altında ezilen topraksız ve yoksul köylüler, yöneticilerin sürekli baskısından bunalan Alevî-Kızılbaş Türkmen aşiretleri. Sonuç:

sayısının çok daha fazla olduğu görülür. Buradan yola çıkarak bu isyan hareketinin Şeyh Bedreddin'den sonra ikinci önemli şahsiyetin Börklüce Mustafa olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca Börklüce'ye adfedilen nidânın kendine özgü bir tarzı olduğunu da vurgulamak gerekir. Dinler tarihi[90] açısından bu nidânın ne anlama geldiğini mutlaka araştırmak gerekir. Bu konuda **J. H. Mordtmann,** 1281 yıllarına ait "Mizân al-haqq fi ihtijâr al-akaqq" adlı bir el yazmaya dikkat çeker. El yazma, İslam tarihinde mezhep çekişmelerini[91] sorgulamakta. El yazmanın bir bölümünde; Hacı Halifa ölümünden bir kaç ay önce katı Ortotoks ve bağnaz öğretmeni Kadızade'yi anarak, Kadızade'nin bazı dervişlerden rahatsızlık duyduğunu, Halveti, Mevlevi ve Makber Bekçileri[92] gibi tarikatları sevmediğini, on-

---

Kalabalık ve donanımlı Osmanlı güçleri karşısında fazla dayanamayacaklarını anlayınca 1518 yılı bahar ya da yaz ayında Safevi topraklarına geçmek amacıyla Erzincan civarına gelindiğinde, geriden yetişen Dulkadir beyi Şehsuvar Ali Bey güçleriyle çatışma ve yenilgi. Bu çatışmadan sağ olarak kurtulan Şah Celâl daha sonra ele geçirilerek öldürüldü ve başı İstanbul'a padişaha gönderildi. Tutsaklık ve kırımdan kurtulabilen taraftarları ise Safevi topraklarına geçtiler. Bu eylemin Osmanlı toplumunda derin izler bıraktığı görülmektedir. Bu olay sonrası Anadolu'da ortaya çıkan bütün halk hareketleri kim tarafından çıkarılırsa çıkarılsın, niteliği ve boyutu ne olursa olsun Şah Celâl'in adından hareketle "Celâli" olarak anılmaya başlandı.]

[90] Metinde vurgulandığı gibi "Eriş Dede Sultan Eriş" nidâsımn dikkat çeken psikolojik bir yönü de var. Antik elçilerin doktrinlerinde geçen, dramatik çağrışım duaları gibi. İsa'nın yeniden dirilişine benzeyen ya da kutsanmış objelerin yok oluş karşışında dile gelen nidâlar gibi bezenmiş. "Eriş Dede Sultan Eriş" nidâsı yeniden dirilişe olan inancın dışa vurumu olsa gerek.

[91] Charles Rieu, Catalogue of Turkish Manuscripts in the British Museum, London, 1887, Sayfa 254. G. Flügel, arab., pers. und türk. Handschriften der Wiener Hofbibliothek II, Sayfa 267. Bir dizi bilimsel yazı aktaran bir çalışma. Dervişlerin içtikleri tütün ve kahveler hakkında bilgi aktarırken kendilerini gerçek inananlar diye tanımlayan grup ile tasavvufçular arasındaki çelişkileri vermektedir. Josef von Hammer, Sayfa 163.

[92] "Makber Bekçileri – Grabeswächter", İstanbul'daki bir tekkenin ismi. Zenker II, 870 a u. d. W. maqber.

lar hakkında: "Tahta depenler,[93] ney çalanlar,[94] gel toplu dede gel, gel boğazlı dede gel, diye her ibadette güçlü bir şekilde başlarını sallayarak durmadan depinirler" diyerek eleştirisini dile getirdiğini yazar.

Kadızade'nin rahatsızlık duyduğu bu "tepinme" hali, "Eriş Dede Sultan Eriş" nidâsındaki seslenme ritüelini çağrıştırmaktadır. İşte bu tarz bağlantı kurabileceğimiz olayların ivedilikle irdelenmesi gerekir. Bu bağlamda Türbedar Toklu İbrahim Dede'nin 1281 tarihli "Hadiqat ül-dschewâmi'' adlı el yazması da oldukça ilginçtir. İbrahim Dede, çalışmasında Tokmaklı Dede'den bahseder. Tokmaklı Dede'nin türbesini ziyaret edenler arasında Hıristiyan inançlı insanların olduğunu belirtir. Bu konuda **Friedrich Schrader**'in yazmış olduğu "Konstantinopel"[95] adlı çalışmanın 94 ve 95. sayfalarına bakmak yeterli. Ayrıca bu çalışma, İstanbul'daki türbe ve tekkeler hakkında ek bilgiler de vermektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, Börklüce Mustafa'ya adfedilen "Dede Sultan" unvanının köklerinin tekrar irdelenmesi gerekiyor. Bu bilge insanların başlattıkları başkaldırı hareketinin iktidar olmaya yönelik bir amaç güttüğü açıktır. Bu amaç doğrultusunda Şeyh Bedreddin'in oldukça sıkışmış ve Osmanlı'ya karşı zayıf konumda olan Hıristiyan Eflak Prensi Mircea Cel Bătrân[96] ile birlikte hareket ettiği görülmekte. Bu çabaya Sakız

---

[93] Halvetiler.

[94] Mevleviler.

[95] [Ç.N.: Friedrich Schrader'in yazmış olduğu ''Konstantinopel'' adlı çalışmasından: "Tokmak Dede - Wir fügen unserer Aufzählung der alten muhammedanischen Heiligtümer Stanbuls ein weiteres hinzu, das in mehr als einer Hinsicht interessant ist. Auch bei diesem Heiligen "mit dem Klopfen" (tokmak) liegt anscheinend ein Synkretismus mit einem christlichen heiligen vor."]

[96] [Ç.N.: Franz Babinger, "Beitrige zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien 14-15 Jahrhundert" adlı çalışmasında Walachei-Eflak Bölgesi'nin Türkler'in eline geçtiği zamanı irdeler. Babinger, Bulgar ve

Adası'ndaki Hıristiyanları da eklersek, Şeyh Bedreddin'in mücadelesini tesadüfe bırakmadığı, aksine başkaldırının planlı ve programlı yapıldığı görülüyor. Başta Osmanlı kaynakları olmak üzere anonim kaynakların da var olanı tekrarlamaktan öteye geçmediklerini daha önceki bölümlerde aktarmıştık. Yalnız burada ilginç olan bir noktayı mutlaka vurgulamak gerekir, o da; Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde'nin, Şeyh Bedreddin ile alâkalı ilk aktarımlarında "Mehdi" sonraki aktarımlarında ise, "Halife" yakıştırması yapmış olmasıdır.[97] Osmanlı tarihçileri ilerleyen zamanlarda ise Şeyh Bedreddin'in taleplerinin "Padişahlık" ya da "Beylik" olduğunu yazarlar. İslam dünyasında, Muhammed'den bu yana dini liderlerin politik olarak etkili oldukları bilinir. Bu anlamda Şeyh Bedreddin'in çağının en güçlü mutasavvıf düşünür vasfını görmemezlikten gelip, bu vasfını bir kenara bırakarak, onun taleplerini irdelemeden bozguncu yaftasını yapıştırıp, sahte Mesih algısı yaymak -ki bu İslam dünyasında sıkça görülse de- doğru bir tespit olmaz. Şeyh Bedreddin hareketinin ortaya çıkış nedenleri çok ciddi temellere dayanmaktadır. Bedreddin'in öğretisine bakıldığında, öğretisinin ruhunda bir isyan, doğasında bir başkaldırı olduğu görülür. Ayrıca Şeyh Bedreddin'nin felsefe ve öğretisinin İmam Sühreverdî'ye[98] kadar uzandığı biliniyor. İmam Sühreverdî ya da İşrakil

---

Sırp kaynaklara göre Eflak hükümdarı Mircea Cel Bătrân ile Beyazid'ın ilk temasının 1394 yılında olduğunu yazar. Beyazid, 1394 yılında Bulgaristan'ı feth ettikten sonra Eflak Bölgesinin beyi Mircea Cel Bătrân'ı karşısında bulur. Cenge tutuşurlar. Cengi kaybeden Mircea, Osmanlı'ya vergi vermeye başlar. Fakat Mircea her dönem, Osmanlı'ya karşı muhalefet eden güçlere destek vermesiyle tanınır.]

97 Al-Abschihi ve Al-mustatraf, Kaire baskısı, (1272, 1304, 1305, 1306, 1308) ya da çeviri olarak G. Rat (Paris, 1899). Onun dışında A. v. Kremer, Geschen der herrschende Ideen ve devamı, Sayfa 188, Peygamberin Politik Serüveni."

98 **[Ç.N.: Cebral'in Kanat Sesi, -Sembolik Hikayeler- Edebiyat Dizisi 2, Sufi Kitap, Hazırlayan Editör: Emine Altay Öztürk, 1. Baskı, 2006.** Sühreverdî, 1155 yılında İran'ın Zencan vilayetine bağlı Ebher ilçesinin Sühreverd köyünde dünyaya geldi. Sühreverdî, Merağe ve İsfahan

isimli fikrin kurucusu, aynı zamanda "Hikmet el-İşrak" adlı kitabın yazarı; rasyonel düşünce ile sezgisel düşünceyi kendi felsefesinde mükemmel bir şekilde bir araya getirip harmanlayan kişidir. **Alfred von Kremer**'de, "Geschichte der herrschenden Ideen des Islams" adlı çalışmasında, Sühreverdî'den alıntılar yapıp yayımlamıştır. Şeyh Bedreddin ile Sühreverdî'nin öğretilerine bakıldığında birbiriyle örtüşen yönlerinin olduğu, ayrıca silselerinin de benzeştiği görülür. Sühreverdî'ye göre; "eşyayı kavramamızı sağlayan ışıktır. Fakat doğrudan ışık ile var olan bilgi, Mevlâ katından geldiği için insanüstüdür. Böylece eğer birisi o bilgiye erişebilirse, keramet gösterip, varlık ve olaylara müdahele edebilir.[99] O kişi için artık gizlilik perdesi kalkmıştır."[100]

şehirlerinde felsefe, mantık, fıkıh, tesfir ve edebiyat başta olmak üzere, medreselerde okutulan bütün dersleri okudu. Sühreverdî, İsfahan'da bulunduğu dönemde sufilerle tanışmış, Beyazid Bestami ve Hallac-ı Mansur gibi ariflerin etkisinde kalmıştır. Büyük bir ihtimallle yine bu dönemde, Antik İran felsefesi veya kendi deyimiyle Husrovanî hikmetin temel esaslarıyla tanışmıştır. Sühreverdî, tahsilinden sonra Anadolu ve Suriye'ye gitti. Uzun bir zaman Diyarbekir ve Mardin şehirlerinde kaldıktan sonra Konya ve Sivas'a gidip Sultan II. Kılıçarslan'ın oğullarına ders verdi. Sonra Suriye'ye giderek Halep şehrinin hâkimi Melik Zahir'in isteği üzerine, ölümüne kadar Halep'te kaldı. Malik Zahir, Sühreverdî'nin Halep'te kalıp ders vermesi için gerekli olan ortamı hazırladı. Selahaddin Eyyubi'nin oğlu olan Malik Zahir'in Sühreverdî'yi sevip kollaması, Sühreverdî'nin kimseden korkmadan açık sözlülükle bildiklerini anlatması şehir ulemasının rahatsızlığına neden oldu. Şehir ulemaları altında mühürlerinin olduğu şikâyetnameyi Selahaddin Eyyubi'ye gönderirler. Haçlılarla savaş halinde olan Selahaddin Eyyubi, ulemanın desteğinden mahrum kalmamak için oğluna Sühreverdi'yi öldürme emri verdi.]

[99] Bu konu hakkında en kapsamlı ve güvenilir son derece vicdanlı Osmanlı tarihçisi Mustafa b. Ahmed Ali'nin (ölüm 1599), "Künh ül-ahbar" adlı çalışması var. Ayrıca şu ana kadar pek bilinmeyen kutsal dersleri için Sketch of the hicrarchy of the Spiritual world (Ch. Rieu) hiljet ür-ridschal (Erkek takıları) ve Berlin Kütüphanesi'nde tahrip olmuş nüshası (W. Pertsch, Türk. Hss., Sayfa 75, Nr. 38 aus H. F. v. Diez' Nachlaß), Biritayna Müzesi'ndeki tam kopyası (Ch. Rieu, Cat. of Turk. Mss, Sayfa 19, Or.

İslam'da dünyayı kurtaracağına inanılan bir "Mehdi" geleneği vardır. Zaman içerisinde, Muhammed'in damadı olan Ali'ye inanan insanlar, Ali'yi yalnızca Mevlâ'nın dünyadaki yansıması olarak algılanmaz, aynı zamanda onun "İmam" ya da "Mehdi" olarak Mevlâ tarafından dünyaya gönderildiğine inanırlar. Onun bu dünyada Mevlâ'nın elçisi ve ilahi konumu olduğuna, Mevlâ'nın dünyadaki görevini üstlendiğine olan algı sınırsızdır.[101] Tam bu noktada önemli bir soruyla karşı karşıya kalıyoruz: Şeyh Bedreddin de kendini bir "Mehdi" olarak mı görüyordu? Kendi seceresinin Muhammed'in damadı Ali soyundan geldiğini mi düşünüyordu? Tabiî ki bunun böyle olup olmadığını bilemiyoruz. Fakat Şeyh Bedreddin'in müritlerinin Şeyh Bedreddin'i, "Sultan"[102] olarak görmek istediklerini biliyoruz.[103] Şeyh Bedreddin'in yetenek, beceri ve bilgisinin bu makama uygun olduğu açıktır. **Doukas**'m anlatımlarında, Şeyh Bedreddin'e bağlı kişilerin, bütün zulme, işkenceye rağmen Bedreddin'e olan bağlılıklarından vazgeçmedikleri anlaşılmaktadır. Börklüce Mustafa'nın çarmıha gerilip öldürülmesini buna örnek gösterebiliriz.[104] Börklüce, son ana kadar Şeyh Bedred-

---

3292). Josef von Hammer'in bu konudaki yorumu, GdOR, I. Cilt, Sayfa 585 ve 115.

[100] Sühraverdî'nin düşüncelerini günlük yaşamda uygulaması konusunda her hangi bir girişimi olmamıştır. Buna rağmen 38 yaşında, dindar yobazlar tarafından öldürülmüştür. Mezarı hâlâ "Öldürülen Sühraverdî'nin Kabri" diye anılır ve türbesi Hıristiyanlar'ın oturduğu mahallenin yakınında bulunur.

[101] A. V. Kremer, Geschichte der herrsch. Ideen, Sayfa 378, İslam Üzerine Dersler, Heidelberg 1910, Sayfa 231.

[102] **[Ç.N.:** Alevîler yol ululara zaman zaman "Sultanım" diye hitap eder.]

[103] "Sultan" dünyevi veya manevî hâkimiyeti ifade etmez, bazen bir kişiye verilen sevgi dolu bir lakap da olabilir. Evliya Çelebi, Hacı Bektaş Veli'ye "Kıdemli Dede Sultan" der. Evliya Çelebi, III, Sayfa 368 ve devamı. Evliya Çelebi, yapıtlarında tanınmış şeyhler için de sultan yakıştırması yapar.

[104] Georg Jacob, Die Bektaschijje in Ihrem Verhaltnis zu Verwandten Erscheinungen - Bektaşîlik ve Ona Yakın Akımlar, Türkische Bibliothek,

din'e bağlı kalmıştır. Bu bağlılık örneğinin bir benzerini 309 yılında Bağdat'da asılarak öldürülen Hallac-ı Mansur[105] göstermiştir. Hallac-ı Mansur, ağır işkencelerden geçirilmiş olmasına rağmen, son nefesine kadar onurlu duruşuyla inancından, savunduklarından kesinlikle ödün vermemiştir.[106] Şeyh Bedreddin'e bağlı müridler de Şeyh'lerinin kutsal ilahi gücüne, Serez'deki idamının son dakikasına kadar inanmışlardır. Bu bağlılık Şeyh Bedreddin'in, Serez'de gömülmesiyle son bulmamıştır. İdam sonrası Şeyh'lerine olan bağlılık devam etmiştir.

---

9. Cilt, Berlin 1908, Sayfa 25'de derviş ayaklanmasından söz eder ve ayaklanma sonrası Dede Sultan'ın çarmıha gerilme olayını betimler. "Sultan Baybars'da şarabın bir Hıristiyan içeceği olduğunu söyleyip şarap ticareti yapan bir tüccarı, Hıristiyanlığa gönderme yapmak için çarmıha çivilemiştir." Doukas'm anlatımında da Börklüce Mustafa'nın çarmıha gerilip öldürülmesi Hıristiyanlar'm simgesi olan Haç'a bir göndermedir. Osmanlı tarihçilerinin iddiası da Şeyh Bedreddin ayaklanmasının, Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından örgütlendiği yönündedir. Çarmıha germe cezasının İslam'da nasıl uygulandığını ise Romalı Th. Mommsen'in "Römisches Strafrecht" adlı kitabının (1899) 918-921. sayfalarında aktarır. İslam'da çarmıha germe cezası Kuran'ın 37. suresine dayandırılır.

[105] **[Ç.N.: Ali Haydar Avcı, Şah Kalender İsyanı-Alevî Tarihinden Bir Kesit, La Kitap Yayınları, Ankara 2014, Sayfa 184.** -857-922 yılları arasında yaşayan, "Enel Hak" (Ben Tanrı'yım) sözünü söylediği, insanın Mevlâ'yla özdeş olduğunu savunduğu için asılan ve cesedi yakılan ünlü mutasavvıf. Mansur'un sözleri ve eylemi Ortodoks İslami çevreler tarafından şeriata ve dolayısıyla İslami düşünce sistemine aykırı sayılmıştır. Alevî-Bektaşî cem törenlerinde ise görgü sırasında durulan "Mansur Darı" en önemli aşamalardan biridir.]

[106] Hallac-ı Mansur'ın müritleri onun ölmediğine inanırlar. R. Dozy, Het islamisme, Haarlem 1863, Sayfa 218 ve A. v. Kremer, Miltelsyrien und Damaskus, Wien 1853, Sayfa 69 ve Muhammad ibn al-Hanafija, Schahrastänl, Yayınlayan, Von Th. Haarbrücker I, Sayfa 168. Son imam olan Hasan al-'Askeri'nin bilinmeyen bir şekilde yeryüzünde kaybolduğunu ve dünyayı kurtarmak için tekrar yeryüne döneceğine inanılır. A. v. Kremer, Gesch. der herrsch. Id., Sayfa 378. Yeniden diriliş için bkz.: Graf v. Gobineau, Les religions et les, philosophies dans l'Asie centrale, Paris 1866.

Mehmed Neşrî bu konudaki anlatımlarında şunları aktarır: "Şeyh Bedreddin, Edirne'deki kazaskerlik görevinden ayrıldıktan sonra, herşeyden elini ayağını çekip yedi yıl çile çekmeye başladı. Yedi yıldan sonra Eflak bölgesinde kendini peygamber ilan edip çevresinde çok sayıda insan topladı. Bunun üzerine Şeyh Bedreddin'e güvenini kaybeden Sultan, kellesini almak için bir çavuş gönderdi. Şeyh Bedreddin'in parçalanmış halini Serez'e gönderdiler. Şeyh Bedreddin'in müridleri şeyhlerini bir mezara gömerek, orayı kutsal bir türbeye dönüştürüp öğretisini yaşatmaya çalıştılar."[107] Müridleri Şeyh Bedreddin'in asıldığı yeri kutsal bir türbeye dönüştürüp öğretisini yaşatmaya çalışmaları üzerinde önemle durulması gerekir. Şeyh Bedreddin'in ölümü sonrası Serez'de adına bir türbe ve tekke kurulmuştur. Bu bağlamda Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin Şeyh Bedreddin Tekkesi'nde gördüğünü ima ettiği, Bedreddin'in hayatını anlatan Manâkıbnâme'nin[108] varlığı da ortaya çıkmış oluyor. Yunanlı tarihçiler, Şeyh Bedreddin'in mezarının bulunduğu yerin hemen yakınında şehir surlarının dışında Mevleviler'e[109] ait bir derviş tekkesi olduğunu yazarlar. Bu tekkenin[110] Şeyh

---

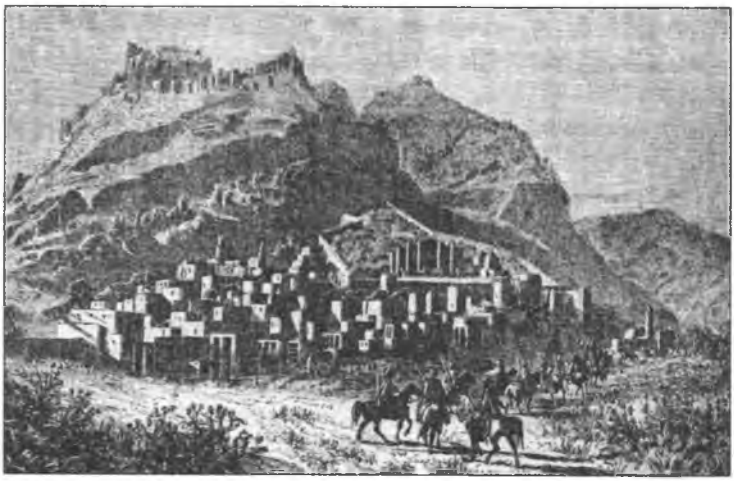
[107] Brockelmann, a. a. 0. H, 225, I. A.

[108] **[Ç.N.: Abdülbâki Gölpınarlı, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Eti Yayınevi, Sayfa II, Birinci baskı, Nisan 1966:** Taşköprîzâde'nin Şakaayık-ı Nu'mâniyye'sinde yararlandığı anlaşılan, Bursalı Tâhir Bey'in Osmanlı Müellifleri'nde Serez'de görüp incelediğini söylediği ve Bedreddîn'in silsilesi ile eserlerini tesbît ettiği, eşsiz bir hazîne değerinde olması gereken bu Manâkıbnâme'nin tek yazma nüshasını, Prof. Babinger yıllarca durup dinlenmeden araştırmış, Serez'de yaptığı soruşturmada Bedreddin Türbesi yanında bulunan ve onun geleneğini koruyup sürdürdüğü bildirilen Kadirî Tekkesi dervişlerince ahâlî mübadelesi sırasında İstanbul'a götürülmüş olmasının muhtemel bulunduğu sonucuna varmıştı!]

[109] **[Ç.N.:** Bu tekke sonradan Mevlevi tekkesine dönüştürülmüş olabilir.]

[110] İstanbul-Osmanlı İmparatorluk Müzesi müdürü Halil Ethem Bey'den 16. Eylül 1920 tarihinde aldığım mektupta şunlar yazılıdır: Serez'deki Şeyh Bedreddin türbesi Kadiri tarikatına aittir. Kadiri Tekkesi kentin batı bölgesinde yer alır. Ahşap bir yapıdır. Hemen yakınında Orta Mezarlık Câmi'si bulunur. Hemen yanında Şeyh Bedreddin'in üzerinde pramit

Bedreddin ile bir bağlantısının olup olmadığını da irdelemek gerekiyor. Ayrıca bu tekkenin bugüne kadar incelenmemiş olmasının önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir. Üzerinden yarım yüzyıl geçmiş olan bir tekke hakkında araştırma yapmak, bilgilere ulaşabilmenin zorluğu ortada olsa da, araştırmalarda Mevlevi tekkesini es geçmemek gerekir. Serez'de yaşanan dramdan sonra ilk dönemlerde güçlü olan Bedreddin öğretisinin zaman içerisinde tamamen yok olmadığını ama zamanla gerilediğini ve Osmanlı'nın Küçük Asya ve batıya yönelik Ortodoks Sünnî-İslamı dayatıp, Kızılbaş-Safevi Devlet gücünü geriletmesiyle tamamem pasif bir konuma düştüğünü söylemek mümkün.

tarzında inşaa edilmiş taş bir türbesi vardır. Yapı Selçuklu mimarindeki kümbetlere çok benzer. Türbenin ne giriş kapısında ne de mezarda tarihsel bir yazıta rastlamadım. Serez ahalisi Şeyh Bedreddin'i tanımıyor. Bedreddin, Serez ahalisinin hafızasından silinmiş. Ahali, eski caminin hemen arkasında bulunan, berber dükkânının karşışındaki yerde, bir idamın yapıldığını ima eder ama bunun Şeyh Bedreddin ile ilişkisi var mıdır bilinmez."

Şeyh Bedreddin ve Safevilik

14. yüzyılın ilk çeyreğinde Azerbeycan'ın kuzeyinde Erdebil'de[111] yaşamış olan sufi[112] şeyhlerinden Safi ad-Din Ardabili'in[113] Erdebil'deki türbesi Kızılbaşlar için kutsaldır. Safi ad-Din Ardabili'nin[114] ünü Bursa'daki sultanın kulağına

---

[111] **[Ç.N.: Erdebil: Leyla Akgül, Pir Sultan Abdal Sözlüğü, La Kitap Yayınları - Genişletilmiş 1. Baskı, Sayfa 186:** Azerbaycan'da Aras Irmağı'nın sağ kollarından Karasu çayına dökülen Balıksu kenarında, her tarafı dağlar ile çevrili tarihi ve ticaret yolları üzerindeki Türk şehridir. Safevi Devletinin önemli merkezlerinden biridir. Dönemin Alevî-Bektaşî toplumu üzerinde çok önemli bir etkisi olan "Erdebil Dergâhı" da buradadır. Alevî-Bektaşî toplumları için bugün hâlâ önemini koruyan, Alevî-Bektaşî yol kurallarını anlatan, özellikle Şah İsmail döneminde dedelere/babalara ve Alevî-Bektaşî ocaklarına dağıtılan Buyruk'un Erdebil'den gönderilmesi de anlamlıdır.]

[112] Avrupa ve Doğu dilleri hakkında çok zengin bir literatür mevcut olmasına rağmen Safevi tarihi ile alâkalı kaynaklar eksik. 16. yüzyılda özellikle İtalyanların (Venedik, Ceneviz) Persler ile ticarî ilişkileri oldukça yoğundu. Charles Schefer'in önsözünü yazdığı P. Raphael du Mans tarafından yayımlanan "Estat de la Perse en 1660 / par le P. Raphaël du Mans; publié avec notes et appendice par Ch. Schefer, Paris, 1890" adlı çalışma ilginç bilgiler aktarır. Uzun Hasan, Türk tehlikesine karşı Venedik'e haber göndererek, birlikte cenk etmek için barut, silah ve bunları kullanacak adamlar gönderilmesini talep eder. Bu dileği yerine getirilir ve Ambrosio Contareni ve Josaphat Barbaro gibi diplomatlar İran'a gönderilir. Gönderilen her iki diplomat gittikleri yerlerden raporlar yazarlar. Özellikle Jasaphat Barbaro'nun gönderdiği paha biçilmez raporları vardır. 1543 yılında Venedik'de ilk baskısı yapılan bu roparlar birçok dile çevrilmiştir.

[113] Safi ad-Din Ardabili'nin ölüm tarihi 12 Aralık 1334.

[114] **[Ç.N.: Leyla Akgül, Pir Sultan Abdal Sözlüğü, La Kitap Yayınları - Genişletilmiş 1. Baskı, Sayfa 186:** Adını Şayh Şafi al-Din'den almış bulunan tarikat, Erdebil'de büyük bir etkinlik kazanmış ve birçok mürit toplamıştır. Zamanla bu etkinlik Erdebil'i aşarak Irak, Suriye, Anadolu, Belh, Buhara ve İran'ın birçok bölgesini de içine almıştır. Öyle ki tarikata

kadar gitmiş olacak ki, sultan her yıl, Safi ad-Din Ardabili'e hediyeler göndermiştir.[115] Ardabili'in soyundan gelen Şeyh Cüneyd, posta oturunca daha önce siyasetle ilgilenmeyip daha fazla dinsel işlerle uğraşmış olan atalarının aksine siyaset yapmak isteğini açık şekilde göstermiştir. Kendisi de bir Şiî olan Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah,[116] Şeyh Cüneyd'in güçlendiğini farkettiğinde Cüneyd'i ülkesinden kovar. Cüneyd, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a sığınmak zorunda kalır ve Uzun Hasan'ın kızı Hatice Begum ile evlenir. Emellerini yaymak için Anadolu'ya gider. Yolu Konya'ya düşer. Konya'da Şeyh Sadreddin Tekkesi'ne uğrar. Tekkenin postunda o sıralarda Şeyh Abdüllatif el-Kudsi bulunmaktadır. Şeyh Abdüllatif, gelen misafirle fikir tartışmasına girişir. Farklı olan dinsel görüşlerinden dolayı fikir ayrılığına düşerler. Tartışmadan sonra Şeyh, Cüneyd hakkında: "Şeyh Cüneyd'in muradı sufilik değildir, o kâfir olmuştur. Şeriatı bozup emaret talep eder" yorumunu yapar.[117] Konya'da aradığı desteği bulamayan Şeyh Cüneyd, zorunlu olarak Konya'yı terk etmek zorunda kalır. Bu konuda Âşıkpaşazâde şunları aktarır. "Sabah olmadan Konya'yı terkeden Şeyh Cüneyd, Varsak'a[118] doğru yola koyulur. Şeyh Cüneyd'in ardından Şeyh Abdüllatif el-Kudsi, Varsak hâkimi Karaman Beyi İbrahim Bey'e bir mektup göndererek şunları yazar: 'Şeyh Cüneyd'in muradı sufilik değildir, o kâfir olmuştur. İktidar olma sevdası güder' Bu durumdan rahatsız olan Karaman Beyi İbrahim Bey, Şeyh Cüneyd'in yakalanıp hapsedilmesi ister. Bunun üzerine Cüneyd, kendisine bağlı Varsak-

---

çok uzaktan ziyaret sebebiyle gelenlerin yanı sıra sadece hizmet etmek için gelenlerde olmuştur. Ayrıca Bursa'da bulunan Osmanlı padişahları da tarikatın başında bulunanlara her yıl "Çerağ Akçesi" adı altında hediyeler göndermişlerdir.]

[115] Aşıkpaşazâde, Sayfa 264.

[116] Muzaffer al-Din Cihan Şah Yusuf.

[117] Âşıkpaşazâde, Sayfa 265 ve devamı.

[118] [Ç.N.: Varsak ülkesi olarak bilinen Taşeli (İçel)]

lılar'ı yanına alarak Varsak'ı[119] terk edip Halep'e kaçar. Memluk Sultanı Çakmak'ın yanına sığınır. Bu tehlikeyi de atlatan Şeyh Cüneyt, İskenderun Körfezi'ndeki dağlarda kâfirlerden kalma kaleyi Bilal Oğlu'ndan[120] kiralayarak onarımdan geçiririr ve bir süre orada kalır. Çevresine, Rumelili Simavna Kadısıoğlu'nun[121] ayak takımından adamlar olmak üzere birçok insan toplar. O zamanlar Helep'te genç müridlerden Mevlevi şeyhi Ahmet Bekri, Ab del-kerim'in halifesi Şeyh Zeyn ed-din, Mısır Sultanı Çakmak'a: 'Ülkende bir Deccal türemiştir!' diye haber gönderir. Sultan bunun üzerine Halep valisine: 'Kuvvetlerini topla ve hemen bu adamı tutukla' diye emir verir. Çıkan cengte Şeyh Cüneyd'in 70 adamı hayatını kaybeder. Bu 70 kişiden 25'i Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedredin'in adamlarıdır. Şeyh Cüneyd, Canik'e[122] kaçar ve 'Kim ki beni arar ve sorar, bilsin ki ben Canik'teyim' der."

Yaşanan bu olaylardan kısa bir süre sonra, 1456 yılında, Şeyh Cüneyd, Şirvan hâkimi Halil ile giriştiği cenkte öldürülür. Lakabı Ali olan oğlu Şeyh Haydar,[123] posta oturur. Babasının bıraktığı yerden devam eden Şeyh Haydar'ın müridleri kısa zamanda hızlı bir şekilde artmaya başlar. Şeyh Haydar'a bağlı müritler, sırtlarına derviş entarisi giyip, başlarına "Haydari Taç"

---

[119] Varsaklılar altında Tatarlar'ı anımsamamak gerekir. Aynı ad altında Kilikya'nın dağlık alanlarında Türkmenler de yaşamaktaydı. Josef von Hammer, II, 262.

[120] Bilal Oğlu'nun kimliği tespit edilemedi.

[121] [Ç.N.: Şeyh Bedreddin'in idamından 40-50 yıl sonra bile müritlerinin faaliyetlerini sürdürdükleri anlaşılıyor.]

[122] Karadeniz-Samsun'da bir yerleşim yeri.

[123] Haydar, daha çok Kızılbaşlar tarafından kullanılan bir isimdir. Hanedan bayrağında kullanılan "Aslan" ile bir bağlantısı var mıdır bilinmez. Çünkü Haydar, Kızılbaş-Safevi Devleti'nin kuruluşundan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. M. Sanuto, diarii, IV, 300, 11. P. Brown'un The Dervishes (London 1868). Derviş görüntüleri, oryantal şablonlar, aslan figürları ve buna benzer motifleri bu kitapta bulmak mümkün. Ayrıca Bektaşîler kolsuz yelek giyerler ondan Haydari yeleği diye söz ederler.

adlı başlıkları sarmaya başlarlar. Taç, beyaz bir tülbent üzerine sarılan sürahi biçiminde gittikçe sivrilen on iki dilimli, kırmızı renkli bir başlıktır. Daha sonra bunları takanların Kızılbaş[124]

[124] Şeyh Haydar'a bağlı müritlerin kırmızı başlık taşıdıkları biliniyor. Avrupalı şarkiyatçılar eserlerinde bu başlıklardan bahsederler. Bu konuda en eski bilgileri Johannes Löwenklau'nun "Türkischen Historien" adlı çalışmasında bulmak mümkün: "Gebaut diese neue Religion der Sophilar unter anderen / man solle das Haupt nicht aus einem Pracht und Hoffarth mit solchen einen bünden zieren / sondern nur schlechte Hauben aus Wollen / so nicht köstlich / die Köpf damit zu bedecken und zurichten lassen. Und demnach eine solche wollene Haube / die bei den Persern jetzt wider die Gewohnheit andere Muslime / im Brauch 12 Falten hat und das arabische Wort enasser (isnâ 'aschar) soviel bedeutet als 12 / so haben sie auch einen andern Namen bekommen enasserler / d. i. die zwölffarbigen. Weil sie auch solche Hauben nur roth gefärbt tragen / so hat man sie auch Kisilbaschler genant / (Sayfa 347). Cap. 81 (Sayfa 241)" [Ç.N.: Bu notlar 480 yıl önce Johannes Löwenklau tarafından Latinceye çevrilmiştir. Günümüzün Almanca dil kurallarına göre hatalı olan bu notlara müdahele etmeden Almanca orijinalini vermeyi uygun gördüm. Babinger de metin üzerinde düzelti yapmadan orijinalini aktarmış.] Türkçesi özet olarak şöyle: Bu yeni dini kuranlar arasında sufiler vardı / 12 kıvrımlı başlıklar takarlardı / Bu başlıklar ilk olarak İran da takılmaya başlandı / Rengi kırmızıydı / 12 kıvrım Arapçada enasser (isnâ'aschar) anlamına geliyordu / Bunları takanlar Kızılbaş olarak adlandırılırdı - "man solle das Haupt nit aus Pracht und Hoffarth mit. Bünden aus Leinewand umwickeln / wie die Türken pflegen / sondern zum Beweis der Demut und Eingezogenheit die Häupter nur mit Hauben aus wollen bedecken. (Ayrıca Adam Wenner, Ein ganz neuer Reisebuch, Nürnberg, 1622, Sayfa 84.)." Mutlaka incelenmesi gereken çalışmalar; G. T. Minadous in P. Bizaro's Sammlung, Sayfa 331; Adam Olearius, Vermehrte Moscowitische vnd Persianische Reisebeschreibung, 1656, V. Buch, 10. Hptst., Sayfa 581; O. Dapper, Beschreibung des Königreichs Persien, verdeutscht durch J. Chr. Beer, Nürnberg, 1681, Sayfa 73. Bu çalışmada başlara takılan kızıl başlıkların Şeyh Haydar'ın yenilgisinden sonra kaldırıldığı ve daha sonra Şah İsmail tarafından tekrar uygulamaya konulduğu belirtilir. Şark kaynaklarında on iki dilimli kızıl başlığa Tâc-ı Haydari denilmektedir. (E. D. Ross, The early years of Shah Isma'il, Straßburger Doktorschrift, 1896, abgedruckt im JRAS. 1896,

olarak tanımlanmaları, -daha geniş kitleleri kapsayacak şekilde- kabul görmüştür. Şeyh Haydar ise tarihe büyük kutsal Şeyhlerden biri olarak geçmiştir. İktidarını dışa karşı korumak ve içe yönelik sağlamlaştırmak isterken, Akkoyunlu sultanı Yakub Bey ile 1488 yılında giriştiği cengte öldürülmüştür.

Şeyh Haydar'ın tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte, genç yaşında Şah İsmail babasının tahtına oturur. Çocukluk ve gençlik yıllarını Geylan hükümdarı Karkeya Mirza Ali'nin yanında gizlenerek geçiren Şah İsmail, kısa zamanda inanılmaz enerjisiyle atalarının başaramadığı bir güç kazanır. 1499 yılında genç yaşta ortaya çıktığında etrafında en fazla 300'e yakın müridi vardır. Yorulmaz bir çabayla hülyasının peşinden koşan Şah İsmail, erişebildiği her yere ulaklar gönderir. Kısa zamanda kendisine bağlı müridler binleri bulur. Anadolu'nun her köşesinden akın akın gelen insanlar Şah İsmail'e baş koyarlar. Müritlerin geliş yerleri Tekeli (Antalya) ve Hamit ili (Isparta) dolaylarıdır. Burada özellikle üzerinde durulması gereken olgulardan biri, Şeyh Bedreddin'in bu bölgede kısa zamanda kendisine bağlı güçlü bir Türkmen ahalisi yaratmış olmasıdır. Şah İsmail'in kısa süre içerisindeki bu başarısının arkasında Şeyh Bedred-

İtalyan ressamın çiziminde Şah İsmail

Sayfa 253). Şah İsmail, kendi yönetiminde babası zamanındaki gelenekleri tekrar uygulamaya koymuştur. Bu uygulamalara bakıldığında derviş yapılanmaları ile örtüştüğü görülür.

din'in Timur[125] ile yaptığı görüşmede[126] aramak gerekir. Şeyh Bedreddin'in, Timur'dan Kızılbaşlar'ın yaşadığı bölgelere dokunmamasını talep ettiği biliniyor. Şeyh Bedreddin'in bu talebi Timur tarafından kabul görür ve Kızılbaşlar'ın yaşadığı bölgelere dokunmaz. İşte o tarihten bu yana bu bölgede yaşayan ahali, konar-göçer Türkmenler, Kızılbaşlar, Şiî sufilere, dervişlere her zaman özel bir ilgi göstermişler, onlara bağlı kalmışlardır.[127] Şeyh Bedreddin'i de hiç bir zaman unutmamışlardır. Erdebil'den gelen sese kulak kabartan Tekeli ve çevresindeki ahali, Lahistan'a doğru yola koyulup, Şah İsmail ile vücud-u mutlak olurlar. Burada sorulması gereken; ahaliyi harekete geçiren bu gücün kökenleri nerelere kadar uzanıyor? Şah İsmail'in hangi nidâsı Anadolu Türkmenlerini böylesine kendisine bağlayabilmiştir?

Thedor Spandugino,[128] Şah İsmail ile alâkalı çarpıcı bilgi aktarmış olan tarihçilerden biridir. **Spandugino'**nun anlatımla-

---

[125] Aynı Timur, bu belki rivayet de olabilir, ama Nasreddin Hoca'nın ricasıyla ikamet ettiği Akşehir'e de dokunmamıştır. Evliya, III, 16 - Der Islam, Cilt 5, Sayfa 219. **[Ç.N.:** Bir diğer rivayete göre de Timur Anadolu'ya gelmeden Şiîliğe, sufizme büyük ilgi duymuştur. Anadolu'yu işgal ettiği zaman yanında Şah İşmail'in amcalarından Şeyh Sadrettin vardır. Önüne çıkan herşeyi yıkarak yürüyen Timur'un ordusunun Şeyh Sadrettin'in çabasıyla Anadolu'da bulunan Kızılbaşlara dokunmadığı rivayet edilir.**]**

[126] **[Ç.N.:** Şeyh Bedreddin, Tebriz'e giderken Timur ve ordusuyla karşılaşır. Timur ile kısa bir görüşme yapar. Hatta Timur, Şeyh'in bilgisinden etkilenir ve yanında kalmasını ister. Bedreddin, Timur'un bu teklifi kabul etmez.**]**

[127] Josef von Hammer, GdOR II, 344.

[128] Şah İsmail ile alâkalı Thedor Spandugino'nun çok ilginç olan aktarımlarının orjinallerini mutlaka vermek gerekir (Sayfa 98, in der Sammlung des Sansovino, Veaezia 1568): "e quanto al mangiar della carne di porco, diceva Ali ch'anchor ch'il Profeta ordinasse che non se ne dovesse mangiare come perniliosa, che peró e lecito mangiarne a chi ella non fa male. Perché le cose che enlrano per la bocca non dannano I'anima, ma quelle che escono. Per questo i Soffiani mangiono carne di porco, stanno in continue vigilie et orationi et sono huomini piú caritativi. Sach

rından yola çıkarak Şah İsmail hakkında tahmini bir potre çizmek mümkün. **Spandugino**; "ahalinin sorgusuz sualsiz Şah'a biat ettiklerini, bir beklenti içerisinde olmadan Şah'ın ordusunda hizmet etmek için sıraya girdiklerini" yazar. Buna karşılık Şah İsmail onlara "sınıfların olmadığı, herkesin eşit sayıldığı, âdilâne paylaşımın[129] yapıldığı bir yaşam vaat etmiştir" der. "Şarap içmelerine, domuz eti tüketmelerine göz yummuştur"

Ismael primo Ré de Persi per quanto ho potuto intendere mangió sempre carne di porco et quando venne in rotta cou l'Imperador de Turchi nel tempo di Baiasit et Condichiar (=chodâvendkjâr) Selim faceva allevar qualchc porco grosso et gli metteva il nome dello Imperador Turco et chiamavalo il Condichiar Baiasit." Sayfa, aynı eser 99. "debbono viver in povertâ et in astinentia del eibo et con continue vigihe et orationi, anchor che tal cosa per loro male si osservi." Yukarıdaki metni destekleyen ve Giovanni Rota tarafından kaleme alınmış iki kısa bilgi var. Onu da Almanca çevirisinden aktarıyorum. Sayfa 86: "Schah Ismail, trinckt wein / aber verporgner weyss / und isst schweyne fleisch" dahası: "Man sagt das der gesprochen Sophi sei, ist ein gutter freundt der Christen / und des glaubens / und das er fuert mit den Patriarchen von Armenia / mit vill münchen und priestern / Und zwayntzig tausent redlicher man Armeni / welche er die vmb jn helt / und wo er sich belegert / so macht er zerreyssen die muschee / vh die kirchen der Christen lest er steen / Drinckt wein / emsiger weyss zum mall / wie wir / isst schweyne fleysch..", devamı Bl. 9 a: "anpeten das Creutz / als do thut der Sophi / Und was er gewindt / das ist der gantzen gemain / Er geet on ein Baret auf dem haubt / und ein man von wenig wortten und dem aller grösten ansehen" Marino Sanuto, diarii, IV, 355: "sua secta, eh'è una certa religiune catholicha a Ihor modo!" **[Ç.N.:** Yine Babinger'in metninde adı geçen metnin orjinali, düzelti yapılmadan alındı. Almanca metnin özeti şöyle: Şah İsmail şarap içerdi, Ermeniler ile dostluk kurmuştu, sufiler ile dostane ilişkileri vardı, domuz eti yerdi, işgal ettiği yerlerdeki câmileri yıkar, kiliselere dokunmazdı.] Tüm bu aktarılanları değerlendirdiğimizde; Şeyh Bedreddin hareketindeki Hıristiyan öğeleri Şah İsmail'de görebiliyoruz.

[129] O. Dapper, Beschreibung des Königreichs Persien. Nürnberg, 168 1, Sayfa 114: "yoksullara yardım yapardı / kendi kraliyet sarayında insanlar günlük ihtiyaçlarını giderirlerdi / Bir çatı altında, paylaşımcı, eşit bir yaşamı vardı."

diye vurgular. Şah'ın, Pers geleneklerinden etkilenmiş olabileceği ve bir dizi Hıristiyan uygulamaları, fazla değiştirmeden, kendi hedefleri doğrultusunda uygulamaya koyduğu söylenebilir. "Şah İsmail'in Hıristiyanlara bakışı da oldukça hoşgörü doludur. Şah, Hıristiyan karşıtı değildi" diye üzerine basarak yazan **A. Jani Lascaris**, ondan bahsederken, anne tarafından büyük dedesinin Hıristiyan dostu[130] olduğunu vurgular. "Hafif kilolu, güleryüzlü Şah İsmail, binlerce insanın kalbini kazanmasını bilmiştir"' **Thedor Spandugino**, Şah İsmail'in "etrafına on bin insan toplamasına karşın yalnızca giyiminden "Şah" olduğu anlaşılıyordu" der ve şöyle devam eder:[131] "Ahali ona tapıp, şükranlarını sunarken, onu Mevlâ'nın kendilerine gönderdiği elçi[132] olarak görüp, yere göğe sığdıramıyorlardı. Oldukça âdilâne, sade ve popülist bir tarzda yürüttüğü politika sayesinde kısa zamanda kalıcı ve vazgeçilmez oluverdi. Öğretisi ahalide karşılığını bulurken, şan ve şöhreti Anadolu topraklarından Rumeli diyarına kadar uzanıyordu."

Özellikle o dönemde Tekeli'de ortaya çıkan Şah Kulu Baba ve diğer tekkelerin de Şah İsmail'e destek vermesiyle gücü durdurulamaz bir hal almıştı. 1510 yılında Sultan Bayezid'ın inşaa ettirdiği bir tekkede dünya nimetlerinden kendini arındırmış bir şekilde yaşayan, Hasan Halife'nin oğlu Şahkulu Baba Tekeli aniden ortaya çıkıverdi. Şahkulu, önemli sayıda taraftar topla-

---

[130] Cod. lat. Monac. i8 770, Fol. 192 der Münchener Staatsbibliothek, Uzun Hasan'ın biyografisi "crucem in humero dextro deferens, christianorum amicissimus. M. Sanuto, diarü, IV, 500."

[131] Spandugino, Sayfa 137 fra dieci mila anchora che egli fosse travestito si conoscerebbe per re. Sayfa 98, era adorata dalla sua gente per Profeta.

[132] Johannes Löwenklau'nun iddiası: Hist. Musulm. Türe. Sp. 652, Sayfa 37 ve devamı, Şah İsmail'in bastırdığı sikkelerin ön yüzünde "lâ ilâhailla'llâh Muhammad rasûl u'llâh" arka yüzünde ise "İsmail-Allahın halifesi" (Ismail vicarius Dei) olduğu yönündedir. Yalnız bu konuda bilinen bir kitap olan Reginald Stuart Poole'nin "Catalogue of Coins of the Shahs of Persia in ihe British Museum, London 1887." adlı çalışmasında bu bilgiyi destekleyen bir veri yoktur. M. Sanuto, diarii, VI, Sayfa 303 ve 304.

dıktan sonra, Batı Anadolu ve Rumeli'deki müritleri vasıtasıyla ahaliyi Allah'ın lütfu, mucize insan Şah İsmail'e biat etmeye davet ediyordu. Ardı sıra kendisine verilen güçten olsa gerek, ateşli konuşmalar yapmaktan geri durmuyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun geldiğini ilan ediyordu. Saf, gerçek inananların kurtuluşunun Allah'ın bir lütfu olan Şah İsmail'in desteklenmesinden geçtiğini, buyruklarına koşulsuz uyulmasını ve ayrıca kılıçının keskin olması için Rab'bine yalvarıyordu. Şah Kulu, ahaliyi yaptığı bu çağrılarla, Osmanlı'ya karşı isyana davet ediyordu. Bu çağrılar kısa zamanda karşılığını buldu. Anadolu'da köylü ayaklanması başladı. Ağır çatışmalar yaşandı. 1511 yılında Osmanlı Sultanı II. Beyazid, Ali Paşa'yı, Şahkulu Baba'nın üzerine gönderdi. Ali Paşa, Sivas yakınlarında onunla cenge tutuştu ama hayatını kaybetti. Ali Paşa'nın ölümünden sonra idareyi ele alan Arnavut Yunus, isyancılara göz açtırmadı. Haftalar süren muharebe sonunda Şahkulu'nun coşkulu dindaşları İran'a kaçmak zorunda kaldı. Geride Anadolu topraklarında yaşayan köylüler için sadece yıkım ve harabe kaldı. Osmanlı'nın zulmü ve gaddarlığı yoğundu. Tarihe geri dönüp bakıldığında Bayezid'ın[133] kendi halkına yaptığı gaddarca zulüm uygulamaları görülür. Bayezid, 1502 yılında Venedik hâkimiyetindeki Modon, Koron ve Morea şehirlerini ele geçirdikten sonra, Anadolu'dan sürdüğü insanları fethettiği alanlara kılıç zoruyla yerleştirirken, Şah İsmail'in Anadolu topraklarında hüküm sürmesine göz yumuyor, onun güçlenmesine imkân tanıyordu. Gün geçtikçe gücüne güç katan Şah İsmail'in çevresinde toplanan insanlar hergün çoğalıyordu. Dervişlerin ağırlıkta olduğu bir birlik, güçlü bir Kızılbaş Safevi Devleti'nin oluşmasına zemin hazırlıyordu. Başta Şah İsmail olmak üzere, daha sonra tahta oturan oğlu Şah Tahmasp, yıllar boyu muharebe içinde oldukları Osmanlılarla batıda cenk ederken, doğuda yerleşik durumda olan Özbekler'e karşı savaştılar.

[133] 1492 yılında Beyazıd'a bir Kalenderî'nin suikast girişiminde bulunduğu ama sultanın korumalarının bunu engellediği söylenir. Josef von Hammer.

Şeyh Bedreddin öğretisinin Osmanlı'ya karşı başkaldıran kuşakları etkileyip etkilemediği ya da yakından ilişkilendirmek konusunda bir delil gerekiyorsa, bunu zaten Âşıkpaşazâde, Şahkulu ayaklanmasını anlattığı kitabın bir bölümünde ifade etmiş. Bunun ilk alâmetleri Şeyh Bedreddin'in müridlerinin, Şeyh Cüneyd'in Halep'te bulunduğu dönemde ona verdikleri destekten anlaşılmaktadır. İkinci olarak Şahkulu ayaklanmasının ayrıntılara bakıldığında açık bir şekilde Bedreddin öğretisinin varlığından söz etmek mümkün. Şah İsmail'e gelince, onun başarısını şansından çok karizmatik kişiliğinde aramak gerekir. Ahaliyi etkileme gücü, dervişleri yüceltip onurlandırması, önemli etkenlerin başında gelir. Daha da önemlisi Şah İsmail'in kendi hedefleri için dervişlerle bütünleşmiş olan tekkeleri kurup, onları bir çatı altında toplayarak güçlü bir bağ oluşturup, tekkelerin tüm giderlerini karşılamış olmasıdır. Şah İsmail'in güçlenmeye başladığı dönemlerde Bayezid'ın oğlu Şehzade Korkut'un, Şah İsmail'i sarayında ziyaret edip onurlandırmış olması da o dönemde dikkate değer bir gelişmedir.[134]

Şah İsmail'in ülkesinde uygulamaya çalıştığı eşit ve adaletli bir yaşam, Hıristiyanlara karşı hoşgörülü olması, benzer talep ve uygulamaların Şah İsmail'den önce Şeyh Bedreddin tarafından dile getirilmiş olduğu görülüyor. Şah İsmail'in yönetim tarzı ve metodlarının Şeyh Bedreddin'in öğretisiyle benzerlikler taşımaktadır. Bize göre bu benzerliklerin bilimsel metodlarla araştırılması gerekir. Sonuç olarak Şah İsmail'in Şeyh Bedreddin öğretisinden etkilenmiş ve bu öğretiyi kendisine örnek aldığı söylenebilir.

[134] Johannes Löwenklau.

Küçük Asya'da Derviş Oluşumları

Bu bölümde 16. yüzyılda Küçük Asya ahalisinin büyük bir bölümünün kendilerini inanç bağlamında Kızılbaşlık ile ifade ettiklerini, daha çarpıcı vurgulamak gerekirse, Ali taraftarı olduklarını görmekteyiz. Yaşadıkları toprakların egemen devlet dininden farklı olarak -tezat durum arz etmesine karşın- neden bu eğilimi gösterleri incelemeye değer. 8 Nisan 1514 yılına ait bir Ceneviz kaydı[135] Anadolu'daki tahmini Kızılbaş sayısını beşte dört olarak vermiştir.[136] Bu sayının abartılı olduğunu varsayılsa bile, Anadolu'da, Ali'ye olan bağlılık yaygındır. 16. yüzyılda Anadolu'da kısmen irili ufaklı beylikler bulunuyordu. Bu beyliklerin 15. yüzyılda önemli ölçüde değişikliğe uğramış olmalarına karşın, temel ilkelerini korudukları görülür. Fakat bunları kanıtlayabilmek için elimizde yeterli verinin olmadığını söylemek gerekir. Örneğin, Aydınoğulları'nın neden kendilerini Kızılbaş olarak deklare ettiklerini ispatlayamıyoruz. Aydınoğulları'nı örnek alarak kendilerini Kızılbaşlığa yakın gören Karamanoğulları Beyliği var. Karamanoğulları'mn kurucusu Nur-i Sufi'nin kökeni bilinmemesine karşın kendini Kızılbaş ve Ali taraftarı olarak tanıtmıştır. Yine aynı dönemlerde ilginç bir şekilde ortaya çıkan Baba İlyas'ı, Kızılbaş akımların içerisinde değerlendirmek gerekiyor. Baba İlyas, Kızılbaşlığa yakın bir dünya görüşüyle köy ve kasaba ahalisini peşinden sürüklemeyi başarmıştır. Baba İlyas ve Karamanoğulları'nın hüküm sürdükleri bölgelerdeki ahalinin Ali'ye olan bağlılıkları Şah İsmail tarafından çok iyi biliniyordu. Şah'ın müritlerinin büyük çoğunluğu buralardan geliyordu. Şah ile birlikte Kızılbaşlık, Anadolu topraklarda köklerini alabildiğine sağlamlaştırıyordu. Osmanlı kaynaklarına göre Şah İsmail'e destek veren "bağnazlar" ağırlıklı olarak Gilan Eyaleti kökenliydi. Osmanlı kaynakları, bu kişileri engellemeye çalıştıklarını fakat başarılı olamadıkla-

[135] N. JoRGA, II, 327.

[136] Quatro quinti de tuta la Natolia.

rını[137] yazarlar. Osmanlı kaynaklarının aksine tarihi gerçek şöyledir: Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Küçük Asya'daki ahali bölgenin her tarafından Şah İsmail'e doğru akın etmiştir. Örneğin Hacı Bektaş Veli'nin soyundan[138] gelen Kalender Çelebi'nin başlattığı başkaldırıya bir kaç bin insanın katıldığı ve katılanlar arasında Işıklar, Abdallar, Kalenderîler, Mülhidler, Haydariler ve Torlaklar olduğu biliniyor. Torlaklar, Şeyh Bedreddin ayaklanmasında benzer bir şekilde kendilerinden bahsettirmişlerdir. Küçük Asya'daki durum böyleyken, doğu kesiminde de ise, Kızılbaş-Safevi Devleti'nin önünde hiç bir engel kalmamış, geniş bir ahalinin desteklediği ve kast sistemine karşı olan bir iktidar güçlü adımlarla Anadolu'ya doğru gelmeye başlamıştır. 1574 yılında kaleme aldığı "Dschâmi ül-tewârih" adlı yapıtında Mehmed Kâtip Zaim, Şah İsmail iktidarını kurarken ona desteklerini sunan Besatlu, Tekkeli, Şamlı,[139] Selmanlı, Dulkadirli ve Karaculu olarak adlandırılan konargöçer Türkmen boylarını sıralar. Ferdi'nin kaleme aldığı "Tarih-i Sultan Süleyman'a" göre ise Kalender Çelebi isyanında[140] Bozoklu, Çiçekli, Alçakoyunlu, Masadlı konar-göçer Türkmen

---

[137] **[Ç.N.: Ali Haydar Avcı, Konargöçer Toplumlar ve Osmanlının Kuruluşu, Osmanlının Gayriresmi Tarihi, La Kitap Yayınları, Ankara 2014, sayfa 139:** Özellikle Alevi toplumu açısından ilginç ve önemli bir örnek teşkil eden bu süreç Safevilerde kısaca şöyle özetlenebilir: 1. Şeyh Safi'den başlayarak Şah İsmail dönemine kadar Kızılbaşlığın oluşum, kendini tanımlama ve Erdebil dergâhı çevresinde adım adım siyasallaşmaya varan etkinlik alanı yaratma süreci. 2. Şah İsmail döneminde oluşturulan sistemin Şah Tahmasp döneminde adım adım oturması ve kurumlaşması süreci. 3. Birinci Şah Abbas dönemi kurumlaşmanın tamamlanması ve duraklama sürecine giriş. 4. Birinci Şah Abbas sonrası, ortodoks unsurların egemenliği büyük ölçüde ele geçirmesiyle birlikte, özellikle Kızılbaş Türkmen aşiretlerinin dışlanması ve ortaya çıkan düşünsel ve kültürel dönüşüm süreci.]

[138] İbrahim Peçevi, 1574-1649, Tarih-i Peçevi, İstambul 1866, Löwenklau, Histor. musulm. Turcorum. Josef von Hammer III, 67 ve devamı.

[139] Suriye'den katılan Türkmen boyu.

[140] Josef von Hammer, GdOR. IV, S. 400 ve devamı.

boyları gibi birçok aşiret beyinin, Şah Kalender'in buyruğuna girerek, diğer bir deyişle Şah Kalender öncülüğünde; eylem içinde yer alıp Osmanlı'ya karşı isyan ettikleridir.

Tarihsel çalkantılar her dönem olmuyor. Uzun yıllara dayanan bir süreç olması itibarıyla, planlı ve sistemli olduğu yadsınamaz. Anadolu'daki çalkantılara ön ayak olanların 13. yüzyılın ortalarında Horasan'dan kopup İran üzerinden gelen sufilerin neden olduğu rahatlıkla söylenebilir. Özellikte Tebriz ve Erdebil'den gelenlerin sufihane[141] orjinli oldukları biliniyor. Anadolu'ya peşi sıra gelen sufiler zamanla çoğalmışlar. Bulundukları topraklara kök salmışlar. Tırnaklarıyla kuyu kazar gibi öğretilerini yaymışlar. Tekkeler kurup, oraları ilim ve irfan yuvasına çevirmişler. Dağ taş dolaşan yumuşak huylu dervişler, öğretilerini geniş çevrelere ulaştırmışlar. Alman şarkiyatcı **Georg Jacob,** kaleme aldığı "Bektaschijje" adlı makalesinde, Anadolu'daki Şiîliğe yakın duran tarikatları anlatır. **Jacob**'un makalesinde bu tarikatlar arasındaki Halveti, Nakşibendi, Mevlevi ya da Kadiriler'de Ali öğelerinin -zayıf da olsa- şaşırtıcı bir şekilde varlığından söz eder.

Geçmişte yaşanan ayaklanmalar incelendiğinde, ayaklanmalara ön ayak olmuş tarikatların oturmuş ve işleyen bir yapısından söz edebiliriz. Bir araya gelip başkaldıran güçlerin, bulundukları yerlerden birbirlerinden binlerce kilometre ırak olmasına karşın ortak hareket etmeleri, üzerinde durulması gereken önemli konulardan biridir. Şah İsmail, Tebriz'den Anadolu'daki Türkmenler'e haber yollarken, doğuya doğru uzanıp Hazar Denizi'ne kucak açmıştır. Toroslarda yaşayan Varsaklı Şeyh Bedreddin'in müritlerinden destek bulmuştur. Genelde disiplinli, örgütlü ve güvenilir bir yapıya sahip olan Anadolu'daki bu tarikatlar ağırlıklı olarak sufilerden oluşmakta. Bu tarikatlar bazen birbirlerine çok benzer görünseler de tarikatı kuran kişi ve öğretiye göre farklılıklar gösterebiliyor. Bu farklılıklar, ağırlıklı olarak tapınma rütüellerinde, gelenek ve göreneklerinde,

[141] O. Dapper a. a. 0. S. 117.

dışa karşı gösterilen tasavvuf ağırlıklı yaşam biçiminde kendini gösteriyor. Örgütlenme biçimleri birbirlerine benzemekle birlikte ortak özelliklerinden biri de hepsinin Ortodoks Sünnî inancını reddetmeleridir. Bu tür reddetme eğilimleri Anadolu'da ağırlıklı olarak ilk sırada Ehl-i Sünnet oluşumlarına, yani Ebubekir ve Ömer'e karşı gösterildiği görülmekte. Her ikisinden de haz etmemeleri, sufi ağırlıklı tarikatların politik duruşlarını da belirlemekte. Bunun belirgin nedenlerinden biri 8. yüzyılda Arabistan'ın güneyinde yaşanan katliamlar olmuştur. Özellikle Emevi döneminin yağma ve talana dönüşmesi ve Şiîlere karşı cadı avını başlatmış olması, onlara karşı kin ve nefreti de beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti de buna yakın bir anlayışı izlemiştir. Bu algıyı Osmanlı'da ilk defa sistemli olarak başlatan kişi ise Osmanlı padişahı Sultan Selim olmuştur. Kızılbaşlara yapmış olduğu zulüm ve katliamlardan sonra "Yavuz" lakabını almış, kendi iktidarını sağlamlaştırmak için de Anadolu topraklarında yaşayan Bâtınî[142] inaçlı kim varsa kılıçtan geçirmiştir. Şah İsmail ile giriştiği muharebeden galip çıkması sonrasında Anadolu'daki tüm Kızılbaş ve Ali taraftarları başta olmak üzere tüm Bâtınî grupların talep ve istemlerini yok saymıştır. Anadolu'daki beyliklerin büyük bir bölümünü Osmanlı İmparatorluğu'nun boyunduruğu altına alıp, Osmanlı'ya hizmet etmek zorunda bırakmıştır. Bir dönem bütünlük oluşturmuş olan Kızılbaş ve Ali oluşumunlarını tamamen çökertip, geride sürdürebilir hiç bir yapı bırakmamıştır. 17. yüzyılın ortalarında tüm Anadolu'yu dolaşmış olan Evliya Çelebi, görüp yaşadıklarını anlatırken, -özellikle Kızılbaşlar'ın yaşadığı bölgeleri gezmiş- oradaki dini yapılar hakkında bilgiler aktarmıştır. Ahalinin büyük bir bölümünün takiye yapıp Sünnîliği kabul ettiğini, Kızılbaş ve Ali taraftarı olmaktan vazgeçmek istemeyenlerin ise dağlara sığınıp oralarda yaşam sürdüklerini yazmıştır.

[142] Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm "Bâtınî" eğilimlerin özel bir çalışma konusu olduğuna inanıyorum.

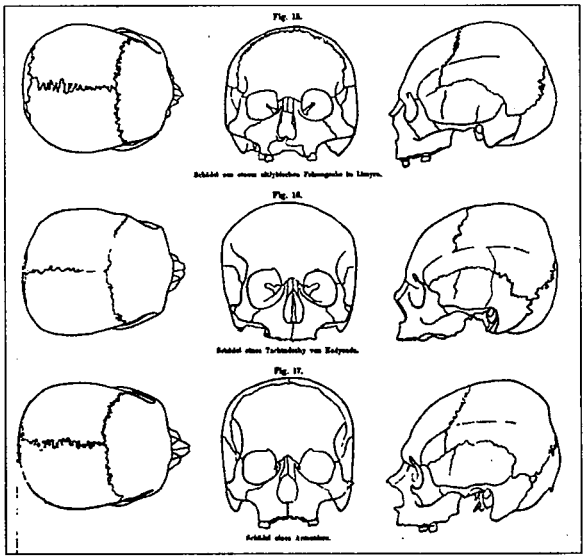
Ignaz Goldziher, 1906 yılında yayımladığı "İslamda Takiye"[143] adlı makalesinde şunları aktarır: "Zulm altında ya da yok olma ile karşı karşıya kalındığında, iktidarı elinde bulunduran güç zorbalığı karşısında, içsel olarak kabul edilmese de belli bir süreliğine iktidarın dayattığı dini kabul ediyor görünebilirsiniz!"

Goldziher, bu konuda örneklerin çok olduğunu özellikle Şiî toplumlarda bu duruma daha fazla rastlandığını yazar. Sünnîlerin kendi kitaplarında, kendi fikirlerini haklı, cihatı da değerli kılmak için bu örneklere sistemli olarak yer verdiklerini aktarır. "Takiye" özellikle İran'da ahlaki bir kavram olarak yer etmiş ve İslam'ın ruhunu tamamen etkilemiştir. Bu etkilenme Osmanlı Devleti'nde de olmuştur. Geçmişte Anadolu'da inançlarını öyle veya böyle gizlemiş olan ahalinin yapılarına bakıldığında karşımıza; Kızılbaşlar, Zeybekler ve Tahtacılar gibi oluşumların çıktığı görürüz.

Biz batılı tarihçilere biraz garip gelse de Bulgaristan ve Arnavutluk'ta Kızılbaş grupların yaşadığı biliniyor. Bunların Sultan Bayezid zamanında Anadolu'dan zorla göçe tabiî tutulan ve genel olarak Arnavutluk ve Bosna'daki Türkmenlerden oluştuğunu görüyoruz. Tahtacılar konusunda ise şunları aktarmak mümkün: Şah İsmail'e bağlı olan Tahtacılar, çoğunluk olarak Ali'ye sonuna kadar bağlıdırlar. Konakladıkları yerler Antalya Sancağı'nın bulunduğu alan ve Karaman Bölgesi'nin dağlık alanlarıdır. **Felik von Luschan**, bu topluluk üzerine yaptığı araştırmalarında Tahtacılar'ı 13 kola ayırmıştır. 1889 yılında yayımladığı "Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis" adlı çalışmasında çok çarpıcı sonuçlar elde ettiğini ve orada yaşayan Tahtacılar'ın Likya kökenli olduklarını yazar. **Felik von Luschan** bu tezini antropolojik araştırmalara dayandırır. Bu iddiasını kafataslarından elde ettiği ölçümlere dayandırsa da bana göre pek bilimsel olduğu söylenemez. Buna karşın **Georg**

[143] Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 1906, Cilt 60, Das Prinzip der takijja im Islam, Sayfa 213.

Jocob'un çalışmasında aktarmış olduğu gelenek ve göreneklerden yola çıkıp Tahtacılar'ı irdelersek daha doğru sonuca ulaşabiliriz. **Jocob,** Tahtacı ve Bektaşîler'i benzer bir akım olarak tanımlar. **Jacob**'un buradaki temel iddiası ise onların Ali'ye olan bağlılıklarıdır. Buna ben de katılıyorum. 1918 yılında Konya'da bulunduğumda Türkler, Tahtacılar'ın her seferinde Ali taraftarı olduklarını ifade ediyorlardı. Ayrıca **J. H. Mordtmann**'ın İzmir'e bağlı Aydın'da, yani Şeyh Bedreddin ayaklanmasının[144] olduğu bölgede, benzer şeyleri duymuş olması **Jacob**'un tezini doğrular niteliktedir.

Luschan'ın antropolojik tezine konu olan kafatasları.
Üstte: Limry antik kentinden bir Tahtacı kafatası.
Ortada: Kadyanda antik kentinden bir Tahtacı kafatası.
Alt kısımda: Ermeni kafatası

[144] Vier Vorträge über Vorderasien und die heutige Türkei, Reichsdruckerei, 1917, Sayfa 100.

Şeyh Bedreddin'in Serez'deki Türbesi

Balkanlar'da Türkler'in varlığını araştırmak için 1916 baharında Serez'e gittim. Osmanlı'ya karşı verdiği başkaldırının karşılığını hayatıyla ödeyen Şeyh Bedreddin'in türbesinin bulunduğu Serez kasabasında bir kaç gün geçirme fırsatım oldu.

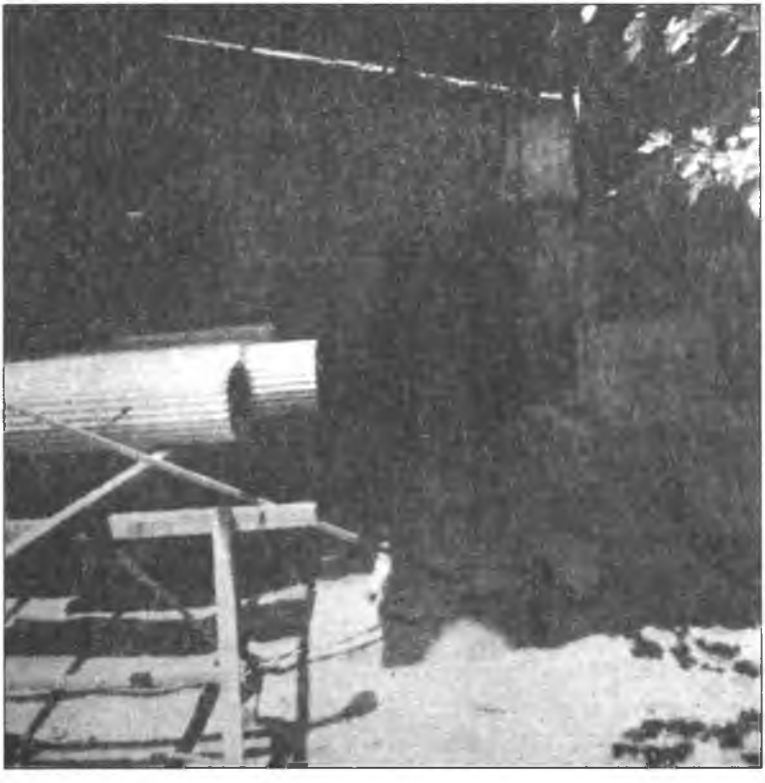
Arka kısımda üst tarafı oval, Selçuklu mimarisini çağrıştıran Şeyh Bedreddin Türbesi. Türbenin anayoldan görünümü (Foto: F. Babinger)

Son zamanlarda Şeyh Bedreddin başkaldırısına gösterilen ilgi ve verilen önem karşısında Serez'de yapılacak gözlem ve araştırmalarım çok yerinde olacaktı. Bu büyük düşünür ve engin hukuk bilgesinin anısı maalesef Serez'in yerli ahalinin darağacından yok olduğunu ahali ile konuşurken tanık oldum.

Şeyh Bedreddin Türbesi'nin bahçeden görünümü (Foto: F. Babinger)

Şeyh Bedreddin'in asıldığı Serez'de konuştuğum yaşlı Yunanlılar, Şeyh Bedreddin hakkında bilgilerinin olmadığını, ama eski bir Türk mahallesinin varlığından haberdar olduklarını ve

Türbenin girişi. Kapının hemen üst kısmında sökülmüş levhanın yeri görülmekte (Foto: F. Babinger)

buranın "Bedreddin Bey" diye birinin adıyla anıldığını söylediler. Ancak oranın nerede olduğunu söyleyemediler. Sonradan adı zikredilen kişinin, yani Bedreddin Bey'in, ünlü Şeyh Bedreddin'den farklı bir kişi olduğu ortaya çıktı. Tamamıyla tesadüf olarak, Venizeloz adı verilen ana yoldan geçerken fark ettiğim türbeyi kimse gösterebilecek durumda değildi. Türbe tam da eski Türk çarşısında, idam alanının tam yakınında bulunan barakalarının arkasında gizlenmiş durumdaydı. Üstünde piramit

Arka kısımda Kadiri Tekkesi'nin harâbeye dönmüş hali. Ön kısımda Orta Mezarlık Câmi'nin kalıntıları ve fiskiyeli havuz. Solda tarafta elinde fotörüyle Franz Babinger (Foto: F. Babinger)

biçiminde bir külah taşıyan, dört köşe, aşağı yukarı dört metre kare yapıdan ibaret, İran ve Küçük Asya'dan bildiğimiz Selçuklu kümbetlerinin tıpa tıp benzeriydi. Türbenin girişi diğer yöndeydi. Yani güney yönünde ve girişte bir demircinin demir yığınlarıyla doldurduğu, tamamen yabanı otlarla kaplı bir bahçeden giriliyordu. Türbe kapısının üstündeki levhanın[145] izi hâlâ görülüyordu. Levha yerinde yoktu! Sökülüp götürüldüğü anla-

[145] Yazıtı bilinmekte. Der Islam XI, Sayfa 78.

şılıyordu. Türbenin içi demirci atölyesinin deposu durumundaydı. Amiyane olduğu kadar içerisi de karanlıktı. Yanımızda bulunan bazı kişilerin ayrılmasından sonra bir Türk ve Yunanlı demircinin ağzından Serez'deki ahalinin tam neleri bilip, neleri bilmediğini öğrenebilme olanağım oldu.

Yunanlı demirci, Şeyh Bedreddin'in birçok yüz yıl önce tutuşturduğu toplumsal hareketten haberdardı. Türbenin yakın tarihdeki durumu hakkında verdiği bilgiler daha ilginçti. Türk ahalinin 1924 yılındaki mübadele yoluyla Serez'i gözyaşları içinde terk etmesinden önce, bazı Türkler, -ihtimal ki dervişler- türbenin içini kazıp Şeyh Bedreddin'in kemiklerini güvenliğe almayı başarmışlar. Bunun için Serez'deki yöneticilerin onayı alınmış. Belli bir derinlikte, -söylendiğine göre 50 ile 75 cm- Şeyh Bedreddin'in ölüsünün kalıntılarını, daha doğrusu ölüden geri kalan kemik parçacıklarını bulmuşlar. Her halde ölünün durumu açık seçik olarak görülebiliyordu ki; mezarı açanlar cesedin durumunun bekledikleri gibi olmadığını görünce, derin bir üzüntüye kapılmışlar. Ayrıca ölünün Mekke yönünün aksine gömüldüğü farkedilmiş. Kemikler[146] mezar toprağı ile birlikte

[146] **[Ç.N.: Osman Sümer, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni, Nisan-Mayıs 1964, Sayfa 6 / 9:** "Yirmi sene Topkapı Sarayı Müzesi depolarında bir çinko kutu içinde toprakla karışık olarak muhafaza edilen büyük Türk mütefekkirlerinden Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'e aid kemikler 1961 yılının son aylarında Sultan Mahmud Türbesi haziresine defnedilmiştir. Zamanla unutulmaması ve aslında Serez'deki türbesinden alınarak getirilmiş olması dolayısıyla bir mezar yapılması ve kitabe dikilmesi lazımdı. Turing ve Otomobil Kurumu'nun kıymetli başkanı sayın Reşid Safvet Atabinen'in alaka, gayret, ve hizmetleriyle bugün bu da başarı yoluna girmiş bulunmaktadır. Vilayetin, Turing ve Otomobil Kurumu'nun ve Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'nün müşterek çalışmalarıyla diğer mezarların ahengini bozmayacak, baş ve ayak taşlarının da devrinin karakterine uyacak tarzda bir mezar meydana getirileceğinden emin bulunmaktayız. Bu kemiklerin toprağa gömülüşüne kadar geçirdiği epeyi uzun bir macerası vardır. Bu cihetleri biraz olsun açıklamamız lazımdır. Aslında İranlı bir

molla olan Said Haydar Herevi'nin fetvası üzerine, 1416 yılıda Serez'de idam edilen Şeyh Bedreddin'in naaşı hâlâ orada muhafaza edilmekte olan türbesinde idi. Tabiî olarak aradan geçen yüzyıllar zarfında cesed tamamen kemik haline inkılab etmiş, hatta kemikler bile ufalmış ve çürümeğe yüz tutmuştu, işte İstanbul'a nakledilen bu kemiklerdir. Millî mücadeleyi müteakıp, Lozan antlaşmasından sonra yapılan mübadelede müslümanların ayrılmasıyla gayrı müslimlerin ayakları altında kalır, tecavüze uğrar diye 1924 de mübadeleye tabiî tutulan Daltaban Mustafa Paşa'nın onayıyla, Osman Bey tarafından Yunan hükümetinin malumatı tahtında türbesindeki mezardan alınarak İstanbul'a getirilmişti. Bu nakil keyfiyyeti, Mebani-i Hayriyye Müdiri olup bu müdürlüğün lağvından sonra İzmir ve Edirne'de uzun müddet Vakıflar Müdürlüğü yapan Serezli Esad Bey tarafından da aynen kabul ve teyid edilmişti. Hakıykat bu merkezde iken, bazı kişiler kemiklerin Balkan harbi esnasında getirildiğini ifade etmişlerdir ki, yukarıda izah ettiğimiz gibi bu iddia tamamen hakiykate aykırıdır. İstanbul'a getirilen bu kemikler, bilahare münasib bir yere gömülmek üzere bir çinko kutu içine toprağıyla karışık olarak yerleştirilerek muvakkaten Sultan Ahmed Câmi mahfilinde muhafaza altına alınmıştı. Bir aralık Çapa'daki Cemâleddin İshâkî'nin türbesine defnedilmesi düşünülmüşse de sonradan vazgeçilmiştir. Daha uzun müddet câmide durması sorunlu görülen bu kemikler aradan on sekiz sene geçtikten sonra 1942 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Millî Eğitim Bakanlığı arasında yapılan yazışmalar sonunda Sultan Ahmed Câmi'inden ileride Türk büyükleri için ayrılacak bir yere defnedilmek üzere çinko mahfazası ve gerekli izahatı gösteren levha ile Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğüne nakil ve teslim edilmişti. Bütün bu cihetler o zaman bazı yersiz dedikodulara yol açar düşüncesiyle mümkün mertebe gizli tutulmağa çalışılmıştı. Böylece kemikler yirmi senede Topkapı Sarayı Müzesi'nin bir deposunda kalmıştır. İleride kime aid olduğu unutulur diye ya Serez'de halen mevcud bulunan türbesine iade edilmesi veya İstanbul'da herhangi bir hazireye gömülerek bir kitabe dikilmesi için 1961 yılında Müze Müdürlüğü tarafından Millî Eğitim Bakanlığı'na müracaat olunmuştu. Bakanlık, Çemberlitaş'daki Sultan Mahmud Türbesi hazinesine gömülmesini uygun bulmuş, fakat Bakanlar Kurulu kararı olmadan şehir içindeki herhangi bir türbe haziresine gömülmesinin imkansızlığı karşısında durum başbakanlığa arz edilmişti. Nihayet bu kemikler, Bakanlar Kurulu kararıyla Sultan Mahmud Türbesi haziresine gömülmesi sağlanarak 29.11.1961 günü usulüne uygun bir

madeni bir sandukaya alınıp, söylenildiğine göre İstanbul'a Fatih Câmi'sine götürülmüş.

Bu bilgileri kendisi de Türk kökenli olan ve Serez'de pek çok emlak sahibi Miralay Mahmut Bey'in oğlu, -orada doğup yetişmiş- Alemdarzade İsmail Bey de doğruladı. Müslüman olan İsmail Bey, kentin Türk geçmişi konusunda hayli bilgiliydi. Türk egemenliğin kalıntılarını bana teker teker anlatıp gösterdi. Tüm gün kızgın güneş altında Serez'in mahallerini birlikte dolaştı. Kendi ağzından bir takım eski gazilere ilişkin türküler söyledi. Az eğitim görmüş olan İsmail Bey, sürekli olarak eğitim eksikliğinden yakınıyordu!

Bedreddin Sultan'ın, -onu böyle anıyordu- padişah ve büyük bir evliya olduğunu anlattı. Padişahla olan çatışması üstüne bilgiler verdi ama bunlar benim tarafımdan pek anlaşılmayan bilgilerdi. İsmail Bey, Serez'deki bütün tekke ve evliya mezarlarını çok iyi biliyordu. Hangi tekkenin büyük Şeyh'in geleneklerini koruyup sürdürmüş olduğunu sorduğumda ise, türbenin arkasında harabeye dönüşmüş Kadiri[147] tekkesini gösterdi. Bu tekke 1913 yılının 28 Haziran'ında çıkan büyük yan-

---

şekilde, ihtiramla Topkapı Sarayı Müzesi'nden nakil ve defnedilmek suretiyle otuz sekiz sene sonra toprağa kavuşmuştu. Bu nakil ve defin keyfiyyeti, ilgililerden müteşekkil bir heyet tarafından yapılmış ve bir zabıt tutularak durum Milli Eğitim Bakanlığı'na bildirilmişti. Böylece 1416'da Serez'de idam sonrası, bu hadiselerden son derece üzgün olan halk, mezarının üzerine bir türbe yaptıktan sonra, etrafı kütüphane, medrese ve vakıflarla genişletti. İşte bu yazımıza konu teşkil eden kemikler, 1924'de bu türbeden İstanbul'a getirilmişti. Türbe, bugün Serez'de hâlâ ayakta durmakta ve tarihe mal olmuş bir bina hüviyyeti arz etmekte. Yazımızın başında! naklettiğimiz kemiklerinin macerası sonunda aradan altı asra yakın bir zaman geçtiği halde kemiklerin tekrar bir türbeye iade edilmesinin de münasib olacağı kanaatinde bulunduğumuzu belirtmek isteriz. İşte, Simavna kalesi fatihi ve kaadısı İsrail'in oğlu Şeyh Bedreddin'in İstanbul'a nakledilen kemiklerinin hikayesi budur."]

[147] Der Islam, XI, 78, 103, 105.

gında harap olmuş; dervişler o zamandan beri, tekkenin hemen yanındaki kırmızı sıvalı özel bir binada oturuyorlarmış. Ahaliyle birlikte 1923 yılında Serez'i terk etmişler. Tekkede ne kadar kitap ve el yazma varsa, alıp götürmüşler. Çarşı yolunun ardında bulunan türbenin uzun zamandan beri bakımsız olduğu belliydi. Çok kötü bir durumdaydı. Çarşının hemen ardında, tamamıyle yok olmuş olan büyük Türk mezarlığı uzanıyordu. Fakat Türklere ait hiç bir mezar taşı yoktu. Mezarlığın hemen kuzey ucunda Şeyh'in türbesi[148] yer alıyordu.

Şeyh Bedreddin'in idam edildiği Serez Çarşısı

[148] [Ç.N.: Selçuklular, Şeyh Bedreddin türbesine benzer, üst kısmı oval, sekizgen gövdeli türbeleri Ahlat yakınlarında inşaa etmişlerdir. Şeyh Bedreddin Türbesi'nin Ahlat'daki Selçuklu türbeleriyle olan benzerliği, bazı soruları sormamızı gerektiriyor. Şeyh'in idamdan sonra neden türbe Selçuklu mimarisi örnek alınarak yapıldı? Şeyh Bedreddin'in kökenlerinin Anadolu Selçuklu Devletine kadar uzanması ve babası İsrail'in Selçuklu Sultanı Alaaddinin'in yeğeni olması bir rol oynadı mı? Yoksa 1416 yılında Selçuklu mimarisi Osmanlı İmparatorluğu'nda etkileri hâlâ devam mı ediyordu?]

Sonradan öğrendiğim üzere Şeyh Bedreddin, Alman Edebiyatı'nda[149] 1800'lü yıllarından itibaren önemli bir rol oynamış. Şeyh Bedreddin ile alâkalı bu bilgiler için **Leopold Schefer** ve **Johannes Seher**'in yapıtlarına bakmak yeterli. Lirik şiirin romantik şairi olarak kabul edilen, kısa roman yazarı **Leopold Schefer**,[150] Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa'yı "Der Gekreuzigte oder Nichts Altes unter der Sonne"[151] (Güneşin Altında Çarmıha Gerilenler) adlı romanında anlatmıştır. **Schefer**'in doğu ve İslam'a ilgi duyması kaleme aldığı, "Mahomets türkischer Himmelbrief" adlı eserinde kendini iyice göstermektedir. Daha sonra, **Johannes Seher** "Daemonen" adlı kültür tarihine ilişkin tasvirlerinde Şeyh Bedreddin'i, "Ein türkischer Heiland" (Türk Aydınlanması) başlığı altında işlemiş ve konuyu kendi yordamınca araştırıp okuyucuların beğenisine sunmuştur.

---

[149] **[Ç.N.: Cengiz Özakıncı, Çoktanrıcılıkta Yahudilikte Hıristiyanlıkta Gericilik ve İslamda Bilimin Yükselişi ve Çöküşü, Otopsi Yayınevi 2013, Sayfa 172:** Almanya'da 1500'lerin başında Papaz Thomas Müntzer önderliğinde patlak veren toplumsal eşitlikci Köylü Ayaklanmalarının, bundan yüz yıl önce 1400'lerin başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeyh Bedreddin önderliğinde başlayan toplumsal eşitlikçi ayaklanmadan ve Şeyh Bedreddin ayaklanmasının Orta Avrupa köylüleri arasında dilden dile dolaşan söylencelerinden ivmelenip ivmelenmediği, araştırılmayı bekleyen bir konudur. Thomas Müntzer'in köylüleri ayaklandırmak için kullandığı dinsel savların tümü, yüzyıl önce Şeyh Bedreddin tarafından kullanılmış, ayaklanma bügünkü Bulgaristan'ın sınırları içerisinde bulunan o zamanki Osmanlı toprağı Deliorman'dan başlatılmıştı. Alman köylülerinin 1400'lerde Osmanlı köylülerine özendikleri Osmanlı yönetimine girmeyi kendileri için kurtuluş saydıkları ve Alman köylü sınıfının Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarında olup bitenleri yakından izlediği Luther'in yazılarında belgelenmiştir.]

[150] Doğum 1784, ölüm 1862.

[151] Seçilmiş Eserleri, Cilt IV, 1v.d. Berlin 1845.

Şeyh Bedreddin'in Doğum Yeri ve Ölüm Tarihi[152]

1920 yılında yayımladığım Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin adlı çalışmada[153] Şeyh Bedreddin'in hayatı ve çalışmaları hakkında bilgi vermiş, doğum yeri olarak Kütahya'nın Simavna[154] kasabasını göstermiştim. Yıllar sonra bunun yanlış olduğunu tespit ettim. Bu yanlışım, 1933 yılından bu yana iletişimde olduğumuz Halil Ethem Bey'in, Şeyh Bedreddin'in hayatını anlatan Manâkıbnâme'ye ulaşıp yayımlamasından sonra ortaya çıktı. Manâkıbnâme, daha önce Serez'deki Kadiri Tekkesi'nde bulunuyordu. El yazma daha sonra İstanbul'a gönderilmiş. Bir süre sonra da Muallim Cevdet Bey'in eline geçmiş. Bugün İnkilap Müzesi'ndedir.[155] Yazarı Şeyh Bedreddin'in torunu Halil İsmail'dir.

Manâkıbnâme'nin[156] yayımlanmasıyla birlikte Şeyh Bedreddin'in hayatıyla alâkalı yeni bilgilerin ortaya çıkacağını umuyo-

---

[152] **[Ç.N.:** Franz Babinger, 1943 yılında "Şeyh Bedreddin'in Doğum Yeri ve Ölüm Tarihi" başlığı altında bir makale yayımlamıştır. Bu makaleyi yayımlamasındaki amacı, 1921 yılında yayımladığı Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin çalışmasındaki yanlışlığı düzeltmeye yöneliktir. Franz Babinger, Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherschaft in Rumelien, (14-16. Jahrhundert), München, 1994.]

[153] Der Islam, Cilt XI, Berlin und Leipzig, 1921, Sayfa 1-106 - Cilt XII, 1922, Sayfa 103 ve devamı, Sayfa 231 – Cilt XVII, 1927, Sayfa 100-102.

[154] Enzyklopädie des Islam, IV Sayfa 456'daki Simavna ile alâkalı makalem.

[155] Kayıt numarası, Slg. Muallim Cevdet Nr. 228.

[156] **[Ç.N.: Abdülbâki Gölpınarlı, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Eti Yayınevi, Sayfa V, Birinci bası, Nisan 1966:** "1930 yılıda Tekirdağlı bir zat, Sahaflar Çarşısı'nda Hulusi Efendi'ye birkaç kitap yollamıştı ki, - bunlardan biri- Bedreddin'in Manâkıbnâmesi'ydi; Hulusi Efendi'den, Manâkıbnâme'yi tanınmış araştırmacı ve kitap toplama meraklısı Muallim M. Cevdet Bey satın almış. Kendisi, bu konuda şöyle diyor: "Merhumun (Bedreddin'in) hayatına dair müstakil bir eser olduğu, ilim piyasasında

rum. Osmanlı padişahı I. Mehmed ile alâkalı ek bilgilerle birlikte, Balkanlar ve Adadolu'da yeni bir toplum düzeni kurmaya çalışan Şeyh Bedreddin'i desteklemiş olan Eflak hükümdarı Mircea ile alâkalı yeni bilgilerin de gün yüzüne çıkmasını ümit ediyorum. Bu çalışma ile birlikte Edirne'nin[157] fetih öncesi ve sonrasıyla alâkalı yeni bilgiler ortaya çıkma olasılığı da çok yüksek. Bu nedenle Manâkıbnâme'nin yayımlanmış olması ve orijinal metnin erişilirliği biz tarihçiler için çok önemli. Araştırmalarıma göre Manâkıbnâme iki ciltten oluşmakta. İkinci cilt, Bedreddin'in hayatı ve kitaplarının tanıtımına ayrılmış.[158] Şeyh Bedreddin çalışmasını yayımladığım dönemde tam kesin olmayan doğum yeri ve ölüm tarihi gibi iki önemli doğru bilgi Manâkıbnâme ile birlikte kesinleşmiş oldu.

---

meçhuldü. Bu defa Tekirdağlı bir zât, Sahhaflar'da Hulusi Bey'e birkaç kitab yollamıştır ki birisi Bedreddin'in terceme-i hâlidir. Bu kitabın henüz bir misli cihanda malüm değildir. Kıymetine baha biçilmez. Cenâb-ı Hak nasib ederse temellük edeceğim. Birkaç gece okuyup çıkarttığım hulasaları ve kayıdları yazıyorum. Muallim Cevdet Bey, sonradan Manâkıbnâme'yi 20 liraya satın almıştı. Mehemmed Şerefeddin Yaltkaya da bu konuda şu bilgiyi veriyor: (Muallim M. Cevdet Bey), bu mahabbetini bana kendisi filen de temîn etmiş idi. Sımavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'in torunu Hafız Halil'in yazmış olduğu manzum Manâkıbnâme'nin satılmak üzere Tekirdağ'dan İstanbul'a getirilmiş olduğunu hepimizden önce o görmüş ve bu kitabı satın almış idi. Kitap kıskançlığı dolayısıyle bunu herkesten sakınıyor ve kimseye göstermiyor iken bana bunun kopyasını almama müsaade etmiş idi'' Bugün İstanbul Belediyyesi Kütübhânesi'nde Muallim M. Cevdet Bey'in vakfettiği kitablar arasında K. 157 de bulunan Manâkıbnâme'nin bu tek nüshasının, Mehemmed Şerefeddin Yaltkaya 1935 de ancak bir özetini verebilmiş. Babinger'de 1943'de nedense doğrudan doğruya fotokopisini aldırtarak asıl metninin değil de, Ömer Fevzi Mardin'in yazısından anlaşılacağı üzere bu zata istinsah ettirdiği nüshasının tıpkı basımını yayınlamış.'']

[157] MOG, 1361, II, Sayfa 311 ve devamı.

[158] Örneğin: Mehemmed Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul 1925, ayrıca Türkiyat Mecmuası, IV, Sayfa 223 ve devamı.

Hiç süphesiz Manâkıbnâme'ye göre de Şeyh Bedreddin'in doğum yeri Anadolu değil, tam tersi Rumeli'nin Trakya bölgesidir. Bedreddin, Edirne'nin fethinden kısa bir süre önce Dimetoka'ya[159] pek uzak olmayan yerde dünyaya geldi. Eski haritalar incelendiğinde, Dimetoka'nın hemen yakınında bulunan Samâvona ya da Samuna, Şeyh Bedreddin'in doğum yeridir. Samâvona, Edirne'nin güneybatısında, Arda düzleminde, Ortaköy yolu üzerinde kalır. Yerel adı haritalarda farklı biçimlerde veriliyor olmasına rağmen, Samavona,[160] Samóna,[161] Türk haritalarında Samana, Yunan haritalarında Σαμάνα[162] diye geçer. 1921 yılında Yunanlılar, yayımladıkları yer adlarında[163] Samávona'nın kökenini Ammóvounon, -kum tepeciği- olarak verirler. Sevr Antlaşması'ndan[164] sonra bu bölge, 189 hanelik nüfusuyla Yunanistan sınırlarında kalmış. Ammóvounon gerçekten tarihte var mıydı? Yoksa yapay olarak sonradan mı ortaya atıldı? Bilinmez! Araştırmak gerekir. Samàvona, Samuna ya da Samòna'nun Ammòvounon'dan türetilmiş bir ad olsa gerek. Çünkü **Johannes Löwenklau**, 1551'lerde yayımladığı çalışmasında Şeyh Bedreddin'in doğum yerine göre Samabune, Samobuna ya da Samobunogli olarak vermiştir. Arapça karşılığı İbn qâdî Samuna, Türkçe karşılığı da Samuna Kadısı Oğlu'dur. Bölgenin tarihsel geçmişine bakıldığında Ammóvounon'un Bizans döneminden kalma bir kale olma olasılığı oldukça yüksek. Şeyh Bedreddin'in babası İsrail, buranın kadısı, yani

---

[159] [Ç.N.: Bedreddiniler ile Bektâşîler arasında geçiş noktası sayılabilecek Dimetoka'dan söz etmek gerekir. Bektâşîliği yeniden örgütleyen Balım Sultan, burada doğmuştur. Bektâşîliğin en önemli tekkesi, Seyyid Gâzî Tekkesi -Kızıl Deli- yakında bulunmakta. Seyyid Gâzî'nin, Bedreddin'in babası İsrail'in yoldaşı Hacı İlbeyi olduğunu rivayet edenler de vardır.]

[160] J.P. Lameau 1854.

[161] G. Lejean 1861.

[162] Auguste Vıquesnel, Voyage dansla Turquıe'Europe, II, Paris 1868, Sayfa 171 ve ayrıca Atlas-Band, pl.4.

[163] Population du Royaume Gréce d'aprés le rècensement 1920.

[164] 10 Ağustos 1920.

valisiydi.[165] Maalesef bu yer hakkında eski seyyahlar da kayıt tutmamışlar. Bir tek Taşköprülüzade burayla alâkalı, "Schaqiq annu'manijja" adlı eserinde bahsetmiş ve Şeyh Bedreddin'in babasının buradaki kaleyi fethettiğini yazmıştır. Bir benzer tespiti Edirne doğumlu Mehmed Kjami'de "Mahamm Al-Fugaha" adlı yapıtında yapar ve Şeyh Bedreddin'in doğum yeri olarak Edirne yakınlarında bir yeri ima eder.[166]

"Simaviye" şeyhlerinden biri

Şeyh Bedreddin'in ölüm yılıyla alâkalı benim kanaatim ise, ayaklanmanın son bulduğu tarih olan 1416 yılının sonbahar aylarıdır. İslami hesaplamaya göre 819, miladi takvime göre 1416 yılıdır. Bu tarih Manâkıbnâme'de geçer. Ayrıca bu konuda **C. Brokellmann'ın** 1938 yılında kaleme aldığı makale, aynı tarihe gönderme yapıp, 1416 yılını Şeyh Bedreddin'in ölüm yılı olarak verir.

J. C. Jirecek'in[167] 1891 yılında yayımlamış olduğu bir çalışmada -yukarıda yazdıklarımı destekleyen- Bulgaristan'da yaşayan Kızılbaşlar'dan bahseder: "Eski Zağra dolaylarında, Balkanlar'ın Karinabad'ında, Deliorman ve Kar-

[165] Taşköprüzade-Medzdi, I, Sayfa 71.

[166] Mehmed Seref ed-din, İqdâm adlı gazete, Nr. 8722, 27 Haziran 1921.

[167] Das Fürstenthum Bulgarien. Viyana 1891, Sayfa 141.

lıova kırsalındaki Türkler arasında Kızılbaş olarak anılan Müslüman tarikatlarına bağlı aileler dağınık olarak yaşamaktalar" der. Anlatılanlara göre, bunlar, sakin, tutkusuz, sulhsever; tarımla uğraşan bir ahali olup pişmanlık duymaksızın şarap içerlermiş. Kadınlarını örtüsüz dolaştırırlarmış. Kan dökmeyi günah sayarlarmış. Kendilerini diğer Müslümanlardan farklı görürlermiş. İslamın dini kurallarıyla pek fazla ilgilenmezlermiş. Bu gelenek ve göreneklerin Safevilik ve Bedreddinilikle[168] şaşı-

[168] [Ç.N.: Hans Joachim von Kissling, 1950 yılında Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft adlı dergide bir makale yayımlar. Derginin 100'üncü sayısında yayımladığı, "Das Menaqybname Scheich Bedr ed-Din's, des Sohnes des Richters von Samavna" başlıklı makalede "Bir döneme damgasını vurmuş Şeyh Bedreddin 1416 yılında idam edildi. Osmanlı'yı temellerinden sarsmış olan bu hareket idamla son mu buldu? Şeyh Bedreddin'in müritlerine ne oldu?" diye arka arkaya sorular sorar. Kissling, makalesinde konuyla alâkalı iki tane belge yayımlar. Belgelerden anlaşılacağı üzere Şeyh Bedreddin idam edildikten 155 yıl sonra Balkanlar'da yaşayan Bedreddin müritleri, yani Kızılbaşlar-Bektaşîler-Alevîler, Bedreddin'in görüşlerini yaşatmakla kalmamış, yaşadıkları çağda Osmanlı için tehdit oluşturmaya devam ettikleri anlaşılmakta. Şeyh Bedreddin'in idamından 155 yıl sonra, Osmanlı paşalarının Ahyolu kadısına gönderdiği hükümde, Bedreddin'e bağlı Kızılbaş-Bektaşî ve Alevîler'in, Osmanlı'ya verdikleri tedirginliğin boyutlarını görmek mümkün. Aşağıda verilen ilk hükümde, Ahyolu'da (Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısı. Uluslararası ismi Pomorie olarak bilinmekte) yapılan gemilerin hızlı bir şekilde bitirilmesi emredilirken, yapım sonrası Ahyolu ve bölgesinde yaşamlarını sürdüren Şeyh Bedreddin müritlerinin küreğe vurulup gemilerin İstanbul'a gönderilmesi yönünde buyruk verilmekte. Diğer hüküm ise Bulgaristan'ın Varna şehrinde inşaa edilen gemiler için verilmiş. Yine bu bölgede yaşayan ekseri Şeyh Bedreddin mensupları -ki onlar hırsızdır!- İslam'ın şartlarını yerine getirmezler! diye üzerine basılarak hükümde geçer, yine küreğe vurulup gemilerin İstanbul'a yollanması emredilir. **Hüküm 1:** Şubat 1571, 17 Ramazan (Mühimme defteri 12, sahile 13). Ahyolu kadısına hükümki. Ahyoluda bina olunan gemiler dahi bilfiil ne hal üzre olup bitimine ermişmidir; Kaç kıta tamam olup ne kadar gemi kalmıştır. Ve kalan gemiler ne zamanda itmam olur nicedir? Malum olmak lâzım olmağın buyurdum ki vardıkta bu babta mukayyet olup gemiler ne mertebe(ye)

lacak derecedeki benzerliği bir yana, bu tarikattan olanların Şeyh Bedreddin'in[169] idam edildiği bölgelere yakın oturmaları

---

erüb şimdiye dek kaç kıta tam olup nâ tamam baki ne kadar gemi kalmıştır. Anlar dahi ne zamanda tamam olur? Varna kadısı ferman olunan gemilerini itmama iriştirmiş sen neyledin? Bil fiil ne haldedir ilâm eyleyüp dahi muaccelen gemiler itmama irişip Istanbula gönderilmek ziyade mühimmattan olmağın asla bir an ve bir saat tehir eylemeyüp Bizzat gemilerin üzerine durub gece ve gödüz demeyip var kuvveti bazuya getirip berveçhi istical iriştirib Istanbula göndermek ardınca olasın. Nikbolu Beyi sipahilerile anda bina olunan gemilere girmek emrim olup olbabda hükmü hüma-yunum gönderilmiştir; Geldikleri gibi bilâ tehir gemilere koyub lâzım olan alât ve esbablarile mükemmel eyleyip alettacil irsal eylemek ardınca olasım; Varna kadısına dahi hükmü hümayunam yazılıp kazayı mezburda olan **Smavnalu** -Sımavnalı meşhur Şeyh Bedrettine mensub Alevîler- ve sair ehli fesad ve şenaati ele getirip fesadı sabit olduktan sonra tutup kaydü bend ile sana gönderüp küreğe koymak emrim olmuştur. Simavnalı ve sair hırsız ve muzır eşhasın derdest edilerek gemilerde kürekçi olarak istihdamları hakkında anun gibi geldiklerinde gemilere koşup bile gönderesin. **Hüküm 2:** Şubat 1571- 24 Ramazan. Varna kadısına hükümki. Mektup gönderüp Varna iskelesinde bina olunan beş kıta kadirga itmama erişip yelkeni ve sair levazım ve suya indirilmeye gemi lâzımdır. Ve kürekçi için Silistire sancağına müekket hüküm gerektir; Ekseri Sımavî Şeyh Bedrettin Sımavî mensupları ve hırsızdur deyu şeairi İslâmdan birin icra etmezler islâha kabil değildir Ve gemilere hizmete tayin olunan Naldöken yürükleri eşkincilerinin kifayet miktarı alıkonulup fazlasının harçlıkları almıp gemilere sarfolunmak münasibdir deyu, gemilere 100 kıta kürek tesaneden verilirse.]

169 **[Ç.N.:** Bedreddin ayaklanması üzerinden çağlar geçmesine rağmen, öğretisinin yaşamaya devam ettiğini görüyoruz. Bedredin'in ölümünden sonra adına "Simaviye" denen bir de tarikat kurulmuştur. Osmanlı yalnız ayaklanma sırasında kestikleriyle kalmamış, 1571 yıllarda Balkanlar'da yaşayan Bedreddinilere sürekli zülüm yaptığını yukarıda Osmanlı kadılarının verdiği hükümlerde görmüştük. Bu zulmün 17. yüzyıla gelindiğinde Şeyh Bedreddin isyanından 2 yüz yıl sonra devam ettiğine tanık oluyoruz. Osmanlı şeyhlerinden olan Azizi Mahmud Hüdayi, Rumeli yöresinde yaşayan Kızılbaş-Alevî ve Bektaşîlerin, Bedreddini düşüncesini sürdürdüklerini Sultan I. Ahmet'e (1603-1617) gönderdiği raporlarda belirtirken,

bir rastlantı olmasa gerek. Bu nedenle Zağra dolaylarında bulunan bu ahalinin dikkate alınması gerekir hatta bize göre ivedilikle araştırılması gerekir.

bu birliktenliğin önüne geçilmesi için Kızılbaş-Alevi ve Bektaşîlerin yaşadığı bölgelere imam yollanmasını önerir.]

Şeyh Bedreddin'in Silsilesi

Şeyh Bedreddin'in yaşamı hakkında bilgi aktarmış olan Bursalı Mehmed Tahir Efendi, "Osmanlı Müellifleri" adlı çalışmasında verdiği silsilenin kaynağını yazmamıştır. **Martin Hartman**, ise 1909 yılında yayımladığı "Unpolitische Briefe aus der Türkei, Leipzig 1909" adlı yapıtında, Mehmed Tahir Efendi'nin saygın bir araştırmacı olduğunu, bu nedenle vermiş olduğu bilgilerin güvenilir olduğunu belirtir. Tahir Efendi, uzun yıllar Selanik'de askeri bir okulda görevli olarak çalışmış. Selanik, Serez'e yakın bir yerleşim yeridir. Mehmed Tahir Efendi Serez'deki tekkede Manâkıbnâme'yi görüp inceleyen şanslı kişilerden biridir.

Mehmed Tahir'e göre Şeyh Bedreddin'in ders aldığı âlimler şunlardır: Seyyid Hüseyin Ahlati, Ebü'l-Feth es-Saidi, Ebu Medyen el-Mağribi, Ebu Said el-Endelusi, Ebü'l-Fadl el-Bağdadi, Ahmed Gazzali, Ebubekr en-Nessah, Ebü'l-Kasım el-Gürgani, Ebu Ali el-Katib, Ebu Ali er-Rudbari, Cüneyd-i Bağdadi.

Şeyh Bedreddin'in Cüneyd Bağdadi'ye kadar uzanan tarikat silsilesinde isimleri geçenler:

1. Bağdatlı Cüneyd, ünlü mistikcilerden, ölümü 909.
2. Ebu Ali er-Rudburu, ölümü 934.
3. Ebu Ali el-Katib, ölümü 951.
4. Ebu Medyen el-Mağribi, ölümü 983.
5. Ebü'l-Kasım el-Gürgani, ölümü 1058.
6. Ebûbekr en-Nessah, ölümü 1094.
7. Ahmed Gazzali, ölümü 1123.
8. Ebü'l-Fadl el-Bağdadi.
9. Ebü'l-Bakarat el-Bağdadi.
10. Ebü Said el-Endelusi.
11. Ebü Saîd el-Endelûsi.
12. Ebü'l-Feth es-Saidi.
13. Seyyid Hüseyin Ahlati.

Şeyh Bedreddin'in Eserleri

Şeyh Bedreddin'in eserlerinin ilk derlemesini **Carl Brockelmann**, "Geschichte der arabischen Literatur"[170] adlı çalışmasında yapmıştır. Bundan bağımsız olarak Mehmed Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri[171] adlı çalışmasında yeni bir derleme yaparak, Şeyh Bedreddin'in eserlerini kendisinden önce yayımlanmış olanlarla birlikte vermiştir. Taşköprülüzade'nin derlemesi ise eksik ve hatalıdır. O nedenle daha önce yayımlanmış olanları sıraladıktan sonra, kendi derlememi hemen arkasına ekleyeceğim. Mehmed Tahir Efendi, Serez'deki tekkede yaptığı araştırma sonucunda Şeyh Bedreddin'e ait 38[172] tane eser tespit ettiğini ve bu eserlerin büyük bir bölümünün tekkede korunmuş olduğunu ifade eder.[173]

Bedreddin'in ana çalışması olan Câmiu'l-Fusûleyn'e bakıldığında, Hanefi yargıçların mahkeme işlerinde kullanılması için yazılmış bir hukuk kitabı olduğu anlaşılır. Eserin yazımı 1411 yılında tamamlanmış olup Kahire devlet matbaasında basımı

---

[170] II. Cilt, Sayfa 224.

[171] Sayfa 39.

[172] Bedreddin'in 38 tane eseri bulunduğu bilgisi, Serez'de bulunan Tahir Bey tarafından Ethem Bey'e iletmiştir. Tahir Bey bu bilgileri türbede korunan ve Şeyh Bedreddin'in hayatının anlatıldığı el yazma Manâkıbnâme'den almış. Onun dışında Tahir Bey "Osmanlı Müellifleri" adlı kitabında konuyla alâkalı fazla bir bilgi vermez ama Bedreddin'in önemli eserlerinden biri olan "Nûru'l-kulûb" adlı tasvir kitabının hiç bir yerde bulunamadığını yazar. Tahir Bey, Bedreddin'in eserlerinin "şapkın" inancından dolayı imha edilmiş olabileceğini belirtirken sufi doktrinini içeren "Varidat" adlı çalışmasının ise baskısının mevcudiyetini iletir. Yalnız bu kitabın ne zaman nerede basıldığı yönünde bir bilgi aktarmaz. Bu konuda elimizdeki tek veri Hariri-zade Kemal Efendi'nin aktarımıdır.

[173] **[Ç.N.:** Tahir Bey, Şeyh Bedreddin'in 38 eseri olduğunu yazar. Manâkıbnâme ise 48 eserden söz eder.]

yapılmıştır.[174] **C. Brockelmann** kitabın çok sayıda kopyasının olduğunu belirtir. İstanbul'daki Şehzadebaşı Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında Bedreddin'in kendi el yazma yorumları da mevcuttur.

1. Câmiu'l-Fusûleyn / Câmiu'l-fetâvâ.
2. Fıkıh: Letâiüfü-İşârât / *Bak:* ***C. Brockelmann.***
3. Tasvir: Nûru'l-kulûb / ***C. Brockelmann****'da yok.*
4. Tasavvuf: 1. Çerağ el-Fütûh / 2. Meserretü'l-kulûb, **C. Brockelmann**'da yok. Bir el yazması Leiden'da bulunmaktadır. Karşılaştır: Catalogus codd. or. Bibl. Acad. Lugduno-Batav., V. Cilt, Yayıncı v. M. J. **De Goeje**, Leiden 1873, Sayfa 23-24. Bedreddin'in sufi görüşleri hakkında en çarpıcı ve en önemli ipuçları Varidat isimli çalışmasındadır. Tarihçiler bu çalışmasından sürekli alıntı yapmışlardır. Bu nedenle bu kitabın ismi sürekli vurgulanır. (Karşılaştır: Mehmed Tahir, Şeyh İlahi, Şeyh Javsi, Nureddinzade ve Hoca Nureddin Arabi). Kitabın orijinal bir nüshası Leiden Kütüphanesi'nde[175] bulunmaktadır.

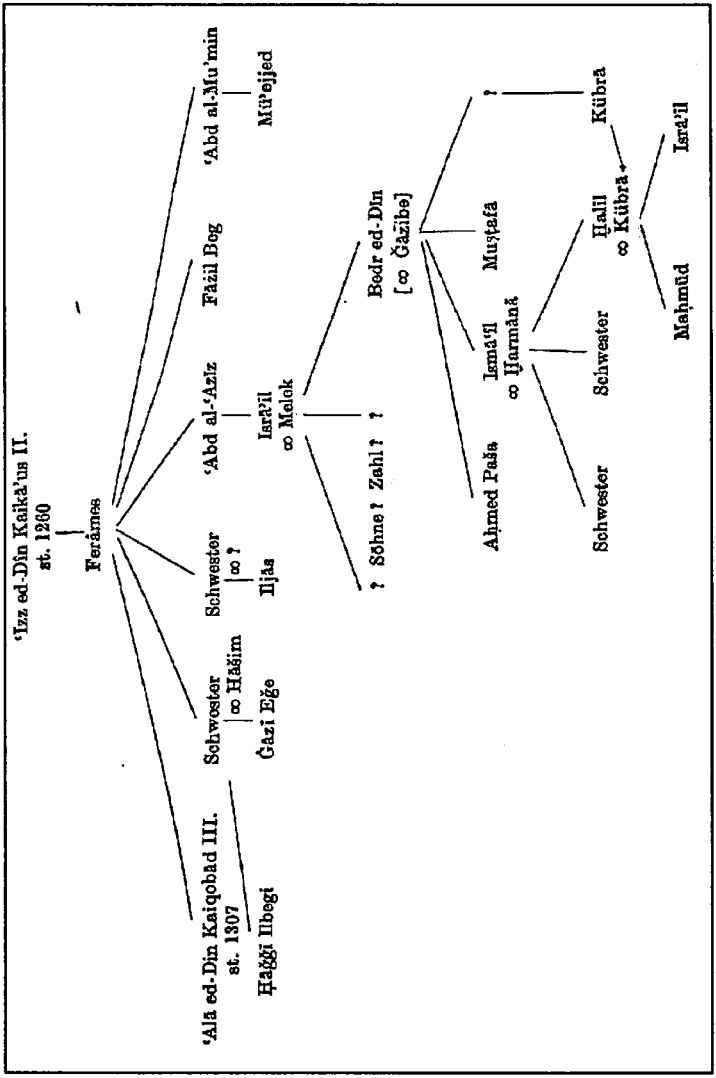
Bedreddin'in geri kalan 29 çalışması muhtemelen kısa metinlerden oluşmaktadır. Bunların henüz belirlenemediğini vurgulamak gerekiyor.

---

[174] Kitap, Berlin Preußischen Staatsbibliothek Or. impr. Arab. 1227, 4° numara altında kayıtlıdır.

[175] Bu kitabın birçok nüshasını İstanbul'daki kütüphanelerde bulmak mümkün. İbrahim Paşa Medresesi'nde 1175 sayısı altında kayıtlıdır.

Şeyh Bedreddin'in Seceresi

Hans Joachim Kissling – Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 1950

Manâkibnâme'ye göre Şeyh Bedreddin'in Yaşamındaki Önemli Tarihler

1358	Şeyh Bedreddin'in doğumu.
1360	Ailesi Edirne'ye taşınır.
1376	Musa Çelebi ile tanışır.
1380	Bursa'da eğitim görür.
1380	Konya'ya gider.
1380	Konya'da eğitim görür.
1381	Mısır'a gider.
1381	Küdüs'te eğitim görür.
1382	Kahire'ye varış.
1383	Mekke'ye yolculuk.
1384	Medine üzerinden tekrar Küdüs'e varır.
1384	Kahire'ye varış.
1390	Mısır'da Memluk sarayında Sultan Berkuk'un[176] oğlu Ferec'e özel dersler verir.
1390	Oğlu İsmail'in doğumu.
1391	Bedreddin sufizmi kabul eder.
1402	Bedreddin'in Tebriz ziyareti.
1403	Timur ile buluşması.

[176] [Ç.N.: Şeyh Bedreddin Mısır'da Memluk sarayında Sultan Berkuk'un oğlu Ferec'e özel dersler verdiği günlerde Memluk Sultanı Berkuk, sarayında bir etkinlik düzenler. Şeyh Bedreddin ile Ahlatlı Şeyh Hüseyin'in başta olmak üzere dönemin tanınmış simalarını da davet eder. Etkinlik oldukça iyi geçer. Şeyh Bedreddin'in yaptığı konuşma, katılımcıları oldukça etkiler. Etkilenen kişiler arasında Memluk Sultanı Berkuk'da vardır. Hatta çok etkilenir. Dayanamayıp ağladığı rivayet edilir. Ertesi günü davetlilere çeşitli hediyeler veren Memluk Sultanı Berkuk, Ahlatlı Şeyh Hüseyin ve Şeyh Bedreddin'e Habeş asıllı, Maria ve Gazibe adında iki kız kardeş hediye eder. Maria, Ahlatlı Şeyh Hüseyin mahremi, Gazibe'de Şeyh Bedreddin'in zevcesi olur. Müslümanlığı kabul eden Gazibe, Şeyh Bedreddin ile evlenir ve bu evlilikten 1390 yılında Şeyh Bedreddin'in oğlu İsmail dünyaya gelir.]

1404	Ahlatlı Şeyh Hüseyin ölümü ve Ahlat'a dönüş.
1405-1411	Bedreddin bir süre Edirne'de kalır.
1405	İsmail, Harmana ile evlenir.
1406	Halil'in doğumu.
1410	İsmail'in ölümü.
1411	Bedreddin kazasker ilan edilir.
1413	İznik'e sürgüne gönderilir.
1416	Bedreddin İznik'i terkeder.
1416	Sinop'a ulaşır
1416	Bedreddin bir süre Eflaf hükümdarı Mircea'nın yanında kalır.
1416	Bedreddin Serez'de idam edilir.[177]
1416	Halil ve kızkardeşi Edirne'ye taşınırlar.
1422/23	Halil, Büyük Câmi'de imam olur.
1447	Halil tutuklanır.
1448	Halil azad edilir ve Kübra ile evlenir.
1448	Halil, Kosova'nın fethine katılır ve tekrar Edirne'ye döner.
1448-1453	Halil bir süre Edirne'de kalır.
1453	Halil, İstanbul'un fethine katılır.
1454	Halil, Serez'de dedesinin bulunduğu türbede-tekkede görevlendirilir.
1455/56	Halil, Edirne'ye geri döner.
1460/61	Manâkıbnâme'yi yazmaya başlar.

[177] **[Ç.N.: Irène Mélikoff, Efsaneden Gerçeğe Hacı Bektaş, Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı, Sayfa 211:** Şeyh, Serez Çarşısı ortasında çırılçıplak idam ediliği günde, Balkan Kızılbaşları Üryanlar Semahı adı verilen semahı yaparlar.] **[Leyla Akgül, Pir Sultan Abdal Sözlüğü, La Kitap Yayınları-Genişletilmiş 1. Baskı, Sayfa 575:** Üryan Semahının belirtilen diğer sâmahlardan farklı olarak Üryan Cemi adı verilen cemlerde dönüldüğü, bu ceme Alevî-Bektaşî topluluklarına mensup olsalar bile herkesin alınmadığı bilinmektedir.]

Gravürler Hakkında

Kitap içerisinde ve son bölümde yayımlanan gravürler ağırlıklı olarak Venedik ve Cenevizliler'in 16 ve 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu üzerine yayımladıkları kitaplardan alındı. Osmanlı'nın Venedik ve Cenevizlilerle olan ilişkilerinin bilinenin ötesinde çok derin oluğunu vurgulamak gerekir.

İtalyan ressamların 1694 yılına ait gravüründen bir örnek

Günümüzün İtalyası kurulmadan önce 16 ve 17. yüzyılda birçok İtalyan devleti vardı. İrili ufaklı bu İtalyan devletleri, Osmanlı İmparatorluğu ile sıkı bir ticarî ve diplomasi ilişkisi içindeydiler. Özellikle Venedik ve Cenevizliler, Osmanlılarla olan yazışma ve belgeleri bir şekilde kayıt altına almışlar. İtalyanlar'ın söylemiyle "Constantinople"yi ziyaret etmiş olan elçi ve tüccarların yanı sıra, Osmanlı topraklarında istihbarat faliyeti yürüten seyyah ve casuslarda varmış. Keza Osmanlı'da İtalyan topraklarında kendi diplomatlarını bulundurmuştur. Tüm bunlar bize, İtalyan arşivlerde çok ama çok zengin bir Osmanlı arşivinin olduğunu gösteriyor. Ancona, Cenova, Venedik, Roma ve Palermo arşivleri sıkı bir taramadan geçirilirse ortaya yeni belgelerin çıkacağı kesin. Günümüzde bilinen belgeler incelendiğinde bile, insan Venedik ve Cenevizliler'in Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal bir müttefikiymiş hissine kapılıyor. Venedik ve Cenevizliler'in Osmanlı topraklarına bu derece derin nüfus etmeleri, beraberinde Osmanlı sarayının giyim ve kuşamının, iç mimarisinin, saray eşyalarının, İtalyan markalarıyla donatılmasını sağlamış.

Aynı dönemde İtalyan ressamların da oldukça faal oldukları görülüyor. Keza birçok Osmanlı padişahı İtalyan ressamları saraya davet edip kendi portrelerini çizdirmiş. Bu padişahların arasında en popüler olanı ise Fatih Sultan Mehmed'dir. Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra, İtalyan ressamların Bizans döneminde yaptıkları eserlere olan hayranlığını gizleyememiş ve 1463 yılında Venedikli **Matteo de'Pasti**'yi potresini çizmesi için İstanbul'daki sarayına davet etmiştir. **Matteo de'Pasti**'nin ardından diğer -Gentile Bellini gibi- ünlü İtalyan ressamların Osmanlı sarayını dönem dönem ziyaret ettikleri görülür. Bu nedenden dolayı Türk arşivlerinde İtalyan ressamların çizim ve gravürlerine çokça rastlamaktayız.

Franz Babinger, Şeyh Bedreddin çalışmasında herhangi bir görselliğe[178] yer vermemiş. Bunun nedeni 1900'lu yıllarda bilimsel çalışmalarda zorunlu olmadıkça görselliğe yer verilmemiş olmasıdır. **Babinger**'in aksine biz bu çalışmada yeterli sayıda görsel malzemeye yer vermeğe çalıştık. Kitapta yer alan görselleri seçerken isyanın meydana geldiği 1400'lü yıllara denk düşmesine özen gösterdik. Birçok gravür ve minyatürün, -çok iddialı olmamak koşuluyla- Türkiye'de ilk defa yayımlandığını düşünüyoruz. Bu nedenle bu çalışmada yer alan görsellere kısa olarak değinip bazı gravürlerin detaylarına dikkat çekmekte yarar olduğunu düşünüyoruz.

İlk olarak 178'inci sayfada yer alan münyatürle başlayalım. Bu minyatür 17. yüzyılda Farslı nakkaşlar tarafından çizilmiş. Minyatürde Şaşani İmparatorluğu'nun (224-651) kurucusu Ardesir'in bir Bektaşî dervişinin kafasını keserken görüyoruz. Minyatürdeki Bektaşî dervişinin göğsüne asılı 12 köşeli taş okuyucuların dikkatinden kaçmayacaktır. Teslim taşı olarak adlandırılan bu taş hakkında **Theodor A. İppen** şu bilgileri verir: "Her derviş, boynunda asılı kordona bağlı akik taşından yapılmış on iki köşeli yıldızı çağrıştıran bir kolye taşır. Teslim taşı olarak adlandırılan bu kolye dervişlere çıraklık dönemi sonunda verilir. Kolyeden sarkan iplere zeytin boyutunda birçok beyazımsı gri opeke taşlar bağlanır. Bu taşlar Bağdat'a 160 kilometre uzaklıkta bulunan Necef kasabasından elde edilir ve Necef taşları olarak adlandırılır. Necef, Haydar-ı Kerrar Ali'nin mezarından dolayı Şiîler'in kutsal mekânlarından biri olarak bilinir. Bektaşîlik'te boyna asılan teslim taşı "acziyetimizi söyleyip teslimiyet kapısında bulunuruz" anlamına gelmektedir. Teslim taşının cinsi "balgami taşı-onyx mermeri"dir. Bu taşın çevresini düzeltip etrafına on iki imamın söz, davranış ve öznel sırlara işaret olmak üzere on iki kanat açılır."

[178] [Ç.N.: Babinger, Serez'de Şeyh Bedreddin Türbesi'nin fotoğraflarını kitabını yayımladıktan yıllar sonra yayımlamıştır.]

Bunun dışında Şeyh Bedreddin'i betimlediğini düşündüğümüz 57, 80 ve 82'inci sayfalarda üç adet temsili gravürler yayımlıyoruz. Yine bu gravürlerin Türkiye'de ilk defa yayımlandığını varsayıyoruz. 57'inci sayfadaki gravür, Şeyh Bed-

17. Yüzyıl. Kulakta küpesi, omuzunda hayvan postu ve başındaki dilimli taçı ile bir Torlak. Gravürün çevresindeki süslemeler, İtalyan nakkaşçıların hünerlerini göstermekte

reddin'in İsfendireye üzerinden Eflak bölgesine geçerken göstermektedir. Gravürde teknenin ön tarafında ayakta duran kafası kazılı bir Torlak görülüyor. Torlaklar bilindiği gibi kafalarını kazırlar. Bu kişinin Şeyh Bedreddin'in korumalarından biri olduğunu düşünülebilir. Geminin içerisinde oturan kişilerden hangisinin Şeyh Bedreddin olduğu konusunda bir fikrimiz yok. Oturanların yüzleri çok belirgin çizilmemiş.

82'inci sayfada yayımlanan temsili gravürde ise Eflak hükümdarı Mirçea Çel Bătrân, Karadeniz üzerinden ülkesine gelen Şeyh Bedreddin'i karşılarken görülüyor. Eflak hükümdarı Bătrân ile Şeyh Bedreddin'in ilişkileri hakkında **Franz Babinger** bilgi aktarmış ve her ikisinin Osmanlı'ya karşı birlikte hareket ettiğine vurgu yapıp, Bătrân'ın Bedreddin ayaklanmasına destek verdiğini yazmıştır. Gravüre dikkatli bakıldığında, doğal olarak Bătrân'ın kılıç kuşandığı görülür. Bătrân'ın Şeyh Bedreddin'i elleri açık ve yukarı kalkmış bir şekilde, coşkuyla karşılama hazırlığında. Karşılama sırasında Bătrân yalnız değildir. Yanında yaveri olduğunu düşündüğümüz biri durmaktadır. Bătrân'in bu dostane jestine karşılık Şeyh Bedreddin, sağ elini yukarıya kaldırmış Bătrân'ı kucaklamaya hazır bir durumda, uzamış sakalı ve ayak tapuklarına kadar uzanan rahat giyimiyle resmedilmiş. Şeyh Bedreddin Osmanlı ordusuna bir dönem kazaskerlik yapmasına rağmen tüm ömrünü bilim ve eğitime ayırmış bir bilgedir. Bu nedenle yaşadığı çağın önde gelen bilgesi olarak kabul görmüş olan Şeyh Bedreddin'in kılıç kuşanmaması anlaşılır bir durumdur. Çizimde de görüleceği gibi üzerinde her hangi bir kılıç ya da buna benzer muharebe aleti bulunmamaktadır. Gravürün arka fonunda bulunan binalar ise buluşmanın bir Hıristiyan ülkesinde, yani Eflak Bölgesi'nde gerçekleştiğini gösteriyor.

Sayfa 80'de yayımlanan gravürde ise Şeyh Bedreddin'i İznik'i terk etmesinin ardından Sinop (İsfendireye) üzerinden Eflak bölgesine gitmek için gemiye binerken görmekteyiz. Bedreddin'in hemen bir adım önünde yürüyen kişi, üzerinde bir

hayvan postu, ayakları çıplak, elinde bir teberi ile görülmektedir. Bu giyim tarzı bize o dönemim Torlaklarını çağrıştırıyor. Yukarıda Torlaklar'm genelde kafalarını kazıttıkları yönünde bilgi vermiştik. Fakat bu kafaları kazıtma olayının ağırlıklı olarak gezgin Torlaklar arasında görüldüğünü de vurgulamak gerekir. 80'inci sayfadaki gravürde, Şeyh Bedreddin'in koruması olduğunu düşündüğümüz Torlak'ın kafası kazılı değil fakat giyimi dikkati incelendiğinde; diz kapaklarının hemen alt kısmında ve sol koluna bağlanmış yuvarlak halhalların[179] varlığı dikkat çekmekte. Bu halhalların bir benzerini 168'inci sayfada yayımladığımız **"Dervişler cemde"** alt yazılı çizimde görmekteyiz. Renkli çizimdeki her iki dervişin diz kapaklarının hemen alt kısmında ve kollarında benzer halhalların olduğu görülüyor. Bu benzerlik tesadüfü bir durum olmasa gerek. Yine 154'üncü sayfada yer alan gravürde, Kalenderî dervişinin diz kapaklarının hemen alt kısmına bağlanmış halhallar resmedilmiş. Diz kapakların alt kısmına ve kollara takılan bu halhalların incelemeye değer bir gelenek olduğunu ortada. Yeni kuşak araştırmacıların bu konuya eğiliceklerini umut ederek diğer gravürler hakkında bilgi aktarmaya devam edelim.

---

[179] **[Ç.N.: Ali Haydar AVCI** - Kendilerini "batın" olarak tanımlayan ve anlamı, özü esas aldıklarını söyleyen topluklarda çeşitli simgelerin, simgelerle tanımlama ve anlatım biçiminin öne çıktığı görülür. Değişik Batını toplulukların kullandıkları ziller de bu simgelerden biridir. Abdalan taifesinden olan "Torlaklar "ın, "Kalenderiler"in kollarına, boyunlarına, ayaklarına çeşitli ziller, çanlar, ses çıkaran nesneler taktıkları, dünya nimetlerinden arındıklarını göstermek için üzerlerine yalnızca bir şal ya da örtü attıkları ve bu şekilde tören yaptıkları, samah döndükleri bilinmektedir. Bunlarla ilgili kayıtlar elimizde bulunmaktadır. Burada gördüğümüz gravür ve resimlerde bu durumun önemli görsel kanıtlarından biridir. Bu, "alt kimlik" olarak tanımlayabileceğimiz topluluklar, 16. yüzyıldan itibaren "Alevi üst kimliği" içinde bütünleşmişlerdir. Kendilerini tanımladıkları alt kimlikleri ve adlandırma ise, bu üst kimlik içinde eriyerek, zamanla ortadan kalmıştır.

1416 yılında Karaburunda yaşanan ayaklanma hakkında izlenimlerini aktarmış olan Bizanslı **Doukas**, Börklüce Mustafa'nın Sakız Adası'na gönderdiği dervişlerden söz eder ve dervişler hakkında: "ayakları çıplak, üzerlerinde bir örtü ve başları kazılıydı" der. Ayakların çıplak, kafaların kazılı ve üzerlerinde bir örtü olma hali, 157, 158, 167, 168, 174, 175 ve 177'inci sayfalarda yayımlanan gravürlerde açık bir şekilde görülmektedir. 80'inci sayfada, Şeyh Bedreddin'in yanında yürüyen, üzerinde hayvan postu bulunan Torlak da ayakları çıplak resmedilmiş. Ayrıca sırtında bulunan yük, uzun bir yolculuğa çıkılacağın kanıtlıyor. Aynı yük, Şeyh Bedreddin ve yanındaki kişide de resmedilmiş. 80'inci sayfadaki gravürde, Şeyh Bedreddin'in sakalının kısa ve vücut dilinin oldukça gergin olduğu anlaşılıyor. 82'inci sayfada verilen gravürde ise, sakalının uzamış olduğunu görüyoruz. Bu da bize Karadeniz (Sinop) üzerinden, Eflak'a yapılan yolculuğun uzun sürdüğünü gösteriyor. Ayrıca 80'inci sayfadaki gravürde Şeyh Bedreddin oldukça gergin bir hali varken, bu gerginliğin 82'inci sayfadaki gravürde nispeten bir rahatlamaya dönüşmüş olduğunu söyleyebiliriz. İznik'den ayrılıp, Eflak'a ulaşmak için yola koyulmuş olan Şeyh Bedreddin, eski dostu Bătrân ile tekrar karşılaşması sonrasında rahatlamış olsa gerek.

Yine Türkiye'de ilk defa yayımlandığını düşündüğümüz, İtalyan bir ressamın gravürü olan, 172'inci sayfadaki Geyikli Baba betimlemesi üzerinde durmak gerek. Meşhur Avusturyalı tarihçi **Josef von Hammer**, bir eserinde Geyikli Baba hakkında şu bilgileri aktarır: "Orhan devri azizleri için babasına imtisâlen Abdal Murad ve Geyikli Baba gibi zevâta tekkeler inşâ ettirmiştir. Bunlardan Geyikli Baba'nın tekkesi hâlâ mevcuttur. Bu azizler Bursa harekâtında Orhan'a refakât etmişler, Orhan Gâzî de bu zevâtin civârlarında medfûn bulundukları yerlere zâviyeler yaptırarak minnettarlığını ebedîleştirmiştir." Geyikli Baba, Şeyh İlyas'tan icazet almış bir Babaî olup Sultan Osman zamanında kerametleriyle şöhret bulmuş Horasan erenlerinden biri-

dir. Keşiş Dağı'nda (Uludağ) geyikler arasında mütevazı bir hayat yaşadığı rivayet edilir. Geyikli Baba gravürüne bakıldığında, Geyikli Baba'nın yanında birlikte yürüyen, boynuzların yaşlı olduğu anlaşılan bir geyik tasvir edilmiş. Sağ elinde bir şamdan olan Geyikli Baba, diğer eliyle geyiğin yularını tutuyor.

1920 yılında **Franz Babinger**'in İslam Dergisi'nde yayımladığı bu çalışmanın çevirisine başlamadan önce kitaba görsel malzemeler ekleme fikri daha oluşmamıştı. Fakat Şeyh Bedreddin dönemini simgeleyen bir gravürü, -ben ve La Kitap Yayınları'nın kurucusu Leyla Akgül hanım- mutlaka olmasını istiyorduk. Serez'de Bedreddin'in asılma anı ya da Şeyh Bedreddin'i Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ile beraber gösteren bir gravür, kitabın içeriğine çok uygun düşecekti. Malesef bu tür bir çalışmaya şimdilik ulaşamadık.

Yalnız 151'inci sayfada yayımlanan Hallac-ı Mansur'un asılma anını tasvir eden minyatüre ulaşmak bizleri biraz olsun rahatlattı! Bilindiği gibi Şeyh Bedreddin, Hallac-ı Mansur'un öğretisine yaklaşan anlayışla insanı en temel değer olarak görmüştür. Bedreddin bir çalışmasında "Benimle geldi ne varsa benimle gidecek; bende, her nesne bende. Tanrı böyle uygun görmüş ötesini" diye yazmıştır. Şeyh Bedreddin'i bunu söylemeye yönelten kaynak ise insanı en temel değer olarak alan ve bu doğrultuda "Enel Hak" (Ben Tanrı'yım) sözünü söyleyen Hallac-ı Mansur olmuştur. Hallac-ı Mansur, bu sözü söylediği için darağacına çekilen ozanlardan biridir. Hallac-ı Mansur'un darağacına çekilme anını gösteren minyatürü ***bizüm mürşidimüz Şeyh Bedr-i din*** anısına yayımlıyor ve 1400'lü yıllarda kutsal davayı ateşleyen, başta şeyh Bedreddin olmak üzere, Börklüce Mustafa, Torlak Hû Kemal ve diğerlerinin önünde saygıyla eğiliyoruz.

İlhami Yazgan, 2014-Köln

Görsel Dökümanlar

11. Yüzyıl'da Muhammet, Ali ve oğulları Hasan ve Hüseyin

Bayezid'ın oğulları taht kavgasında

Muharebeyi kaybeden kardeşlerden biri kaçarken

Muharebe sonrası Osmanlı askeri geri dönüyor

Hallac-ı Mansur'un asılma anını betimleyen minyatür

1514 - Çaldıran savaşından bir kare

Tahtacı Türkmen kadını

Avrupalı gözüyle bir Kalenderî dervişi. Elinde kitabı, omzunda postu, diz kapaklarının hemen altında halhalı ile görülmekte. Kalenderî, bir derviş tarikatının adı olduğu kadar, iyi huylu, sıra dışı, şikayet ya da isteği olmayan insanları tanımlayan bir sıfattır

Turloti Manastırı'nın bulunduğu (Sio-Scio) Sakız Adası ve limanı

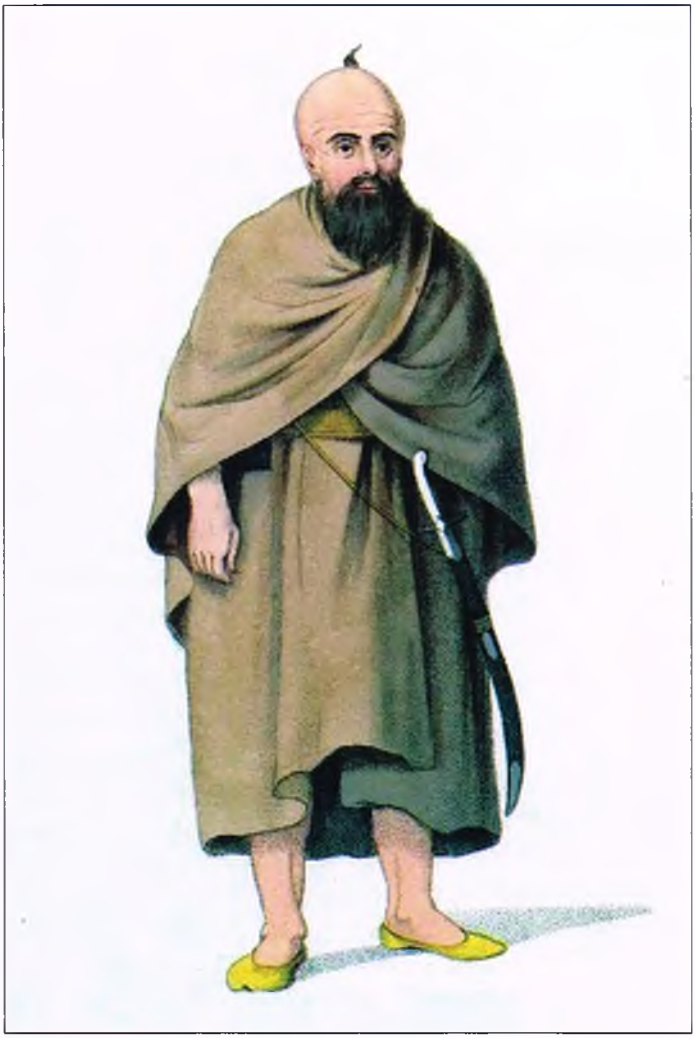
Farklı açıdan (Sio-Scio) Sakız Adası

Sakızlı Rum kadınlar

Bıyıkları gür, kafası kazılı, Santon Kalenderî olarak da bilinen gezgin bir derviş. Üzerinde bir hayvan postu, sol elinde yırtıcı hayvanlardan korumak için nefisi ve diğer elinde yemek bulundurduğu keşkülü

Selçuklular'da iki tip saç modeli mevcuttu. Erkekler ya saçlarını omuzlarına salıverirler ya da kafalarını kazıtıp sadece bir tutam perçem bırakırlardı. Suriyeli bir derviş başındaki peçemi ile görülmekte

Alevî-Bektaşî toplulukları ibadetlerini "Telli Kuran" diyerek kutsadıkları bağlama, halk arasındaki söylemiyle saz ile yaparlar. Bağlama çalan bir Bektaşî dervişi

Anadolu

Pers- İran

Anadolu'nun konar-göçer Türkmenleri

Alevî-Bektaşî toplumu üzerinde çok önemli etkisi olan Erdebil Dergâhı'nın bulunduğu Erdebil Şehri

İtalyan ressamın çizimiyle Şah İsmail

Şah İsmail ve Kızılbaş askerleri Hazar Denizi'ne dökülen Kür Nehrini geçerken

Hakk'a teslim olurken, kendi varlığında geçip Hakk'la bütünleşen dervişler

Dünyanın maddi nimetlerinden uzaklaşıp, Hakk ile bütünleşen dervişler müzik eşliğinde semah dönerken

Kızılbaşlar semah esnasında müzik eşliğinde kendi varlığından uzaklaşıp sırra ermeğe çalışırlar

Ayakları çıplak, üzerinde hayvan postuyla bir Torlak. Müslüman bir kadına birşeyler anlatırken

Balkanlarda bir tekke

Dervişler cemde

Başında Taç'ı, belinde Tiğbend'i, omuzundan aşağıya doğru sarkan kırmızı Ridası ve sağ kulağına takılı Mengüşü ile bir Bektaşî dervişi

Cesareti ve cengaverlığiyi simgeleyen Zülfükar dövmesi ile Persli bir derviş

16. Yüzyıl - Kızılbaş askeri

Horasan Erenleri'nden Geyikli Baba. Sultan Osman zamanında kerâmetleriyle şöhret olmuş, Keşiş Dağı'nda (Uludağ) geyikler arasında tek başına bir hayat yaşamıştır

Edirneli Müslüman bir kadın

Dünya malına, giyim ve kuşama önem vermeyen, Kalenderîler'in en belirgin özellikleri insana olan derin sevgileridir. Onlara göre her insanda görünen Mevlâ'dır

Kafaları kazılı, ayakları ve üst bedenleri çıplak, gezgin dervişleri betimleyen temsili çizim

Semah dönen Persli dervişler

Bir Bektaşî dervişi. Kulağa takılan küpe, hiç evlenmemiş olmayı simgeler

Osmanlılar tarafından "Işık" dervişleri olarak da adlandırılan bir Torlak. Tahtacı-Türkmen kadınıyla birlikte

Sasani İmparatorluğu'nun kurucusu Ardeşir, Bektaşîler'in kafalarını uçururken. Bektaşî dervişinin göğsüne asılı 12 köşeli teslim taşı dikkat çekmekte. Bu simge takanın Alevî-Bektaşî olduğunu gösterir

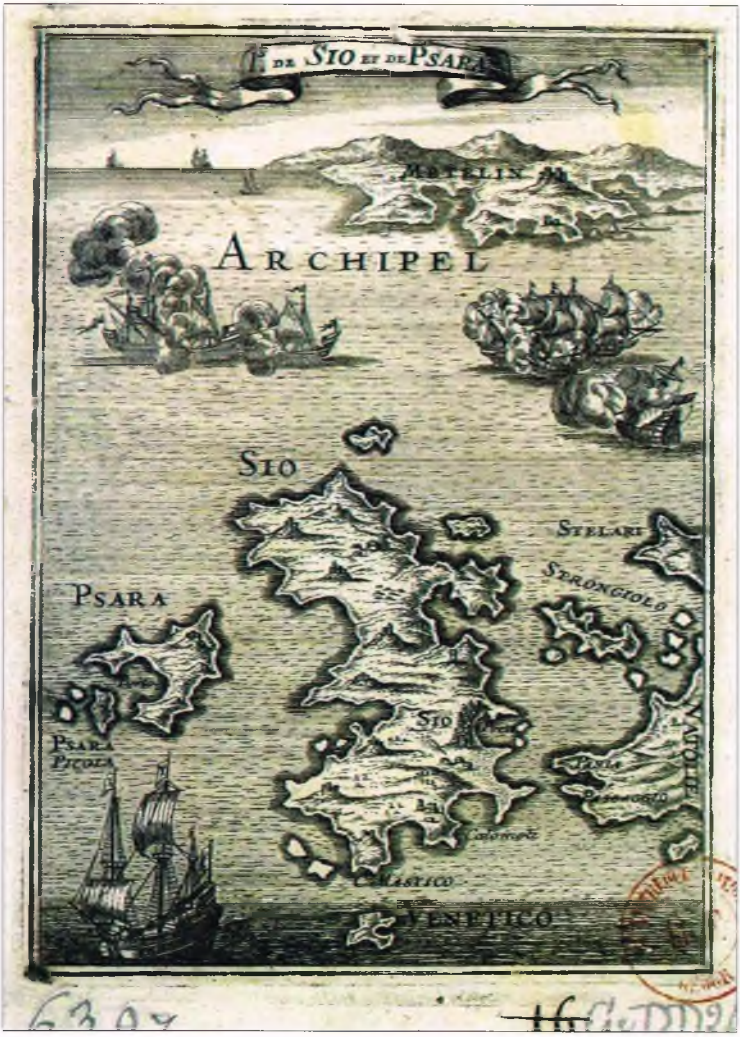
Yeniçerilerin manevi dünyaların besleyen bir Bektaşî babası

Rumeli Beylerbeyi

Eflak beyi

Şeyh Bedreddin ayaklanmasının olduğu (Steları) Karaburun. Hemen karşısında (Sio-Scio) Sakız Adası

Osmanlı'da idam anı

Osmanlı askeri bir bölgeyi kuşatırken

Anadolu "gezgin dervişler" diyarıdır. Gezgin dervişler ideolojilerini yayarken müzik ve şiir sanatını da kullanmışlardır

14. Yüzyılda Osmanlı'da bir azap askeri. Börklüce Mustafa, gençliğinde Osmanlı ordusunda azap askeri olarak bulundu

İtalyan ressamın çiziminde bir Kalenderî dervişi. Kalendirîler, dinsel ve toplumsal olarak Bâtinî bir yaşam biçimini benimsemişlerdi.Üzerlerinde tek kumaş, ayaklarına çarık gibi ayakkabılar giymeyen, halk arasında " Çıplak Ayaklılar" olarak da tanınan bir Kalendirî dervişi elinde kitabı, yüzü tıraşlı, sol kulağında küpesi ile görülmekte

Demlenmek içki içmek olarak algılansa da olgunlaşmak olarak düşünülebilir. Ardıç Ağacı altında dervişler demlenirken. Ardınç önemli bir Şaman ağacıdır. Tanrıların ve perilerin ağacı olmasından dolayı kutsaldır

Stilaryonlu (Karaburun) bir aile

TURCS ASIATIQUES.

Kadiriyye dervişleri

Farklı açıdan Şah İsmail

Bu çalışmanın ana hedeflerinden biri, Şeyh Bedreddin'in liderliğinde başlayan başkaldırının tarihsel dokularını sunmak olacak. Başkaldırının psikolojik boyutları aktarılırken, başlangıç nedenleri irdelenecek. Hareketin çıkış noktası ve sonrası tanımlanacak. Başkaldırıyı kimlerin desteklediği, kimin ve neden karşı durduğu araştırılacak. Anadolu'da var olan Şiî ve Bâtınî akımların ayaklanma kapsamında oynadıkları roller irdelenecek. Tüm bu verilerden yola çıkarak Kızılbaş - Safevi Devleti'nin öncülüğünde başlayıp kendi sınırlarını aşan öğretinin geniş kitleler tarafından neden ve nasıl kabul gördüğü sorgulanacak. Şah İsmail liderliğinde başlayan ve kısa sürede genişleyip tüm bölgeyi kapsayan Kızılbaş - Safevi Devleti'nin başarısında Şah İsmail ile Şeyh Bedreddin'in rolleri irdelenecek. Hızlı bir şekilde güçlenen Kızılbaş - Safevi Devleti'nde dervişlerin oynadıkları rollerin yanı sıra Şeyh Bedreddin'le olan bağları hakkında bilgiler aktarılacak. "İriş Dede Sultan İriş!" nidâsı ile "Yetiş Rabbimiz İsa Yetiş!" seslenişi arasındaki benzerlik ve psikolojik bağlantı sorgulanacak. Kutsanmış olduğuna inanılan "Dede Sultan'ın" Efes'te çarmıha gerilişi sırasında ödün vermez duruşu ve yeniden dirilişe olan inancın dışa vurumu anlatılacak.

Franz Babinger

la kitap
www.lakitap.com

ISBN: 978-605-64294-6-0